Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav českého jazyka a teorie komunikace

Diplomová práce

Adéla Frnochová

JAZYK ČESKÉ MENŠINY V OBCI ŠUMICE V RUMUNSKÉM BANÁTĚ

THE LANGUAGE OF CZECH MINORITY IN ŠUMICE IN THE ROMANIAN BANAT

Praha 2012

Vedoucí práce: PhDr. Robert Dittmann, Ph.D.

Děkuji PhDr. Robertu Dittmannovi, Ph.D. za odborné vedení práce, podnětné připomínky a vstřícný přístup. Dále děkuji Vladimíře Staňkové za pomoc při sběru materiálu a Ing. Martinu Jiříkovi za podporu. V neposlední řadě bych ráda poděkovala obyvatelům Šumice za pomoc při výzkumu.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 3. ledna 2012 _____

Adéla Frnochová

ABSTRAKT

Diplomová práce je příspěvkem k výzkumu nářečí češtiny v jazykových enklávách v zahraničí. Cílem práce je popis jazyka české menšiny v obci Šumice v rumunském Banátě, a to ve všech tradičních jazykových rovinách: hláskoslovné, tvaroslovné, syntaktické, lexikální i slovotvorné. Výzkum byl zaměřen pouze na mluvu nejstarší generace, tedy osob starších šedesáti pěti let.

V úvodu práce se autorka zabývá dějinami českých přistěhovalců v Rumunsku a jejich současným životem. Zvláštní pozornost je věnována historii obce Šumice. V následující části práce jsou popsány metody sběru materiálu a jeho zpracování. K práci byly použity výsledky dotazníkového výzkumu a přepisy nahrávek mluvených projevů. Jako srovnávací materiál sloužily přepisy nahrávek z roku 1971 a doklady ze Šumice v *Českém jazykovém atlase*.

Výsledky výzkumu jsou popsány postupně pro každou jazykovou rovinu. Uváděny jsou nejen jevy zjištěné na základě dotazníkového výzkumu, ale i jevy zachycené pouze v nahrávkách. Pozornost je věnována zejména jevům, které umožňují zařazení šumického nářečí do některé z nářečních skupin českého jazyka, dále pak prvkům archaickým a prvkům ovliněným cizími jazyky (zejména rumunštinou a němčinou).

V závěru práce jsou shrnuty zjištěné poznatky. V šumické češtině se vyskytuje mnoho archaismů, které byly typické pro češtinu počátku 19. století. Zároveň se v ní projevují vlivy okolních jazyků, zejména pak rumunštiny a srbochorvaštiny. V mluvě šumických Čechů se vyskytují rovněž některé germanismy, z nichž některé si s sebou kolonisté přinesli z Čech a jiné pronikly do jejich mluvy až na území Rumunska. Šumické nářečí češtiny lze na základě sebraného jazykového materiálu zařadit do jihozápadočeské nářeční skupiny, ačkoliv se v ní projevují i některé rysy typické pro středočeskou nářeční skupinu.

KLÍČOVÁ SLOVA

česká jazyková enkláva, dialektologie, Rumunsko, Šumice, jihozápadočeská nářeční skupina, středočeská nářeční skupina, archaismy, germanismy, rumunismy

ABSTRACT

This thesis contributes to a research on Czech dialects in language enclaves abroad. The aim of the paper is to describe the language of the Czech minority in the village of Šumice in Romanian Banat. All traditional levels of language are analyzed: phonological, morphological, syntactical, lexical and word-formation. The research was restricted only to the oldest generation, that means to the people over sixty-five.

In the beginning, the author deals with the history of Czech immigrants in Romania and also with their contemporary life. Particular attention is paid to the history of Šumice. In the following part of the thesis, the methods of gathering material are described, as well as the further data processing. The research was supplemented with results of a dialectological questionnaire and with transcriptions of recorded speeches. For comparison, the author used transcriptions of recordings from the 1971 and also data about Šumice from the *Český jazykový atlas* (*Czech Linguistic Atlas*).

The results of the research are described gradually, separately for each language level. Besides the facts found out on the basis of the questionnaires, the author also presents phenomena detected only in the recordings. The main attention is paid to the elements, which help to classify the dialect of Šumice under one of the dialectal groups of Czech language, then also to the archaic elements and finally to the elements influenced by foreign languages (especially by Romanian and German).

In the conclusion of the thesis, the author summarizes gained results. There are a lot of archaisms in the language of Šumice, which are typical for the Czech of the beginning of the 19th century. Local Czech is also influenced by the surrounding languages, particularly by Romanian and Serbo-Croat. There are also a few germanisms in the language of Šumice's Czechs – some of them were already brought by the colonists from Bohemia, while others didn't penetrate into their speech until they settled down in Romania. On the basis of the collected language material, it is possible to classify the Šumice's Czech dialect under the south-western dialectal group of the Czech language. Nevertheless, some features characteristic for the central Bohemian dialectal group are also apparent.

KEY WORDS

Czech language enclave, dialectology, Romania, Šumice, the south-western dialectal group of Czech, central Bohemian dialectal group, archaisms, Germanisms, Romanian loanwords

OBSAH

ÚVOD 11
1. HISTORIE 12
1.1 Historie českého osídlení v rumunském Banátu do r. 1918 12
1.2 Historie českého osídlení v rumunském Banátu po r. 1918 14
1.3 Historie českého školství v rumunském Banátu 15
1.4 Historie Šumice 17
1.5 Současný život v Šumici 19
2. DOSAVADNÍ VÝZKUMY 23
2.1 Výzkumy v Banátu do r. 1990 23
2.2 Výzkumy v Banátu po roce 1990 24
2.3 Jazyková charakteristika Šumice na základě výzkumu Josefa Skuliny 25
3. METODY VÝZKUMU 29
3.1 Způsob získání materiálu 29
3.2 Charakteristika respondentů 29
3.3 Dotazník 30
3.4 Způsob zpracování materiálu 44
4. VLASTNÍ VÝZKUM 45
4.1 Hláskosloví 45
4.1.1 Změna *ý (í) > ej* 45
4.1.1.1 V základech slov a v koncovkách 45
4.1.1.2 V základu slova po sykavkách 46
4.1.2 Protetické *v-* 47
4.1.3 Úžení *é > í* 47
4.1.4 Protetické *h-* 48
4.1.5 Protetické *j-* 49
4.1.6 Epentetické *j* 50
4.1.7 Změna *ú > ou* na začátku slova 52
4.1.8 Změna *e > a* 52
4.1.9 Změna *ě > í* 53
4.1.10 Souhláskové skupiny 53
4.1.10.1 Změna *hř > ř* 53
4.1.10.2 Změna *stř > tř* 54

4.1.10.3 Další souhláskové skupiny....55
4.1.11 Záměna retnic....55
4.1.12 Vkladné *l* ve slově *mlíč*....56
4.1.13 Změna *á* > *í*....56
4.1.14 Změna *d* > *r*....56
4.1.15 Změna *o* > *ó* > *ou* v kořeni *doul-*....57
4.1.16 Výslovnost typu *mušet*....57
4.1.17 Výslovnost typu *hlibokí*....58
4.1.18 Mezislovní znělá asimilace před jedinečnými souhláskami a před samohláskami....58
4.1.19 Výsledky výzkumu hláskosloví....59
4.2 Tvarosloví....60
4.2.1 Substantiva....60
4.2.1.1 Analogické tvary substantiv vzoru „stavení“ podle měkkých adjektiv....60
4.2.1.2 Genitiv singuláru mužských neživotných substantiv....61
4.2.1.3 Skloňování substantiv vzoru „moře“ a „město“ podle vzoru „kuře“....61
4.2.1.4 Nominativ plurálu životných maskulin....62
4.2.1.5 Nominativ plurálu *i*-kmenových feminin....63
4.2.1.6 Tvary genitivu plurálu....63
4.2.1.7 Tvary instrumentálu plurálu....64
4.2.2 Adjektiva....65
4.2.2.1 Tvary přivlastňovacích adjektiv v singuláru....65
4.2.2.2 Tvary genitivu a dativu/lokálu singuláru feminin adjektiv a rodových zájmen....66
4.2.2.3 Zakončení rodinných jmen....66
4.2.3 Zájmena....67
4.2.3.1 Tvary zájmen v lokálu singuláru (typ *o ňom*)....67
4.2.3.2 Dativ osobního zájmena *já* v nepřízvučném postavení....67
4.2.3.3 Přivlastňovací zájmena....68
4.2.3.4 Plurál ukazovacího zájmena *ten*....69
4.2.4 Slovesa....69
4.2.4.1 Analogické plurálové tvary imperativu zakončené na *-ite*....69
4.2.4.2 Tvary 3. os. pl. indikativu prézentu sloves 4. třídy....70
4.2.4.3 Tvar slovesa *být* ve funkci spony ve 2. os. sg. préz. ind....70

4.2.4.4 Infinitiv a příčestí minulé sloves typu „kupovat“ 70
4.2.4.5 Stavové perfektum 71
4.2.5 Výsledky výzkumu morfologie 72
4.3 Syntax 73
4.3.1 Zesílený zápor 73
4.3.2 Předložkové vazby 73
4.3.3 Zdvojené předložky 75
4.3.4 Vokativ/nominativ při oslovování 76
4.3.5 Záměna dativní a akuzativní vazby 77
4.3.6 Genitiv záporový 77
4.3.7 Instrumentál predikativní a doplňkový 78
4.3.8 Vyjadřování přivlastňovacích vztahů 78
4.3.9 Slovosled 79
4.3.10 Shrnutí výzkumu syntaxe 79
4.4 Lexikum 80
4.4.1 České archaismy 80
4.4.2 Slova nářečně příznaková 83
4.4.3 Germanismy 84
4.4.4 Rumunismy 86
4.4.5 Banatismy 88
4.4.6 Sémantické kalky 89
4.4.7 Antroponyma 90
4.4.8 Shrnutí výzkumu lexika 91
4.5 Slovotvorba 92
4.5.1 Neutra s příponou *-ště/-ště* 92
4.5.2 Deminutiva 93
4.5.3 Adjektiva druhově posesivní 93
4.5.4 Stupňování adverbií 94
4.5.5 Níčko 94
4.5.6 Slovotvorná adaptace přejatých sloves 95
4.5.7 Shrnutí výzkumu slovotvorby 95
ZÁVĚR 96
POUŽITÁ LITERATURA 99
PŘÍLOHY 102

Příloha 1: Ukázky souvislých projevů 102
Příloha 2: Vzor dotazníku 108
Příloha 3: Fotografie 113
Příloha 4: CD s ukázkami nahrávek

SEZNAM ZKRATEK

akt.	aktivum
ČJA	Český jazykový atlas
ind.	indikativ
os.	osoba
pl.	plurál
PMČ	Příruční mluvnice češtiny
préz.	prézens
sg.	singulár
SSJČ	Slovník spisovného jazyka českého
stč.	staročeský

ÚVOD

V jazykových enklávách v zahraničí se zpravidla v důsledku izolovanosti od mateřského území zachovávají takové rysy jazyka, které pro něj byly typické v době kolonizace. Lingvistům je tak umožněn pohled na starší stav jazykového úzu.

Takovým příkladem jazykového ostrova jsou i české vesnice v rumunském Banátu. Kolonisté z Čech je založili v první polovině 19. století. Česká nářečí, která jsou dodnes ve vesnicích dochována, tak uchovávají cenné svědectví pro historickou dialektologii. V mluvě rumunských Čechů jsou zachovány prvky, které se z češtiny na mateřském území vlivem nivelizačních procesů vytratily. Kolonisté přišli do Rumunska z různých nářečních skupin češtiny, zejména středočeské a jihozápadočeské. Kontaktem odlišných nářečí vznikl ve vesnicích jakýsi interdialekt, který je navíc ovlivněn okolními jazyky (zejména rumunštinou, dále pak němčinou, srbštinou i maďarštinou).

Tato práce je zaměřena na jednu z těchto rumunských vesnic – Šumici. Cílem je charakterizovat současný stav češtiny ve všech rovinách jazyka, jež se při popisu nářečí vydělují – v rovině hláskoslovné, tvaroslovné, syntaktické, lexikální i slovotvorné. Naším úkolem bylo zjistit míru archaičnosti šumického nářečí češtiny, stupeň jeho ovlivnění jinými jazyky (zejména rumunštinou) a určit, prvky které nářeční skupiny v něm převažují. Zařazení jednotlivých jazykových jevů k určitému nářečí činíme na základě ČJA s vědomím, že současný stav izoglos nemusí odpovídat stavu v první polovině 19. století. Zjištěný stav nářečí rovněž srovnáváme se stavem v 70. letech, který popsal J. Skulina a který je prezentován v ČJA. Podle ČJA převažují v šumickém nářečí češtiny prvky středočeské nářeční skupiny.

Jazykový materiál, se kterým v této práci pracujeme, byl pořízen od zástupců nejstarší generace, tedy osob nad 65 let. Důvodem k výběru pouze této generace je nedostatek zástupců generací mladších, snaha o co největší homogenitu informátorů i udržení kontinuity s ČJA.

1 HISTORIE

1.1 Historie českého osídlení v rumunském Banátu do r. 1918

Území Banátu bylo součástí uherské říše do roku 1552, kdy bylo dobyto Turky. Zpět se jej podařilo získat Karlovickým mírem roku 1669 až císaři Leopoldovi I. Habsburskému. V té době se do oblasti Banátu přistěhovali první kolonisté. Na obranu před Turky byla zřízena roku 1718 tzv. Vojenská hranice, do které spadalo i území Banátu.[1] Organizované osidlování Banátu začalo po roce 1763, ve kterém vyhlásila Marie Terezie kolonizační patent. Němečtí, francouzští, maďarští, slovenští, chorvatští a bulharští kolonisté se usídlovali v severní nížinné, úrodní části v okolí Temešváru a v důlních střediscích. Jižní část, do které se později přistěhovali kolonisté z Čech, zůstala zatím téměř neobydlena.[2]

První vlna kolonistů z Čech dorazila do jižního Banátu v letech 1820–1824. Přistěhovali se na výzvu agentů najatých obchodníkem se dřevem Magyarlym[3] z Oravice. Ti jim slibovali zlepšení životních podmínek, libovolné množství dřeva na stavbu domu, půdu, pracovní náčiní a hlavně práci v lese. Celkem se do Banátu přestěhovalo asi 80 rodin (tedy asi 600–750 lidí) dělníků z hor, dřevařů, truhlářů, tesařů, kovářů a horníků z Plzeňska, Klatovska, Domažlicka, Kladenska a Čáslavska. Průměrný věk kolonistů byl 21 let.[4] Přistěhovali se do dvou nově vzniklých osad, Svaté Heleny a Elisabethfeldu, které byly pojmenovány po Magyarlyho dcerách.[5]

Magyarly však své sliby nedodržel a již v roce 1826 veškeré práce zastavil, odešel a vesnice ponechal bez zásobování potravinami i nejdůležitějšími předměty.[6] Podle Urbana bylo kácení dřeva pouhou záminkou, pod kterou se podařilo vojenské správě nalákat kolonisty z Čech.[7] Hmotná nouze donutila některé rodiny k návratu do Čech nebo ke stěhování do jiných oblastí. Ti kolonisté, kteří chtěli v Banátu zůstat, požádali plukovníka Drasenoviche o připojení osad k Vojenské hranici. Žádosti bylo vyhověno a zároveň bylo rozhodnuto, aby se obyvatelé Elisabethfeldu přestěhovali kvůli nedostatku vody do Svaté Heleny.

[1] Secká, 1995, s. 93.
[2] Heroldová, 1983. 240–241.
[3] Jméno obchodníka je v literatuře uváděno různě: Maďarli, Magyarly, Magarly, Mandžarli apod. (Secká, 1995, s. 93).
[4] Secká, 1995, s. 93–94.
[5] Jech, 1992, s. 14.
[6] Secká, 1992, s. 94.
[7] Urban, 1930, s. 9.

Heroldová uvádí, že se Češi osvědčili a vojenská správa proto podala žádost českému guberniu o přistěhování dalších zhruba pěti set rodin. Jelikož prožívaly české země na konci 20. let 19. století krizi, vyvolala nabídka velký zájem. Kolonistům bylo mimo jiné slíbeno osvobození od služby v zemské obraně na deset let, osvobození od daní rovněž na deset let, dřevo a místo pro domy. Ke kolonizaci se přihlásilo přes 1800 rodin. Stěhování probíhalo v letech 1828–1830. Kolonisté byli převážně bezzemci, nádeníci, řemeslníci, chalupníci i lidé prchající před trestem. Nejvíce jich přišlo z jihozápadních Čech (Plzeňsko, Klatovsko, Příbramsko), dále z Čech severovýchodních, středních (Kladensko, Slánsko, Přeloučsko) i jižních (Budějovicko).[8] Plukovník Drasenovich dal pro kolonisty vyměřit půdu pro 15 nových osad. „Jedna část vystěhovalců usazena byla na kopcích zv. Poiana-Gernik asi 20 km od Moldavy. Druhé jely údolím řeky Nery na severovýchod do hor nad rumunskou obcí Dalbošešti, kde založena česká kolonie Ravensko a dále ještě po silnici přes Bozovič k Jablanici, kde založena Šumice. Jiné transporty řízeny byly pak k Sv. Heleně a podle Dunaje přes Bersázku až k Oršavě.“[9]

V roce 1830 žilo v Banátu asi 3880 Čechů a českých Němců.[10] Podmínky, do kterých se dostali, snášela řada z nich velice špatně. Vojenská správa nedodržela své sliby a nechala kolonisty v bídných podmínkách. Nestarala se o zásobování a slíbená půda byl les, který museli vykácet a udělat z něj nepříliš úrodnou ornou půdu. Češi nebyli zvyklí na zdejší klima a rovněž nedobře snášeli zášť ze strany původních Rumunů, kterým byly kvůli kolonizaci strženy salaše. Někteří Češi se dokonce vydali pěšky zpátky do Čech. Dva z nich se vypravili za samotným císařem, aby mu sdělili, v jakých podmínkách Češi v Banátu žijí. Ten nakázal, aby byli zájemci o přestěhování obeznámeni se situací kolonistů, čímž se snížil o kolonizaci zájem. Důsledkem odchodu mnohých Čechů byl pokles počtu obyvatelstva v českých osadách. Vzrůstat začal opět v 50. letech 19. století, kdy přišla do Rumunska poslední vlna kolonistů.

Postupem času se hraničářská služba stala povinnou a trvala dvanáct let.[11] Nemusela být však sloužena nepřetržitě, muži si ji mohli odsloužit, kdy chtěli. Roku 1873 byla Vojenská hranice zrušena a oblast Banátu byla připojena k maďarskému království. Započal tak dlouhý proces maďarizace, který trval až do roku 1920, kdy byl Banát na základě Trianonské

[8] Heroldová, 1986, s. 46.
[9] Urban, 1930, s. 12.
[10] Secká, 1995, s. 95.
[11] Tamtéž, s. 96.

smlouvy rozdělen mezi Rumunsko a Jugoslávii. V Rumunsku se dodnes nachází 6 českých vesnic: Svatá Helena, Gerník, Rovensko, Bígr, Eibentál a Šumice.[12]

Společensko-politické změny se českých vesnic příliš nedotkly. Jejich obyvatelé se stále živili chovem dobytka, obděláváním půdy a řemeslem. Výrobky z českých vesnic se začaly postupně prodávat i v okolních rumunských městech a vsích. Vyhledávány byly pro svou kvalitu a čistotu zejména mléčné výrobky. Čeští kolonisté byli ceněni také jako odborníci ve stavitelství. Stavěli po okolí domy, kostely i školy. K jiným než obchodním a pracovním kontaktům s okolními rumunskými obcemi nedocházelo, stejně jako ke stykům obyvatel jednotlivých českých vesnic mezi sebou.[13]

1.2 Historie českého osídlení v rumunském Banátu po r. 1918

Mnoho českých mužů se zúčastnilo první světové války. Někteří z nich vstoupili do legií a bojovali na straně Trojdohody proti Rakousku-Uhersku.[14] Oblast Banátu byla na krátkou dobu obsazena srbskými vojsky, což se však života českých vesnic nedotklo. Přesto válka ovlivnila život ve vsích. Byly zavedeny přídělové kupony a ceny za potraviny se až pětkrát zvedly.[15] Po válce vzniklo Velké Rumunsko, mezi něž a Jugoslávii byla roku 1920 rozdělena oblast Banátu. Stát se zavázal zajistit stejná práva všem občanům bez ohledu na národnost či rasu.[16]

V druhé světové válce bojovalo Rumunsko nejprve na straně Německa, ale v srpnu 1944 se přidalo na stranu Spojenců. Gesce uvádí, že druhé světové války se zúčastnilo asi 200 rumunských Čechů. Bojovali na Krymu, u Stalingradu, někteří se zúčastnili západního tažení a mnozí padli do zajetí. Vesnicemi prošla v průběhu války německá i ruská vojska. Ta rabovala a děsila lidi.[17]

Po druhé světové válce byli rumunští Češi vybídnuti, aby reemigrovali zpět do Čech a osídlili pohraničí, které zůstalo po odchodu Němců neobydlené. Mnozí z nich nabídku využili, k reemigraci se přihlásilo celkem 7952 osob.[18] Celkem odešla asi třetina banátských Čechů.[19] Jejich odchodem se zlepšila sociální situace těch, kteří zůstali. Před reemigrací byly

[12] Rum. *Sfânta Helena, Gârnic, Ravensca, Bigăr, Eibanthal, Şumiţa (Prázdniny u krajanů* [online]. 2010 [cit. 2011-12-27]. Dostupný z WWW: < http://banat.cz/ceske_vesnice.htm>.)
[13] Secká, 1995, s. 99.
[14] Gesce, 2008, s. 34.
[15] Tamtéž.
[16] Tamtéž, s. 37.
[17] Tamtéž, s. 42.
[18] Jech, 1992, s. 172.
[19] Heroldová, 1983, s. 242.

české vesnice přelidněné a šířily se v nich v důsledku přísné endogamie různé choroby a dědičné deformace.[20] Většina rumunských Čechů se usadila v okolí Chebu.[21]

I za doby vlády komunistické strany hospodařily banátské vesnice samostatně. Pokus o založení družstva ztroskotal kvůli kopcovitému terénu a nepříliš úrodné půdě. Všichni však museli ze svých hospodářství platit daně. Hospodaření bylo státem kontrolováno, jednou ročně se prováděl soupis veškerého zvířectva. Po roce 1980 se situace na vesnicích zhoršila. Ceaușescu začal s politikou „utahování opasků", která měla za následek např. zavedení potravinových kuponů. Protesty proti Ceaușeskově vládě vypukly v polovině prosince 1989 v Temešváru. Revoluce si vyžádala více než 1000 mrtvých, mezi nimiž byl i jeden rumunský Čech – Petr Hádač ze Šumice. [22]

1.3 Historie českého školství v rumunském Banátu

První snahou kolonistů bylo po postavení obydlí a zajištění základních věcí vystavění kostela a školy. Přistěhovalci byli většinou nevzdělaní a pologramotní. Školy i kostely byly stavěny pod patronací vojenských úřadů. Než byly školy postaveny, učilo se svépomocí po chalupách či obecních domech. Výuky se ujali nejvzdělanější muži z vesnic nebo vysloužilí poddůstojníci vojenské kapely. První kvalifikovaní učitelé z Čech přicházeli do českých vesnic až kolem roku 1850.[23] V tomto období byly také postaveny ve všech vesnicích školy. Farář dojížděl do vesnic jen občas, proto si vesničané konali bohoslužby sami a některé poloúřadní akty (jako například křtiny a pohřeb) vykonával se souhlasem církevních orgánů učitel. Banátští Češi byli katolíci, pouze ve Svaté Heleně převažovali evangelíci. Po celé 19. století se ve školách vyučovalo česky a rovněž se kázalo česky v kostelech. Při styku s úřady se využívala němčina.[24]

Maďarizace se v českých vesnicích projevila až v roce 1910, kdy byly školy na základě Aponyiho zákona zestátněny a většina českých učitelů suspendována pro neznalost nebo nedostatečnou znalost maďarštiny.[25] Čeština byla označena za pomocnou a děti se směly vyučovat pouze maďarsky. Čechům byla vytýkána česká jména (vesnice byly přejmenovány maďarskými názvy[26]) i české zpěvy. Za první světové války byla většina škol zavřená.

[20] Secká, 1995, s. 102.
[21] Heroldová, 1983, s. 242.
[22] Gesce, 2008, s. 70.
[23] Heroldová, 1983, s. 241-242.
[24] Secká, 1995, s. 100.
[25] Secká, 1995, s. 103.
[26] Svatá Helena – *Duna Szent Ilona*, Gerník – *Szerényi Buzas*, Rovensko – *Almasróna*, Eibentál – *Tiszafa*, Šumice – *Szehördös*; Bígr – maďarský název není uveden (Jech, 1992, s. 19.)

Po připojení Banátu k Rumunsku získali Češi právo na vyučování v češtině a dostali darem učebnice z Československa. V roce 1929 byla uzavřena rumunsko-česká dohoda, že mohou do Banátu přicházet učitelé z Československa. Směli však učit pouze češtinu, zpěv a vlastivědu. Hlavním vyučovacím jazykem byla rumunština. České učitele měly vesnice ale jen zřídkakdy. To mělo vliv na národní cítění Čechů, protože český učitel a český farář se výrazně podíleli na vztahu lidí k českému jazyku a jejich původní vlasti. Učitelé rovněž odebírali noviny, časopisy a organizovali spolkový a kulturní život obce.[27]

V tomto období měla každá vesnice svou knihovnu, která čítala několik desítek až dvě stovky knih.[28] Povětšinou byly darovány z Československa. Za druhé světové války se však knihy ze strachu ze zabavení rozdaly mezi vesničany a poté už nikdy nebyly knihovny obnoveny.

Za druhé světové války rumunská fašistická vláda rozhodla, že nesmějí ve státní správě pracovat žádní cizinci. Tím zanikla možnost výuky českými učiteli, a tedy i výuky v češtině. Ministerstvo školství a národní osvěty ČSR začalo vysílat české učitele do Rumunska opět až po roce 1946. Tato spolupráce však trvala pouze do roku 1960. Na konci 70. let začali v českých vesnicích vyučovat tamější rodáci, kteří vystudovali pedagogické lyceum a směli tak vyučovat na prvním stupni základních škol.[29]

Významnou roli sehrála ve vztahu rumunských Čechů k jejich původní vlasti reemigrace. „Výzkumy dokládají, že podstatný vliv na upevnění národního vědomí mají – vedle poskytnutí národnostních práv jinoetnickým skupinám rumunskou vládou – reemigranti (reemigrovala asi 1/3 rumunských Čechů), styk se starou vlastí, návštěvy příbuzných v Československu a naopak, dovážené knihy, časopisy, gramofonové desky a především pravidelný poslech čs. rozhlasu.“[30]

Od roku 1998 působí na některých školách v českých vesnicích v Rumunsku opět učitelé z České republiky. Stejně jako dříve nejen učí ve školách, ale organizují také osvětovou činnost. Jejich působení ve vesnicích trvá jeden až dva roky, poté jsou vystřídáni jinými učiteli. Učitelé jsou do Rumunska posíláni Domem zahraničních služeb MŠMT ČR.[31]

[27] Daneš, 1982, s. 52.
[28] Urban, 1930, s. 58.
[29] Gesce, 2008, s. 61.
[30] Heroldová, 1986, s. 48.
[31] *Svatá Helena. Krajané v českých vesnicích rumunského Banátu* [online]. 2008 [cit. 2011-12-20]. Dostupný z WWW: <http://www.svata-helena.eu/vyucovani-cestiny.htm>.

1.4 Historie Šumice

Obec Šumice byla založena roku 1827, podle místních obyvatel až roku 1828. Kolonisté přišli ze západních a jižních Čech.[32] „Název vesnice Šumice pochází ze srbského slova šuma, které znamená les. Obec je umístěna v lesnaté oblasti. Maďaři ji nazvali Čecherdöš, tedy les Čechů.“[33] V době Vojenské hranice byla součástí 13. pluku pohraničářů. Původně byla půda pro české přistěhovalce vyměřována v údolí zvaném Carová u hlavní silnice z Jablanice k Božovicím[34]. Rumunští obyvatelé této oblasti ale zneužili neznalosti rumunského jazyka prvních Čechů a podplatili vyměřující důstojníky, aby nastěhovali Čechy na méně úrodné vrchy.[35] Obec leží ve výšce přibližně 600 m n. m. Šumice je od ostatních českých vesnic nejvzdálenější – nejbližší Rovensko je vzdáleno přibližně třináct hodin chůze.

Prvních přistěhovalců do Šumice bylo asi 50, ale mnozí z nich záhy odešli jinam, hlavně do dnešního Srbska.[36] Místo, na které kolonisté přišli, bylo zcela neobydleno.[37] Vojenská správa dala každým dvěma rodinám po příchodu do nové vlasti pár volů, vůz, stavební materiál a nějaké polní nářadí. Šumice se rozrůstala a už v roce 1830 v ní žilo 123 obyvatel.[38] Další rodiny se přistěhovaly v roce 1856. Urban uvádí, že se přistěhovali z Volduch u Plzně, z Chýnova a od Mladé Boleslavi.[39] Muži z vesnice vykonávali vojenskou službu v Petníku a ženy chodily na trhy prodávat hlavně mléčné výrobky a vejce. Někteří muži byli rovněž zaměstnáni v uhelných dolech ve Steardorfu-Aniny.

Podle Gesceho byla škola v Šumici postavena roku 1857. Zprvu žáky učili, stejně jako v ostatních vesnicích, laici z řad místních mužů. Úplně prvním z nich byl František Klier. Po intervenci u vojenských úřadů ve Vídni byl do Šumice poslán roku 1878 učitel z Čech Josef Březina, po němž vyučovala v Šumici ještě řada dalších učitelů z Čech. Škola takto fungovala až do roku 1913, kdy byla zavřena a nařízena stavba nové školní budovy. Tu však zbrzdila válka a zrealizována byla až v roce 1924. V nové škole učil zprvu rovenský Čech Josef Pinkava, protože se místním nepodařilo najít jiného učitele, který by uměl česky.[40] Až v roce 1929 vyslalo ministerstvo školství učitele z Čech Vojislava Stratila.[41] Školu v té době

[32] Skulina, 1974b, s. 152.
[33] Gesce, 2008, s. 109.
[34] Rum. *Bozovici*.
[35] Daneš, 1982, s. 53.
[36] Urban, 1930, s. 46.
[37] Kokaisl, 2009, s. 54.
[38] Tamtéž, s. 51.
[39] Tamtéž, s. 46.
[40] Gesce, 2008, s. 23-24, 37-38.
[41] Daneš, 1982, s. 52.

navštěvovalo až 120 žáků.[42] V porovnání s okolními rumunskými obcemi byla v Šumici vysoká gramotnost – již v roce 1900 bylo gramotných 43% osob.[43] Až do druhé světové války fungovala v obci knihovna, která čítala přibližně čtyřicet knih.[44] V současnosti knihovna opět funguje a čítá zhruba dva tisíce knih.[45]

Obyvatelstvo bylo silně nábožensky založeno. Všichni přistěhovalci byli katolíci. Kostel byl původně dřevěný, ale už v roce 1887 vykonal pan Jakubovský sbírku na vystavění nového, zděného kostela. Stavba byla dokončena roku 1888 a kostel byl zasvěcen Sv. Anně. Šumice patřila a stále patří k faře v Božovicích. Kněz přicházíval do vesnice jen několikrát do roka, proto si vesničané vykonávali pobožnosti a pohřby sami.[46]

Několik mužů ze Šumice se účastnilo první světové války. Někteří bojovali za Rakousko-Uhersko, jiní vstoupili do legií a bojovali na straně Trojdohody. Nejvíce rumunských Čechů v legiích bylo právě ze Šumice.[47] Podle Urbana jich bylo osm.[48]

Až do druhé světové války počet osob i domů v Šumici stoupal. V roce 1869 stálo v Šumici 26 domů, v roce 1880 47 domů, v roce 1900 už 47 domů a v roce 1910 94 převážně cihlových domů.[49] Podle soukromého sčítání R.Urbana přibylo do roku 1928 dalších 22 domů. Od roku 1830 do roku 1928 se rozrostl počet obyvatel o 387 lidí.[50] Po druhé světové válce reemigrovalo zpět do Československa 40 osob.[51] Počet Čechů v Šumici začal od té doby klesat.

Mobilizaci Iona Antoneska, rumunského vůdce, neunikli za druhé světové války ani rumunští Češi. Celkem se jich války zúčastnilo přibližně 200, mezi nimi i muži ze Šumice.[52] Někteří z nich se domů již nevrátili.

Za doby totality vznikly v českých vesnicích národní rady, kterým předsedali starostové. V Šumici jím byl Ludvík Kalina a po něm Karel Draxel. Ve vesnici došlo k elektrifikaci. V 60. letech začalo vysílání rozhlasu, v 70. letech i televize. V Šumici fungovala mateřská škola i čtyřletá základní škola. Všude se vyučovalo česky.[53] Podle výpovědí místních obyvatel byli vesničané nejvíce sužováni daněmi, které museli platit státu,

[42] Gesce, 2008, s. 38.
[43] Heroldová, 1986, 47.
[44] Urban, 1930, s. 58.
[45] Kokaisl, 2009, s. 57.
[46] Urban, 1930, s. 48.
[47] Gesce, 2008, s. 34.
[48] Urban, 1930, s. 64.
[49] Gesce, 2008, s. 29.
[50] Urban, 1930, s. 56.
[51] Jech, 1992, s. 173.
[52] Gesce, 2008, s. 42.
[53] Tamtéž, s. 48, 60.

a příslušníkem tajné policie, který hlídal a případně i udával své sousedy. Mnozí byli oběťmi lživých obvinění a svědky domovních prohlídek.

1.5 Současný život v Šumici

Informace o současném životě v Šumici, které jsou uvedeny v této kapitole, byly zjištěny převážně od místních obyvatel v průběhu našeho výzkumu.

Podle soukromého počítání místních žen žilo v Šumici v létě roku 2011 75 obyvatel. To je o více než tři čtvrtiny méně, než uvádí Heroldová v roce 1986[54]. Téměř polovina současných obyvatel je starších 65 let. Všichni obyvatelé jsou Češi. Výjimku tvoří jeden Rumun, žijící ve smíšeném manželství s Češkou, jeden Maďar, který ovšem také žije v manželství s Češkou, a pár starších Rumunů z Karanšebes[55], kteří však jezdí do Šumice pouze na prázdniny. Převážná většina šumických Čechů pochází ze Šumice. Zaznamenali jsme pouze jednu ženu z Eibentálu, jednu z Bígru a jednu z Rovenska. Všechny ale uzavřely manželství s partnerem ze Šumice. Pouhých 34 domů je obydlených, ostatní jsou prázdné či rozpadlé. V porovnání se stavem, který uvádí Urban[56], je osídleno jen 30 % domů. Mladí lidé odchází za prací do měst, popř. do zahraničí (mnoho mladých mužů pracuje v Německu či Rakousku). Nejvíce Čechů, kteří odešli ze Šumice, žije v současné době v Karanšebesu.

Ve vesnici funguje pošta. Místní pošťák Johan Veverka rovněž provozuje malý obchod, kde je možné koupit nejzákladnější potraviny. Většina místních obyvatel chová krávy (většinou jednu až dvě), prasata, husy a slepice. Vdovy, které by na práci nestačily samy, vytváří malé skupinky a vzájemně si pomáhají s pastvou, vybíráním brambor, sběrem jablek apod. Zdrojem peněz je jen pro málokoho důchod – většina obyvatel na něj nemá nárok, protože pracovala celý život pouze na svém hospodářství. Místní si přivydělávají prodejem mléka (každý den přijíždí do vesnice mlékař ze sousední rumunské vesnice) nebo směňují potraviny s Rumuny. Mnoho starých lidí je závislých na pomoci svých dětí, které pracují ve městě. Do vesnice také dojíždí pracovníci charity v Karanšebesu a rozdávají lidem léky a oblečení.

Agroturistika, která se stala v ostatních českých vesnicích v Rumunsku pro mnoho obyvatel hlavním zdrojem příjmu, není v Šumici příliš rozvinutá. Šumice leží mimo červenou turistickou trasu, kterou v Banátu vyznačil Klub českých turistů. Do ostatních vesnic je ze Šumice daleko, a proto do ní příliš mnoho turistů nezavítá. Pro ty, kteří nejsou v Banátu

[54] Uvádí 340 lidí.
[55] Rum. *Caransebes*.
[56] R. Urban napočítal celkem 116 domů (Urban, 1930, s. 56).

autem, je Šumice těžko dostupná. Z nejbližšího Rovenska je vzdálena 13 hodin chůze, od nejbližší autobusové zastávky ji dělí 7 km a od vlakové dokonce 25 km. Z nepříliš častého kontaktu s cizími lidmi pramení nedůvěřivost, uzavřenost i zdánlivá neochota místních obyvatel.

Většinu potravin si Češi v Šumici sami vypěstují nebo vyrobí. Všechny mléčné produkty si připravují sami – sýr, tvaroh i máslo. Někteří rovněž pečou chléb. Velkou chloubou šumických žen jsou spižírny, které mívají plné nejrůznějších zavařenin. Muži pálí na konci léta jemnou pálenku ze švestek a mirabelek.

Každou neděli se vesničané schází v kostele. Mše svatá se zde slouží ale pouze jednou za dva týdny. Den před mší se ženy sejdou v kostele, aby ho společně vyzdobily květinami. Kněžem je Chorvat a dojíždí do vesnice z Božovic. Káže česky, pouze jsou-li v kostele i nějací Rumuni, slouží část mše i v rumunštině. Šumičtí Češi se v kostele scházejí i o českých svátcích. V době našeho pobytu se sešli u příležitosti svátku sv. Václava a společně se modlili a zpívali. Kněz při těchto příležitostech do vsi nepřijíždí.

Všichni vesničané mají doma televizi. Z českých stanic je zde možné naladit pouze ČT24, která však místní lidi příliš nezajímá. Politické dění nesledují ani v Rumunsku, ani v Čechách. V oblibě mají naopak rumunské reality show a telenovely. České noviny ani časopisy neodebírají. Každou neděli vysílá v češtině Rádio Temešvár, které informuje o činnosti Demokratického svazu Slováků a Čechů v Rumunsku. Ten byl založen v roce 1990 a od roku 2007 je neziskovou organizací, která má za úkol hájit práva české a slovenské menšiny v Rumunsku. Předsedou jihobanátské oblasti tohoto svazu je František Draxel, rodák ze Šumice.

Do minulého školního roku fungovala v Šumici škola, která byla považována za nejmenší v Evropě – v roce 2009 ji navštěvovalo pouze pět dětí.[57] V letošním školním roce by ji však navštěvoval pouze jeden žák, a byla proto zrušena. Žáci dojíždí do Lăpuşnicelu, kde momentálně učí i dřívější šumický učitel, František Olteanu (jeho rodiče jsou Češka a Rumun). Děti mají právo na výuku v českém jazyce dokonce i na druhém stupni, pouze však tři hodiny týdně. Alena Gesce zpracovala školní osnovy pro výuku českého jazyka pro první až desátou třídu.

Národní identita šumických Čechů se projevuje jazykem, oděvem i folklórem. Mnoho folklórních prvků se za dlouhou dobu, po kterou žijí v Rumunsku, ztratilo, ale vznikly zároveň i nové tradice, ovlivněné stykem s rumunským etnikem. Donedávna se sousedi scházeli na táčkách (sousedské besedy), kde si vyprávěli zejména pohádky, pověrčivé

[57] Kokaisl, 2009, s. 55.

povídky a často také smyšlené historky z vojenské služby. Vyprávělo se také o zabijačkách, v neděli v hospodě a při práci. Dnes již bohužel není tolik vypravěčských příležitostí a skutečně zkušených vypravěčů už ve vesnici mnoho nenajdeme. V každém stavení se uchovaly nějaké české knihy, většinou soubory pohádek od Erbena a Němcové.

Šumičtí znají mnoho českých písní a někteří vlastní dokonce kazety či kompaktní disky s nahrávkami českých dechovek. Ve vesnici fungovala donedávna dechová kapela, ve které hrálo mnoho místních mužů. Kapela hrála o svátcích, svatbách i pohřbech. Všechny tyto akce se konaly v místním obecním domě, kde se vesničané často veselili i několik dní po sobě. Nejčastěji se tančil valčík, dále pak polka, tango i tance rumunské, srbské a maďarské. Od roku 1989 se konají v některé z českých vesnic v Rumunsku festivaly českého folklóru, od roku 1996 zvlášť pro děti (sudé roky) a zvlášť pro dospělé a mládež (liché roky).

Rovněž tradice spojené se svátky se v Šumici již příliš nedodržují. Některé z nich zanikly úplně, jiné se drží jen zčásti. Ještě donedávna se však slavily všechny svátky i s příslušnými tradicemi. Uvedeme zde pouze ty nejdůležitější.

Na Tři krále obcházel kněz chalupy a světil je. Spolu s ním chodili tři ministranti převlečení za krále a kostelník, který psal na chalupu K+M+B. Píseň, která se v Šumici na Tři krále zpívá, se liší od té u nás: „Tří králové znamenali, kterou hvězdu uviděli. Radujme se, veselme se v tomto novém roce."

O masopustu se lidé převlékali za maškary a v čele s hřmotným mladíkem, který se převlékl za medvěda, šli průvodem od stavení ke stavení. Tam vždy umazali děvčata sazemi, postrašili děti a odešli, až když jim domácí dali peníze nebo jídlo. Za peníze se pak pilo u muziky celou noc.

Na Červené svátky, jak říkají místní lidé Velikonocům, chodí po vsi dodnes chlapci, popřípadě i děvčata, s řehtačkami. Většina z těchto dětí má v Šumici prarodiče a žije s rodiči někde ve městě. V poledne přidávají k řehtání říkanku: „V poledne zvoníme, Jidáše honíme. Jidáši, chraň se, cos to učinil, že jsi svého mistra Židům prozradil, za to budeš v pekle hořeti, Luciferem ďáblem tam býti." Při koledě recitují: „Hody, hody, doprovody na červený vejce. Nedáte-li červený, dejte pěkný bílý. Slepička vám snese v koutku jiný."[58]

Posvícení se drží v Šumici dvakrát. První je v den svátku sv. Anny, které je zasvěcen místní kostel. To hlavní posvícení se však drží až na Havla. V té době už nemají lidé tolik práce v hospodářství. Dalším důvodem, na který nás upozornila místní žena, je, že muži už mají čerstvou kořalku a mohou posvícení náležitě zapít. Dnes už se nekonají velké

[58] Obě říkanky nám recitovala žena nar. 1935.

tancovačky, jako tomu bylo dříve, ale posvícení se stále drží a sjíždí se na něj mnoho příbuzných. Předchází mu velký úklid a dlouhé pečení a vaření.

Na Mikuláše chodívali po vsi čert, anděl, Mikuláš a Lucie. Vánoce se slaví obdobným způsobem jako v Čechách. O půlnoci chodívají lidé do kostela, kde se společně modlí a zpívají koledy. Kněz do vesnice na Štědrý večer nechodí.

Dříve chodívali lidé ze Šumice procesím na poutě do okolních poutních míst. V současné době některé poutě také navštěvují, ale nechodí již pěšky, nýbrž jezdí autem.

2 DOSAVADNÍ VÝZKUMY

2.1 Výzkumy v Banátu do r. 1990

Ačkoliv jsou Češi v Rumunsku zmíněni už ve třetím díle Czoernigovy Ethnographie der Österreichischen Monarchie z roku 1857, první významné práce byly publikovány až ve 20. letech 20. století ve sborníku Naše zahraničí.[59] O vylíčení života krajanů v Rumunsku se pokusil v roce 1924 ve článku *Dnešní situace československé menšiny v Rumunsku*[60] představitel Československého ústavu zahraničního Jan Auerhan. Není to však jeho první práce o rumunských Češích. Už v roce 1921 vydal poměrně rozsáhlý spis *Čechoslováci v Jugoslávii, v Rumunsku, v Maďarsku a v Bulharsku*[61]. Dalším autorem, který publikoval ve sborníku Naše zahraničí. byl učitel ze Svaté Heleny Jindřich Schlögl. V článku *Dějiny českých osad v rumunském Banátě*[62] se zabýval historií osídlení Banátu českými kolonisty a v příspěvku *Práce a zvyky našich vystěhovalců v rumunském Banátě na jaře a v létě*[63] popisoval jejich současný život. Žádná z těchto prací se však nezabývá dialektem rumunských Čechů.

První zmínka o jazyce v banátských vesnicích se objevila až v roce 1930 v knize Rudolfa Urbana *Čechoslováci v Rumunsku*. Jedná se však pouze o zběžnou a laickou charakteristiku. „Každý, kdo z Československa zavítá do jihobanátských osad obývaných krajany, jest mile překvapen poměrně čistou, cizími prvky málo pokaženou češtinou, kterou se zde hovoří. Podklad její tvoří nářečí středočeské, které je spisovné češtině nejbližší. Zdejší Čechové nepocházejí sice jenom ze středních Čech, – mnoho je jich z okresů západních nebo východních a i z Moravy, – ale středočeské nářečí jim nejlépe vyhovovalo a proto se všeobecně ujalo. Ostatní nářečí téměř úplně zanikla; vyskytuje se jen několik charakteristických úchylek, ale již také pokroucených.“[64] A dále: „Cizími prvky utrpěla čistota české mluvy poměrně málo a kdyby lid více dbal o řádnější mluvu, zbavil by se jich bez obtíží, neboť správné české výrazy zná. Cizích výrazů používá více z jakési pohodlnosti nebo nechuti k čistotě jazyka, nebo snad i z hrdosti, že leccos dovede říci též cizím slovem.“[65]

[59] Secká, 1996, s. 96.
[60] AUERHAN, J. Dnešní situace československé menšiny v Rumunsku. *Naše zahraničí.* 1924, č. 5, s. 84–90.
[61] AUERHAN, J. *Čechoslováci v Jugoslávii, v Rumunsku, v Maďarsku a v Bulharsku.* Praha : Melantrich, 1921.
[62] SCHLÖGL, J. Dějiny českých osad v rumunském Banátě. *Naše zahraničí.* 1926, č. 7, s. 11-16 a 86-96.
[63] SCHLÖGL, J. Práce a zvyky našich vystěhovalců v rumunském Banátě na jaře a v létě. *Naše zahraničí.* 1927, č. 8, s. 185–186.
[64] Urban ,1930, s. 71.
[65] Tamtéž, s. 72.

První dialektologický výzkum provedl v Banátě až v 60. letech Slavomír Utěšený. Do Rumunska podnikl dvě výzkumné cesty, Šumice však zůstala stranou jeho pozornosti. Výzkumu se zúčastnil spolu se dvěma folkloristy a dvěma etnografy z ČSAV. Své poznatky shrnul zejména ve článcích *O jazyce českých osad na jihu rumunského Banátu* (1962) a *Z druhé výpravy za češtinou v rumunském Banátu* (1964)[66]. Získaný materiál zpracoval pro *Český jazykový atlas*, který zachycuje stav jazyka ve Svaté Heleně a v Gerníku, z rumunských vesnic dále ve Velkém Pereku, Klopotíně i Šumici. Třetí výzkumné cesty, která byla uskutečněna na podzim roku 1963 do Rovenska a Šumice, se žádný dialektolog nezúčastnil.

Jazykového výzkumu pro *Český jazykový atlas* se v Šumici ujal až Josef Skulina. Probíhal v letech 1971 a 1972 za doprovodu dr. Mile Tomice z Rumunské akademie věd a Marcely Guțuové z filozofické fakulty bukurešťské univerzity. Některé poznatky zveřejnil v článcích *Zdvojené předložky do+na, na+pod, kolem+do, pod+za v českém nářečí na území rumunského Banátu* (1974b), *Bilingvismus českých kolonistů v rumunském Banátě* (1976) a *Vlastní jména osob a zvířat a traťové názvy u šumických Čechů v rumunském Banátě* (1974a).

K výzkumu českého nářečí v českých vesnicích v Rumunsku přispěli také rumunští lingvisté, zejména pak Teodora Dobritoiu-Alexandru a rumunský bohemista Gheorghe Ciplea. Dobritoiu-Alexandru se ve článku *Banatismy v nářečích českých osad Sv. Helena, Gerník, Rovensko, Biger, Šumice a Clopodie* (1967) zabývá banatismy, tj. lexikálními výpůjčkami ze srbštiny, maďarštiny a němčiny, které se dostaly do banátských nářečích prostřednictvím rumunštiny. Ciplea se ve studii *Rumunské prvky v českých banátských nářečích v rumunském Banátě* (1971) zabývá vlivem rumunštiny na česká nářečí ve všech jazykových rovinách.

2.2 Výzkumy v Banátu po roce 1990

Po roce 1990 se jazykovou situací v rumunském Banátě věnuje několik studentských závěrečných prací. V roce 1994 obhájila na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze diplomovou práci *Bígerská čeština (nástin jazykové monografie české vesnice v Rumunsku)* Vilma Viková. Autorka se nezaměřuje na konkrétní vymezenou skupinu mluvčích. Práce se zabývá všemi jazykovými rovinami. V kapitole o slovní zásobě uvádí slovník diferenčních výrazů bígerské češtiny. Práce přináší zajímavé závěry zejména v oblasti vlivu rumunštiny na bígerskou syntax.

[66] V prvním článku se zabývá jazykem v Gerníku a Svaté Heleně, ve druhém v Eibentálu a v Bígru.

Na Univerzitě Palackého v Olomouci se jazykem banátských Čechů zabývají dvě diplomové práce. První z nich je práce Pavly Honové na téma *Čeština Čechů v rumunském Banátě – Rovensko* (2000). Tuto práci jsme bohužel neměli k dispozici. Druhou z olomouckých prací je diplomová práce Karolíny Haiderové na téma *Jazyk české menšiny v rumunském Banátu (obce Gerník a Svatá Helena)* z roku 2007. Práce se zaměřuje na srovnání jazykové situace v obou obcích a dále na srovnání mluvy mladé, střední a staré generace v každé obci. Výsledky dále srovnává s údaji od Slavomíra Utěšeného ze 60. let. Autorka postupuje při popisu nářečí v Gerníku a Svaté Heleně po jednotlivých jazykových rovinách. Na syntax se zaměřuje jen velmi zběžně a slovotvorbou se nezabývá vůbec.

Na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze vznikají v současné době dvě práce zaměřené na česká nářečí v Banátu. První z nich je tato práce, druhou je bakalářská práce Karolíny Vyskočilové na téma *Syntaktická analýza projevů českých mluvčích v rumunském Banátu,* která se zaměřuje na syntax v Bígru.

2.3 Jazyková charakteristika Šumice na základě výzkumu Josefa Skuliny

V této kapitole uvedeme některé jevy, které jsou podle Josefa Skuliny pro šumický dialekt charakteristické. Vycházet budeme ze tří výše uvedených článků. Podrobně budeme konkrétní jazykové jevy tak, jak jsou uvedeny v ČJA, rozebírat až v následujících kapitolách a budeme s nimi srovnávat námi zjištěný stav jazyka v Šumici. Uvedeme však pouze ty jevy, které jsme na Šumici při našem výzkumu zachytili.

Skulinova zjištění vycházejí z mluvy 5–6 hlavních informátorů. Při výzkumu využil explorátor *Dotazník pro výzkum českých nářečí*[67].

Jazyk v Šumici je velmi konzervativní. „Typickým znakem české řeči v Šumici je překvapivá stabilizovanost, která se udržuje tím, že Šumice je izolována nejen od ostatních českých vesnic v rumunském Banátě, ale též od rumunských obcí.“[68] Kolonisté se přistěhovali převážně z jižních a západních Čech, zejména z oblasti Příbramska, Plzeňska, Táborska a Mladoboleslavska. Informátoři, kteří se podíleli na Skulinově výzkumu, pocházeli například z Volduch u Rokycan a z Chýnova u Tábora. Šumická čeština je stále více

[67] Dotazník byl sestaven roku 1965 pro účely výzkumu v terénu pro ČJA. Celkem obsahuje dotazník 2 649 položek. Skládá se ze dvou částí. Do první části jsou zařazeny pevné, konkrétně stanovené položky, které jsou seskupeny do tematických okruhů. Toto řazení umožnilo, aby byl výzkum prováděn metodou řízené konverzace. Druhá část dotazníku obsahuje jednak ty pevně stanovené položky, které se nehodily do žádného z tematických okruhů, jednak takové otázky, u nichž lze uvedený modelový příklad nahradit jakýmkoliv dokladem z téže řady. V této části se spoléhalo především na doklady zapsané ze spontánních projevů mluvčích (Český jazykový atlas 1, 1992, s. 15–16).

[68] Skulina, 1976, s. 382–383.

ovlivňována rumunštinou. „Vzhledem k tomu, že vliv rumunštiny jako jazyka administrativního a kulturního je stále víc a více zřetelný a že se česko-rumunský bilingvismus u šumických Čechů stává ‚jevem masovým', lze už nyní poukázat na výraznou interferenci českých a rumunských znaků i částečnou přeměnu syntetické češtiny v rumunském Banátě na analytický typ ‚banátské češtiny' směrem k rumunštině. Tento nově vznikající typ ‚banátské češtiny' svědčí o tom, že šumická čeština nezaniká zcela, ale existuje, mění se strukturně /v plánu zvukovém a mluvnickém/ a obohacuje se /lexikálně a frazeologicky/."[69]

Skulina uvádí jako nejvýraznější hláskoslovný jev důslednou diftongizaci *ý* > *ej* (*bejk*), ke které došlo i na konci slov (*zdravej*). Výjimku tvoří ostré sykavky, po nichž ke změně nedošlo (*lesík, vozík*). Dalším jevem je změna *ú* > *ou* (*mouka, soused*). Vyskytly se však i případy, ve kterých k diftongizaci nedošlo (*chomút*). Úžení *é* > *í* je důsledně provedeno ve slovech *mlíko, chlív* a v participiích *n*-ových a *t*-ových (*je napečíno, je vodevříno*). Z protetických hlásek se hojně vyskytuje *v-* (*vobjet*) i *h-* (*huďit*). Souhláska *h* ve skupině *hř* zaniká (*řeben, říbje*), stejně tak *s* ve skupinách *skř, skr* a *stř* (*třelec*). V šumickém nářečí je provedena změna *šč* > *šť* (*šťáva*). *Sh* se vyslovuje jako *sch*. Krátké *e, o* se vyslovují zavřeně, *i* a *y* se někdy redukují. Další odlišnosti od spisovné české výslovnosti se projevují v kvantitě vokálů (*zedňik, v zímňe, móře*). V některých tvarech došlo k přehlasování (*ulice, lavice, hříst, příst*). Vedle nich se objevují i tvary nepřehlasované (*třást se, smát se*). Hláska *s* se mění před jedinečnými souhláskami a před *v* na *z*. Mezi ojedinělými hláskovými odlišnostmi od spisovné češtiny uvádí Skulina např. *brabenec, falář, hma, nedvjed, šáhnout, parez, minář*.

Čeština šumických Čechů je ovlivněna rumunštinou, v každém jazykovém plánu jinou měrou. V hláskosloví se vliv rumunštiny projevuje například labializovaným *a,* tvrdou výslovností některých tupých sykavek (*masina, cas*), občasnou výslovností *ď* jako *dz* či diftongickou výslovností *é, ó* (*péaří, móaže*).

V tvarosloví charakterizují šumickou češtinu koncovky *-ove* v nominativu plurálu (*holubove*), *-úch, -ích* v genitivu plurálu (*hostúch, polích*), *-ách* v lokálu plurálu (*vozách, bukách*) a *-ma, -ima, -ama* v instrumentálu plurálu (*koňma, vjecima*). U příjmení je nejproduktivnější přípona *-ojc* (*Kalinojc, Hadačojc*), méně pak *-ovic*. Skulina také uvádí, že v Šumici zaznamenal používání plusquamperfekta (*to bi vám bil nestačil spisovat*). V Šumici se dále vyskytuje stavové perfektum (*krs práci bili vodejití*). Skulina dále uvádí vynechávání préterita v minulém čase – v dokladu, který uvádí, je ale vynecháno pomocné sloveso (*já tenkrát nebil na svjeťe*).

[69] Skulina, 1976, s. 387.

Ze syntaktických jevů se v Šumici vyskytuje genitiv záporový a genitiv partitivní. Běžný je predikativní instrumentál (*šel dobrovolcem*) a užívá se rovněž předložkový adnominální instrumentál, který však Skulina chybně demonstruje na slovese *dělat* (*ďelat s rukama*). Skulina zachytil několik případů větných typů se sponovou neutrální formou (*bilo nouze dřívjejc vo lékaře*).

Syntax je rumunštinou ovlivněna v porovnání s hláskoslovím a tvaroslovím více. V mluvě šumických Čechů se vyskytují zajímavé analytické větné konstrukce (*říkáme tadi jít do mlíkárna, sedlácí se zbouřili proťi život*). Vlivem rumunštiny dostávají některé předložky význam odlišný od svého významu ve spisovné češtině (*vyčisťit Brno z Ňemcúch*).

Zvláštní pozornost věnuje Skulina ve článku *Zdvojené předložky do+na, na+pod, kolem+do, pod+za v českém nářečí na území rumunského Banátu* zdvojeným předložkám. Spojení těchto předložek tvoří frazeologické jednotky: *do na zimi, na pod brambori, kolem do vosmi hoďin, pod za Bekofcem*. V českém prostředí bývalo spojování předložek častým jevem, jehož důsledkem byla adverbializace (např. *nadosmrti*). Je tedy možné, že v Šumici byly uchovány jako starý nářeční prvek. Není však vyloučen vliv rumunských nářečí i spisovné rumunštiny, v nichž je spojení různorodých předložek běžným jevem.

Ve slovní zásobě se zachovalo mnoho archaismů. Mezi jinými uvádí Skulina *napálet* (‚rozsvicovat'), *hradba* (‚plot'), *sedlačka, skoro* (‚brzo'), *vaďit se* (‚hádat se'), *sedňice*. V administrativní a technické terminologii se vyskytují rumunské termíny (*sekuritač* = ‚státní bezpečnost'). Šumická čeština je bohatá na banatismy, tj. lexikální výpůjčky z rumunštiny, němčiny, srbochorvátštiny aj. Doloženy jsou např. *ažutor* (‚pomoc'), *cujka* (‚slivovice'), *čorba* (‚polévka'), *magrin* (‚akát'), *pazňik* (‚polní hlídač'), *vižulije* (‚vánice'), *špajzn* (‚spižírna'), *rakije* (‚kořalka') apod.

Z křestních vlastních jmen se v Šumici na počátku 70. let vyskytovala ta, která byla u nás na venkově běžná v 19. století: *Antonín, František, Jan, Josef, Julius, Karel, Petr, Šimon, Štěpán, Václav; Anna, Antonie, Apolonie, Josefa, Ludmila, Kateřina, Marie, Veronika* + světská jména *Helena, Rozálie*. Jak již bylo uvedeno výše, příjmení se tvoří nejčastěji příponou *-ojc*. V obci se vyskytovala následující jména: *Drakslojc, Hadačojc, Hanzalojc, Herzalojc, Kalinojc, Lanšojc, Mojžiškojc, Mičanojc, Mudrojc, Rubašojc, Síkorojc, Šemberojc, Štikojc, Šuchojc, Turkojc, Velichojc, Veverkojc, Vrkalojc, Vokurkojc, Vrzalojc*. Pořadí jmen je ovlivněno rumunštinou (*já se menuju Kalina Veronika*). Ženská podoba jména s *-ová* se nepoužívá. Mnoho obyvatel Šumice mělo svou přezdívku. Některé byly utvořeny z názvu místa, odkud kolonisté do Šumice přišli (*Chínovácí, Voldušácí*), jiná podle zaměstnání (*Šefcojc*). Hojně se vyskytovala také rodinná jména po chalupě, tedy jména podle dřívějších

majitelů chalupy. Zakončení rodinného jména *-ojc* se užívá i ve významu obydlí (*stáli přet Síkorojc*). Vlastní jména domácích zvířat jsou většinou rumunského původu a mají popisný charakter. V souborech pomístních jmen shledal Skulina i názvy rumunské, dominují však názvy české.

Ke slovotvorbě Skulina dodává: „Nemalou pozornost budí složka slovotvorná, v níž se uplatňuje konzervativní ráz češtiny v Šumici.“[70] Jako příklad uvádí *chlívec* v deminutivním významu, *holckej, koňackej, ničko, lechčejš.*

[70] Skulina, 1976, s. 384.

3 METODY VÝZKUMU

3.1 Způsob získání materiálu

Materiál pro diplomovou práci byl pořízen vlastním dialektologickým výzkumem, který byl proveden v obci Šumice v létě roku 2011. Materiál byl získán dvěma metodami – dotazníkovou a pořízením nahrávek. Na sběru materiálu se spolupodílela Vladimíra Staňková.

Dotazník byl sestaven na základě prostudované literatury. Pro dotazník byly vybrány z větší části položky, které jsou pro Šumici uvedené v ČJA, což umožní srovnání současného stavu jazyka se stavem v 70. letech. U otázek syntaktických (11 položek) jsme použili, i s ohledem na budoucí srovnatelnost výsledků, formulací K. Vyskočilové, která se ve své bakalářské práci specializuje na syntax v Bígru.

Dotazník byl respondentům předkládán ústně, odpovědi zapisoval explorátor. Důvodem k tomuto postupu byla nedobrá znalost psané češtiny informátorů a jejich vysoký věk. Ústní podání rovněž urychlovalo práci. Respondenti byli dotazováni tak, aby sami řekli požadované tvary slov. Pouze v nečetných případech bylo dotázaným dáno na výběr z několika návodných možností. Jednalo se o případy, kdy respondenti otázku nepochopili.

Souvislé nahrávky byly pořízeny od šesti respondentů. Všechny nahrávané osoby o nahrávání věděly a záznam byl pořízen s jejich souhlasem. Celkem bylo pořízeno více než pět hodin a jedenáct minut nahrávek. Nahrávány byly běžné rozhovory místních obyvatel i souvislá vyprávění. Poměr běžných hovorů a souvislých vyprávění je přibližně vyrovnaný.

Jako srovnávací materiál jsme použili nahrávky pořízené Josefem Skulinou v roce 1971. Zpřístupnili nám je pracovníci Dialektologického oddělení Ústavu pro jazyk český AV ČR v Brně. Celkově jsme měli k dispozici jednu hodinu a pět minut nahrávek projevů tří mluvčích. Nahrávky jsme přepsali a dále k nim při srovnání soustavně odkazujeme.

3.2 Charakteristika respondentů

Celkem se výzkumu zúčastnilo 21 osob, z toho 10 mužů a 11 žen. Dbali jsme na rovnoměrné zastoupení obou pohlaví. Všichni respondenti byli narozeni před rokem 1947.[71] Nejstarší účastník výzkumu se narodil v roce 1934.

[71] Věk osob byl zvolen v souladu s ČJA - za příslušníky staré a nejstarší generace jsou v zde považovány osoby starší 65 let (Český jazyk atlas 1, 1992, 19).

Všichni respondenti se narodili v Šumici a pocházeli odtud i jejich rodiče. Převážná většina také žije či žila s partnerem ze Šumice. Výjimku tvoří dva muži, jejichž manželky jsou z Bígru a Eibentálu. Tyto ženy do výzkumu zařazeny nebyly. Výzkum byl zaměřen pouze na osoby, které žijí v současnosti v Šumici. Pouze jedna respondentka žije v tzv. Českém mlýně v rumunské vesnici Putna, narodila se však v Šumici. Do české rodiny v Putně, která pochází rovněž ze Šumice[72], se přivdala v roce 1952. Ačkoliv žije tato žena v současné době obklopena Rumuny, mluví se u ní doma šumickou češtinou. Proto jsme ji po předběžném průzkumu do výzkumu také zahrnuli.

Všechny ženy žily v Šumici celý život. Pracovaly v hospodářství a do sousedních vesnic chodily prodávat vejce a mléčné produkty. Někteří z mužů (4 z 10 zkoumaných) pracovali rovněž v hospodářství, zbývající chodili za prací do okolních měst. V domácnostech všech zkoumaných osob se mluví česky. Prvních několik let školy (2–4) se učili česky, posléze rumunsky. Nikdo až jednu výjimku neví, odkud z Čech přišli jeho předci do Šumice. Pouze jeden muž věděl, že jeho rodina přišla do Rumunsku z Volduch u Rokycan.

Zvukový záznam jsme pořídili od tří žen (nar. 1935, 1939, 1940) a tří mužů (nar. 1941, 1942, 1945). Nahrávky jsme pořizovali buď přímo v respondentově obydlí, nebo venku (např. na sadu, na dvorku, na lavičce před domem apod.) Kritériem pro výběr nahrávky ke zpracování byla srozumitelnost informátorových promluv.

V nahrávkách z roku 1971, které jsme měli k dispozici, se vyskytují promluvy tří mluvčích – dvou mužů a jedné ženy. Rok narození jsme zjistili pouze u jednoho z mužů, a to 1917. Charakteristiky ostatních informátorů v Ústavu pro jazyk český chybějí, proto je zde nebylo možné uvést.

3.3 Dotazník

Dotazník obsahuje celkem 81 položek, z toho 14 položek tvoří obrazová část. Dotazník je přibližně rovnoměrně zaměřen na všechny jazykové roviny. 16 položek zkoumá hláskové jevy, 20 položek morfologické jevy, 17 položek syntaktické jevy a 26 položek je zaměřeno na lexikum. Na slovotvorbu se zaměřují pouze dvě položky, a to z toho důvodu, že ČJA se touto oblastí nezabývá. Důvodem zařazení slovotvorby do našeho výzkumu šumické češtiny byl předpoklad, že dostatečné množství informací o této složce jazyka bude zjištěno z nahrávek a přímého poslechu mluvených projevů obyvatel Šumice.

[72] Mlýn byl postaven kolem roku 1930 Čechy Matějem a Johanem Kalinou (Gesce, 2008, s. 21).

Dotazník zahrnuje čtyři typy otázek. U prvního typu otázek měli respondenti uvést zkoumané slovo ve tvaru, v jakém je běžně používají. Explorátoři vždy nejprve vysvětlili ono slovo bez toho, aniž by ho sami vyslovili. Následně byl uveden kontext, ve kterém měli respondenti zkoumané slovo uvést v příslušném tvaru. Tato část dotazníku se zaměřovala převážně na morfologii a syntax, dále do ní byly zahrnuty i některé jevy hláskoslovné. Druhá a třetí skupina otázek se zaměřovaly na slovní zásobu, slovotvorbu a hláskosloví. Explorátoři se ptali buď pomocí definic (druhý typ otázek), nebo ukazovali respondentům obrázky, které měli pojmenovat (třetí typ otázek). Pro čtvrtý typ otázek jsme využili formulací Karolíny Vyskočilové.[73] Tyto otázky se zaměřují na ovlivnění syntaxe rumunštinou.

Do dotazníku byly z větší části vybrány takové položky, které jsou pro Šumici uvedeny v ČJA a které jsou určující pro česká nářečí, která se mohou v Šumici podle dosavadních výzkumů vyskytovat. Jedná se o nářečí jihozápadočeská a středočeská.[74] Položky dotazníku byly tedy záměrně zvoleny tak, aby na jejich základě bylo možno určit, zda v Šumici převládá u důležitých hláskoslovných, morfologických, lexikálních a syntaktických jevů dialekt jihozápadočeský či středočeský. Některé jevy jsou v dotazníku zkoumány více položkami. Jedná se o takové položky, které jsou zaměřeny na jev, jehož územní výskyt se u konkrétních lexémů v ČJA znatelně liší. V dotazníku nejsou zvlášť zkoumány některé jevy, které jsou typické pro česká nářečí v užším smyslu[75], protože jsme předpokládali jejich častý výskyt ve spontánním projevu. Některé z nich jsou ale doloženy v položkách, které se primárně zaměřují na jiný jev. Do dotazníku byly dále zařazeny některé lexikální položky, které mají zjistit míru archaičnosti šumického lexika.

Výjimku z těchto pravidel pro výběr položek tvoří dvě položky zařazené na základě Skulinova článku *Zdvojené předložky do+na, na+pod, kolem+do, pod+za v českém nářečí na území rumunského Banátu* (1974b).[76] Do dotazníku byl dále zařazen genitiv záporový, u nějž sice není v ČJA uveden pro Šumici doklad, ale o kterém se zmiňuje Skulina (1976). Dále jsou součástí dotazníku již zmíněné položky syntaktické.

V následující části této kapitoly jsou uvedeny všechny položky z dotazníku. V závorce za každou položkou je lemma, které měli respondenti dát do příslušného tvaru. U každé položky je vysvětleno, na co se zaměřuje a jaký výsledek byl na základě ČJA nebo Skulinových výzkumů pro Šumici předpokládán. U položek v závěru dotazníku, které se

[73] Jedná se o položky 35–45.
[74] Skulina (1974b) uvádí, že první kolonisté přišli do Šumice z jižních a západních Čech. Daneš (1982) udává, že se v banátských nářečích češtiny vyskytují znaky jihozápadních nářečí češtiny. Jecha (1992) a ČJA (1992) řadí dialekt v Šumici do nářečí středočeských.
[75] Jedná se zejména o protetické *v-*, diftongizaci *ý > ej* a úžení *é > í.*
[76] Jedná se o položka 31 a 32.

zaměřují na lexikum, je uveden pouze spisovný český lexém (v závorce) a lexém, který se v Šumici podle ČJA vyskytuje. Na začátku každé položky je informace o tom, kde se daný jev v ČJA vyskytuje. U syntaktických položek, uvádíme pouze zkoumaný jev. Podrobněji se budeme všemi jevy zabývat v následujících kapitolách.

Dotazník v grafické podobě, v jaké byl použit při výzkumu, je v příloze č. 2.

A. UVEĎTE TVAR, KTERÝ POUŽÍVÁTE:

1. Je tu ..... česnek. (cítit)
- ČJA 5, s. 86
- í > ej po sykavkách
- tvar uvedený v ČJA: *cíťit*

2. Před domem běhali dva ..... (kluci)
- ČJA 4, s. 154
- na nom. pl. substantiva *kluk* je sledován příklon původních *o*-kmenů k *i*-kmenům
- tvar uvedený v ČJA: *klucí*

3. Všichni ..... byli spokojeni. (hosté)
- ČJA 4, s. 158
- na nom. pl. substantiva *host* je sledováno, zda se v tomto původním *i*-kmenovém substantivu prosazuje *o*-kmenová koncovka, koncovka konsonantických kmenů, či zda se zachovává původní *i*-kmenová koncovka
- tvar uvedený v ČJA: *hosťí*

4. Ráno budeme ..... šunku. (udit)
- ČJA 5, s. 360
- protetické *h*
- tvar uvedený v ČJA: *huďit*

5. Tohle ..... nemám rád. (jídlo)
- ČJA 5, s. 360
- protetické *h*, protetické *j*
- tvar uvedený v ČJA: *hidlo, jidlo*

6. Než odejdeš, ...! (zaplatit)

- ČJA 5, s. 374
- vkladné *j* v imperativu
- příslušný tvar není pro Šumici v ČJA uveden[77]

7. ..... rád, že už jsi doma! (být)

- ČJA 4, s. 610
- vkladné *j* v imperativu
- tvar uvedený v ČJA: *buj, buď*

8. Auto ..... (couvat)

- ČJA 5, s. 444
- záměna hlásek *v* a *b*
- tvar uvedený v ČJA: *coubat*

9. Kůň má dlouhou ..... (hříva)

- ČJA 5, s. 244
- zjednodušení souhláskové skupiny *hř*
- tvar uvedený v ČJA: *říva*

10. Uklidila nádobí ze ..... (stůl)

- ČJA 4, s. 76
- na gen. sg. substantiva *stůl* je sledován výskyt *o*-kmenové koncovky životných maskulin v maskulinech neživotných
- tvar uvedený v ČJA: *stola*

11. Dostal ránu do ..... (nos)

- ČJA 4, s. 76
- na gen. sg. původně *o*-kmenového substantiva *nos* je sledován výskyt *o*-kmenové koncovky životných maskulin v maskulinech neživotných
- tvar uvedený v ČJA: *nosu*

[77] Tento jev byl do dotazníku vybrán proto, že v ČJA je uveden pro Šumici v souvislosti s epentetickým *j* pouze lexém *být*, který se navíc vyskytuje v Šumici dubletně. Zajímalo nás tedy, jaká je situace u jiných lexémů.

12. Dones to k tomu ..... (dříví)

- ČJA 4, s. 115

- na dat. sg. substantiva *dříví* je sledováno skloňování neuter vzoru „stavení“ (zjišťuje, zda kvůli tvarové homonymii dativu a lokálu přechází tato substantiva k adjektivnímu skloňování)

- tvar uvedený v ČJA: *peřímu*[78]

13. Kuře se vylíhlo z ..... (vejce)

- ČJA 4, s. 86

- na gen. sg. substantiva *vejce* je sledován jeho přechod k *nt*-kmenům kvůli nevýhodné tvarové homonymii

- tvar uvedený v ČJA: *vejcete*

14. Pták vylétl z ..... (hnízdo)

- ČJA 4, s. 84

- na gen. sg. substantiva *hnízdo* je sledován jeho přechod od *o*-kmenům k výhodnějším *nt*-kmenům

- tvar uvedený v ČJA: *hňízďete*

15. Kolem zahrady byly ..... (zeď)

- ČJA 4, s. 180

- na nom. pl. substantiva *zeď* je sledováno kolísání *i*-kmenové a *ja*-kmenové koncovky

- tvar uvedený v ČJA: *zďe*

16. V zimě bývají dlouhé ..... (noc)

- ČJA 4, s. 182

- na nom. pl. substantiva *noc* je sledován příklon *i*-kmenů k *ja*-kmenům

- tvar uvedený v ČJA: *noce*

17. To auto je našich ..... (soused)

- ČJA 4, s. 188

- vlivem adjektivní deklinace připojení koncového formantu *-ch* ke gen. pl. substantiva *soused*

- tvar uvedený v ČJA: *sousedúch*

[78] Lexém *dříví* byl zvolen pro snadnější navození sledovaného tvaru.

18. Holky si dávaly kytky do ..... (vlasy)

- ČJA 4, s. 192
- vlivem adjektivní deklinace připojení koncového formantu *-ch* ke gen. pl. substantiva *vlasy*
- tvar uvedený v ČJA: *vlasúch*

19. Už jste slyšeli o ..... knize? (té dobré)

- ČJA 4, s. 306
- tvar lok. sg. feminin adjektiv a rodových zájmen s koncovkou *-ej*
- tvar uvedený v ČJA: *dobrej*

20. To je ..... dům. (bratrův)

- ČJA 4, s. 312
- příklon posesivního adjektiva ke složené deklinaci (a následná změna *ý* > *ej*)
- tvar uvedený v ČJA: *bratrovej*

21. Podej ..... talíř. (mi)

- ČJA 4, s. 340
- tvar dativu osobního zájmena *já* v nepřízvučné pozici
- tvar uvedený v ČJA: *mi*

22. Pod naší chalupou je ..... pole. (bratrův)

- ČJA 4, s. 314
- příklon posesivního adjektiva ke složené deklinaci (a následné úžení *é* > *í*)
- tvar uvedený v ČJA: *bratroví*

23. Vyprávěj mi o ..... (on)

- ČJA 4, s. 340
- na lok. sg. je sledován příklon k tvrdé zájmenné flexi
- tvar uvedený v ČJA: *ňom*

24. ..... pole je za chalupou. (můj)

- ČJA 4, s. 366
- je sledován výskyt stažené/nestažené formy nom. sg. neuter *můj*

- tvar uvedený v ČJA: *mí*

25.Ta knížka se líbí ..... tátovi. (mému)
- ČJA 4, s. 333
- je sledován výskyt stažené/nestažené formy dat.sg. maskulin *můj*
- tvar uvedený v ČJA: *mímu*

26. V zimě děti ..... čepice. (nosit)
- ČJA 4, s. 448
- na 3. os. pl. ind. préz. je sledován příklon sloves 4. třídy vzoru „prosí“ ke vzoru „sází“¨
- tvar uvedený v ČJA: *noseji*

27. ..... si a poslouchejte. (sedět)
- ČJA 4, s. 482
- diference ve tvaru imperativu 2. osl. pl. slovesa *sednout* – kolísání mezi původním imperativním zakončením *-ě-te* a zakončením *-i-te*
- tvar uvedený v ČJA: *sedňite*

28. Už ..... připravený? (být)
- ČJA 4, s. 606
- je sledován 2. os. sg. ind. préz. atematického slovesa *být* a jeho kolísání mezi původním tvarem *jsi* a novotvarem *seš,* vzniklým analogicky podle 1. slovesné třídy
- tvar uvedený v ČJA: *si*

29. Bolí ..... hlava. (on)
- ČJA 5, s. 490
- záměna akuzativní a dativní vazby u slovesa *bolet* ve větách typu *bolí ho hlava*
- tvar uvedený v ČJA: *bolí ho hlava*

30. Přišel ..... (pozdě)
- ČJA 5, s. 534
- jsou sledovány nářeční ekvivalenty adverbia *pozdě* ve významu ‚po uplynutí náležitého času‘
- tvar uvedený v ČJA: *pozďe, dlouho*

31. Vyroste z něj ..... statný kohout. (do zimy)

- tato položka byla zvolena na základě Skulinova (1974b) článku
- tvar zjištěný Skulinou: *do na zimi*

32. Budeme tam asi ..... osmi hodin. (do)

- tato položka byla zvolena na základě Skulinova (1974b) článku
- tvar zjištěný Skulinou: *kolem do vosmi hoďin*

33. Byla mu zima, protože neměl ..... (kabát)

- ČJA 5, s. 502
- genitiv záporový
- příslušný tvar není v ČJA pro Šumici uveden[79]

34. Šli bok po boku, jeden šel ..... druhého.

- ČJA 5, 524
- předložková vazba značící těsnou blízkost někoho či něčeho
- tvar uvedený v ČJA: *vedle, bedle*

35. Jak řeknete, že se opravdu nezlobíte.

- zesílený zápor

36. Jak řeknete o někom, že nepracuje (nikdy)?

- zesílený zápor

37. Jak zavoláte na svého souseda (manžela, dceru, syna)?

- je sledováno užití nominativu či vokativu ve funkci oslovování a volání

38. Když někdo není doma a šel pracovat, tak je kde?

- předložková vazba a její možné ovlivnění rumunštinou

39. Když mladí museli sloužit v armádě, tak šli kam?

[79] Skulina uvádí genitiv záporový jako jeden z typických znaků archaičnosti jazyka v Šumici (Skulina, 1976, s. 382).

- předložková vazba a její možné ovlivnění rumunštinou

40. Jak jinak řeknete, že jste cestovali, byli jste .....
- předložková vazba a její možné ovlivnění rumunštinou

41. Když zavřou někoho do vězení, dají mu jen chleba a vodu, tak je tam celou dobu jen .....
- předložková vazba a její možné ovlivnění rumunštinou

42. Když jste něco (špatně) udělali, ale nic se vám za to nestane, nikdo se na vás ..... nebude zlobit.
- předložková vazba a její možné ovlivnění rumunštinou

43. Co přesně řeknete, když od někoho „něco“ chcete, prosíte ho .....
- předložková vazba a její možné ovlivnění rumunštinou

44. Co přesně řeknete, když chcete „něco“ vědět od někoho? (zeptat)
- předložková vazba a její možné ovlivnění rumunštinou

45. Dcera vypadá, že je po matce, je proto podobná .....
- předložková vazba a její možné ovlivnění rumunštinou

B. JAK ŘÍKÁTE.....

46. Dětem, které se narodily ve stejný den a jsou si podobné (dvojčata)
- ČJA 1, s. 98
- lexikum
- varianta uvedená v ČJA: *dvíčata*

47. Ženské obuvi (střevíc)
- ČJA 1, s. 200
- zjednodušení souhláskové skupiny *stř* > tř
- varianta uvedená v ČJA: *třevíc*

48. Místu, kde se pasou krávy (pastvina)

- ČJA 2, s. 321
- slovotvorné diference
- varianta uvedená v ČJA: *pastvišťe, hutvajd*

49. Plátěné pokrývce lůžka, na níž se leží (prostěradlo)
- ČJA 1, s. 312
- lexikum
- varianta uvedená v ČJA: *poslámka*

50. Té části židličky,o kterou se opírají záda (opěradlo)
- ČJA 1, s. 302
- lexikum
- varianta uvedená v ČJA: zábradlí

51. Prvnímu rannímu jídlu (snídaně)
- ČJA 1, s. 204
- lexikum
- varianta uvedená v ČJA: *sňídaňí*

52. Velké myši (potkan, krysa)
- ČJA 2, s. 98
- lexikum
- varianta uvedená v ČJA: *ňemecká miš, šobolon*

53. Druhému dni po neděli (úterý)
- ČJA 2, s. 444
- změna *ú > ou, ý>ej*; protetické hlásky
- varianta uvedená v ČJA: *outerí, vouterí*

54. Beznohému plazu šedohnědé barvy (říká se o něm, že nevidí) (slepýš)
- ČJA 2, s. 178
- lexikum
- varianta uvedená v ČJA: *mňeďák*

55. Nedojedenému zbytku jablka (ohryzek)

- ČJA 2, s. 70
- lexikum, protetické *v*
- varianta uvedená v ČJA: *vokusek*

56. Kulatému předmětu, se kterým se hraje fotbal (míč)

- ČJA 1, s. 114
- lexikum (vkladné *l*)
- varianta uvedená v ČJA: *mlíč*

57. Polotekutému pokrmu, který se připravuje k masu (omáčka)

- ČJA 1, s. 210
- lexikum
- varianta uvedená v ČJA: *sos*

58. Zapražené mouce, sloužící k zahušťování polévek (jíška)

- ČJA 1, s. 208
- lexikum
- varianta uvedená v ČJA: *praženka*

59. Zařízení na výrobu másla (máselnice)

- ČJA 1, s. 232
- lexikum
- varianta uvedená v ČJA: *másňice*

60. Prostoru (místnosti) pod střechou budovy, která zpravidla není obývaná (půda)

- ČJA 1, s. 363
- lexikum
- varianta uvedená v ČJA: *húra*

61. Obytné místnosti v domě (světnice)

- ČJA 1, s. 352
- lexikum
- varianta uvedená v ČJA: *sedňice*

62. Samci od kachny (kačer)
- ČJA 3, s. 538
- změna *e* > *a* po měkkých souhláskách
- varianta uvedená v ČJA: *kačár*

63. Samci od husy (houser)
- ČJA 3, s. 524
- lexikum
- varianta uvedená v ČJA: *husák*

64. Ženě sedláka (hospodáře) (selka)
- ČJA 3, s. 60
- lexikum
- varianta uvedená v ČJA: *sedlačka*

65. Zastavit vozidlo (brzdit)
- ČJA 3, s. 306
- lexikum
- varianta uvedená v ČJA: *šlejfuvat*

66. Malému vozu (vozík)
- ČJA 5, s. 92
- změna *í* > *ej* ve slabice *zí*
- varianta uvedená v ČJA: *vozejk*

67. Bílým bublinám na pivu (pěna)
- ČJA 5, s. 196
- změna *ě* > *í*
- varianta uvedená v ČJA: *pína*

C. OBRÁZKOVÁ ČÁST

68. Kukuřice

- ČJA 3, s. 282
- lexikum
- varianta uvedená v ČJA: *kokorice*

69. Hřeben
- ČJA 5, s. 390
- zjednodušení souhláskové skupiny *hř* > *ř*
- varianta uvedená v ČJA: *řeben*

70. Střecha
- ČJA 5, s. 394
- zjednodušení souhláskové skupiny *stř* > *tř*
- varianta uvedená v ČJA: *třecha*

71. Jehla
- ČJA 5, s. 132
- změna *e* > *a*
- varianta uvedená v ČJA: *jahla*

72. Rajče
- ČJA 2, s. 88
- lexikum
- varianta uvedená v ČJA: *paradajs*

73. Ošatka
- ČJA 1, s. 256
- lexikum
- varianta uvedená v ČJA: *vošitka*

74. Plot
- ČJA 3, s. 89
- lexikum
- varianta uvedená v ČJA: *hradba*

75. Čmelák

- ČJA 2, s. 146
- lexikum
- varianta uvedená v ČJA: *meďák*

76. Pavouk

- ČJA 2, s. 158
- změna původního *w* > *b*
- varianta uvedená v ČJA: *pabouk*

77. Vážka, šídlo

- ČJA 2, s. 140
- lexikum
- varianta uvedená v ČJA: *vodňí moura*

78. Motýl

- ČJA 2, s. 152
- lexikum
- varianta uvedená v ČJA: *moura*

79. Pluh

- ČJA 3, s. 112
- lexikum
- varianta uvedená v ČJA: *plouh*

80. Kleče

- ČJA 3, s. 114
- lexikum
- varianta uvedená v ČJA: *ručičky*

81. Hrabiště

- ČJA 3, s. 248
- slovotvorné diference
- varianta uvedená v ČJA: *hrabíšťe*

3.4 Způsob zpracování materiálu

Při zpracování jazykového materiálu postupujeme po jednotlivých jazykových rovinách. Východiskem pro popis konkrétních jazykových jevů doložených v r. 2011 jsou tři zdroje. Dotazník, nahrávky a doklady, které byly zaznamenány mimo nahrávky. Všechny tyto zdroje zpracováváme kvůli komplexnímu pohledu na daný jev dohromady, bližší informace o četnosti jevů z jednotlivých zdrojů podáváme v komentářích. Tímto postupem se snažíme jednak eliminovat riziko zkreslení získaných informací snahou respondentů o vyjadřování ve spisovné češtině, jednak nám umožňuje hodnotit větší počet dokladů. Pokud je to možné, srovnáváme námi zjištěné jazykové charakteristiky s jejich doklady v nahrávkách z roku 1971. Toto srovnání je vzhledem k výrazně odlišnému rozsahu nahrávek pouze orientační. Rozdílnost nahrávek z roku 1971 a 2011 je i v jejich typu – zatímco v našich nahrávkách se vyskytují souvislé promluvy i dialogy místních obyvatel, v nahrávkách z roku 1971 se vyskytují pouze projevy souvislé. Rozdílnost je dána i způsobem získávání nahrávek. Současná technika umožňuje velmi snadné a nenápadné zaznamenávání zvuku, informátoři tedy na skutečnost, že jsou nahráváni, snadněji zapomenou.

Při zařazování konkrétních jevů do nářeční skupiny bereme v úvahu pouze česká nářečí v užším smyslu, neboť z jiných nářečních skupin kolonisté do Šumice nepřišli. Rozšíření jednotlivých jevů na Moravě a ve Slezsku tedy neuvádíme.

U každého jevu uvádíme konkrétní doklady ze Šumice, které jsou psány dialektologickou transkripcí.[80] Pokud jsme zaznamenali pouze malý počet výskytů, uvádíme všechny. Pokud se však v nahrávkách vyskytuje dokladů velké množství, uvádíme pouze vybrané příklady (v takových případech předchází výčtu zkratka např.). Každý jev je rovněž interpretován a je sledován jeho výskyt na území České republiky podle ČJA a další literatury.

[80] Při přepisu používáme zjednodušenou verzi *Pravidel pro vědecký přepis dialektických zápisů* (1951), která je použita v publikaci *České nářeční texy* (1976).

4 VLASTNÍ VÝZKUM

4.1 Hláskosloví

V této kapitole budou probrány některé výrazné hláskoslovné jevy, které jsou typické pro šumické nářečí. V první řadě uvádíme některé obecně české jevy, dále uvádíme jevy, které jsou typické pouze pro některá česká nářečí či jejich oblasti a které se vyskytovaly v dotazníku, a na konci jsou zmíněny také některé jevy, které v dotazníku nebyly a jejichž výskyt jsme v Šumici zaznamenali.

4.1.1 Změna *ý (í) > ej*

4.1.1.1 V základech slov a v koncovkách

Ke změně *ý > ej* po souhláskách od původu tvrdých dochází od konce 14. století. K diftongizaci došlo na celém českém území v užším smyslu. Do spisovného jazyka tato změna až na výjimky nepronikla.[81]

V Šumici je změna *ý > ej* provedena důsledně, jak vyplývá i z výzkumu Josefa Skuliny.[82] V dotazníku se na tento jev vyskytovala pouze jedna položka, zaměřená na změnu *ý > ej* v koncovce slova *úterý*. Vícekrát nebyl tento jev do dotazníku zařazen, protože se předpokládal jeho častý výskyt v nahrávkách. Tento předpoklad se potvrdil.

Diftong *ej* se namísto *ý* vyskytuje v základech slov (např. *mlejn, bejk, mejlit, bejvávala, tejden*) i v koncovkách adjektiv a pronomin (např. *zůstal chudej, ti si takovej spravedlivej, u ňákejch přátel, f tej sirovátce, velebnej pán*). V nahrávkách se nevyskytl případ, kdy by v těchto pozicích k této změně nedocházelo. Oproti tomu tři dotazníkoví respondenti odpověděli, že druhému dni po neděli říkají *outerí*. Tento tvar je spolu s tvarem *vouterí* doložen v ČJA.[83] To, že v tomto substantivu nedochází ke změně *ý > ej* důsledně, je podle našeho názoru zřejmě způsobeno analogií k substantivu pondělí, v němž se změna neprovádí. *Pondělí* a *úterý* jsou jediné dny, které jsou v češtině zakončeny samohláskou /í/ a k vyrovnávání jejich tvarů přispívá také fakt, že následují po sobě. Zbývajících osmnáct dotázaných uvedlo tvar *outerej*.

[81] Český jazykový atlas 5, 2005, s. 79.
[82] Skulina, 1976, s. 383.
[83] Český jazykový atlas 2, 1997, s. 444.

Ve zkoumaných nahrávkách z roku 1971 se *úterý* vyskytlo dvakrát, a to jako *outerej*. Změnu *ý (í) > ej* jsme v nich zaznamenali rovněž v základech slov (*bejvával, bejvá, tejden*) i koncovkách adjektiv a pronomin (např. *tej prababičce, velkej medvjed, celej den, núš krátkej*). Na rozdíl od našich nahrávek se v těchto nahrávkách však objevily také tvary, ve kterých ke změně nedochází. Tento jev jsme zaznamenali jedenkrát v základě slova (*bývá*) a třikrát v koncovce (*praví ďedeček, noví rok, druhí den*). Jelikož se však jedná spíše o jevy ojedinělé, je pravděpodobné, že je mluvčí použili ve snaze o spisovný projev.

4.1.1.2 V základu slova po sykavkách

Na území Čech[84] došlo ke změně *í > ej* po sykavkách *c, z, s* ve středočeské i severovýchodočeské nářeční podskupině. V jihozápadní podskupině českých nářečí zůstalo zachováno *í*. Nejdůsledněji se udržuje po *c*. Ani v tomto případě změna nepronikla do spisovného jazyka.[85]

Skulina uvádí, že k změně *í > ej* po sykavkách v Šumici nedošlo.[86] Tento jev jsme zkoumali na slovech *vozík* a *cítit*.

Všichni dotázaní používají variantu *cíťit*, která je rovněž uvedena v ČJA.[87] Nediftongizovaná podoba byla potvrzena i nahrávkami (např. *cíťim, tadi je ňeco cíťit*). Malému vozu říkají pouze dva z jednadvaceti respondentů *vozejk*. Tento tvar byl očekáván na základě údajů v ČJA.[88] Ostatní používají označení *malej vús*. Variantu *vozík* jsme nezaznamenali, a to ani v nahrávkách. Kromě zmíněných tvarů slovesa *cítit* jsme zaznamenali pouze tvar *s cizíma zemima*, ve kterém ke změně nedošlo, a třikrát bylo doloženo *zejtra*. Tato hlásková podoba je typická pro celá česká nářečí v užším smylu.[89] Toto substantivum v témže tvaru bylo třikrát zjištěno také v nahrávkách z roku 1971. Jiné doklady tvarů, ke kterým by potenciálně mohlo ke změně dojít, jsme v těchto nahrávkách nezaznamenali.

V šumickém dialektu tedy spíše zůstává po sykavkách zachováno *í*, není to však pravidlem. Tato skutečnost dokazuje vliv jak nářečí jihozápadočeských, který v tomto případě převládá, tak vliv nářečí středočeských. Zdali v tomto hláskoslovném jevu došlo od roku 1971 k nějakému posunu, jsme nebyli schopni kvůli absenci dokladů určit.

[84] Čechy jsou v této práci chápány jako část České republiky bez Moravy a Slezska.
[85] Bělič, 1972, s. 92.
[86] Skulina, 1976, s. 383.
[87] Český jazykový atlas 5, 2005, s. 85.
[88] Tamtéž, 88.
[89] Tamtéž, s. 90.

4.1.2 Protetické *v-*

Protetické *v-* se podle Běliče v českých nářečíchstále pevně drží před *o* na počátku slova a na švu složeniny. Je rozšířeno v celé oblasti českých nářečí v užším smyslu, vyjma Doudlebska.[90]

Žádná z položek dotazníku se na tento jev samostatně nezaměřuje. Sekundárně přináší informaci o protetickém *v-* slova *ohryzek* (v případě Šumice *okusek*) a *ošatka*.

Sto procent respondentů použilo tvary s protetickým *v-*, tedy *vokusek* a *vošitka*. Oba tyto tvary korespondují s údaji ČJA pro Šumici.[91] V nahrávkách se vyskytuje před *o* protetické *v-* vždy, a to jak u slov gramatických, tak plnovýznamových (např. *von, ten se potom voženil, vosumdesát rokúch, vona votpovjeďela*) V nahrávkách z roku 1971 jsme zaznamenali rovněž pouze tvary s protezí. Ukazuje se, že protetické, případně hiátové *v* je v šumickém nářečí generalizována a jeho pozice je pevná.

4.1.3 Úžení *é* > *í*

K úžení docházelo od konce 14. století a do spisovného jazyka proniklo jen částečně.[92] Změna byla provedena v celých českých nářečích v užším smyslu.

Skulina uvádí, že v Šumici došlo k úžení důsledně ve slovech *mlíko*, *chlíf* a v participiech *n*-ových a *t*-ových.[93] Úžené podoby slov *mléko* a *dobré* (nom./akuz. sg. n.) jsou uvedeny i v ČJA.[94] V dotazníku není tento jev zkoumán samostatně, ale je zahrnut v morfologické položce č. 22 *pod naší chalupou je bratroví pole.*

Všichni respondenti uvedli, že říkají *bratroví pole*. Důsledné úžení v základech slov (např. *mlíko, líki, stíblo, polífka, voblíkla*) i v koncovkách adjektiv a pronomin (např. *to nejňi dobrí, mňela kluka malího, u toho bohatího, do tí rokličk*i) je doloženo i v nahrávkách. Participium jsme zachytili pouze jedno – *máme navaříno*.

V nahrávkách z roku 1971 rovněž dochází k úžení v základech slov (*polífku, přilít, vilítli, chlífci*) i v koncovkách (např. *do jední rokličky, s tí menčí chasi, u jední teti*). Vyskytují se v nich ale i dva případy, ve kterých k úžení v koncovkách nedochází (*mé prababičce, v jedné vesňici*). Protože se však jedná o ojedinělé případy u stejného mluvčího, který jinak

[90] Bělič, 1972, s. 75.
[91] Český jazykový atlas 2, 1997, s. 70.
Český jazykový atlas 1, 1992, s. 256.
[92] Rejzek, 2001, s. 30.
[93] Skulina, 1976, s. 383.
[94] Český jazykový atlas 5, 2005, s. 110, 112.

v koncovkách úží, je možné, že se jedná o snahu mluvčího o spisovnou češtinu, tedy o doklad znalosti spisovné normy.

4.1.4 Protetické *h-*

Souhláska *h* je jednou z nejstarších protetických hlásek. Vyskytuje se hlavně před vokály *u, ú,* zřídka před *i, í* a v u některých slov cizího původu i před *a, e, o*. Územní rozsah proteze se slovo od slova liší.[95]

Výskyt protetického *h-* je v Šumici doložen Skulinou[96] i několika slovy v ČJA.[97] Do dotazníku bylo zařazeno slovo *udit,* které se zaměřuje právě na tento jev, a dále slovo *jídlo,* které se podle ČJA[98] používá v Šumici ve tvaru *jídlo* i *hidlo*.

Slovo *uďit* vyslovilo všech jedenadvacet respondentů s protetickým *h-*, tedy jako *huďit*. V materiálu získaném nahrávkami a zapisováním spontánních projevů šumických Čechů se toto slovo mnohokrát zopakovalo, stejně tak i slova od něj odvozená (např. *uhuďit, uhuzení, huďárna*). Podobu slova bez protetického *h-* jsme nezaznamenali. Na mateřském území se *huďit* podle ČJA vyskytuje v západním úseku jihozápadního nářečí, konkrétně západně a jihozápadně od Plzně.[99] Tento jev, pokud geografické rozšíření zaznamenané v ČJA odpovíd i stavu v 1. pol. 19. století, upřesňuje regionální původ šumických Čechů nebo alespoň té jejich skupiny, jejíž úzus u šumických Čechů v tomto jevu převládl.

Tvar *hidlo,* který se v českých nářečích v užším smyslu nevyskytuje,[100] neuvedl žádný z respondentů a nezaznamenali jsme jej ani v nahrávkách či nenahrávaných projevech. Podobě, v jaké se toto slovo v Šumici vyskytuje, se budeme věnovat v následující podkapitole.

V nahrávkách jsme zachytili ještě několik slov s protetickým *h-*. Jedná se zejména o dvě slova cizího původu (*harest, hapatika*), jedno slovo české (*hučitel*). *Hučitel* jsme zaznamenali dvakrát u dvou různých mluvčích. Devětkrát se však toto slovo vyskytlo i v podobě bez protetického *h,* a to i u mluvčích, kteří použili rovněž podobu s protezí. *Harest* a *hapatyka* jsme bez proteze nezaznamenali.

[95] Český jazykový atlas 5, 2005, s. 344.
[96] Skulina, 1976, s. 383.
[97] Český jazykový atlas 5, 2005, s. 348-358.
[98] Tamtéž, s. 360.
[99] Tamtéž, s. 348.
[100] Tamtéž.

Hučitel se v ČJA nevyskytuje. *Harest* se na mateřském území používá podle ČJA kromě středních a východních Čech v celých Čechách.[101] *Hapatyka* je v ČJA zaznamenána téměř na celém území Čech, s výjimkou úzkého pásu od Prahy jihozápadně směrem k Železné Rudě.[102]

V nahrávkách z roku 1971 jsme žádné ze slov, u nichž se v našich nahrávkách vyskytuje proteze, nezaznamenali. Nevyskytují se v nich ani žádné jiné doklady s protetickým *h-*.

Protetické *h-* se tedy v Šumici u některých slov používá důsledně (*hudit, hapatyka, harest*), u jiných fakultativně (*hučitel* i *učitel*). Před jinými samohláskami než *u* a *a* jsme protetické *h* nezaznamenali, jak dokazuje i absence tvaru *hidlo*, který je pro Šumici doložen v ČJA. Tvary *hapatyka* a *huďit* zařazují šumický interdialekt k jihozápadočeským nářečím.

4.1.5 Protetické *j-*

Protetické *j* před hláskami *i, í* je spisovně české. Podoby bez proteze jsou pouze nářeční. Územní výskyt je u každého slova jiný.

V dotazníku jsme protetické *j-* (stejně jako protetické *h-*) zkoumali na slově *jídlo*. Osm respondentů uvedlo, že používá podobu s protetickým *j-*, u zbývajících třinácti se protetické *j-* nevyskytuje. V nahrávkách jsme narazili třikrát na *ídlo* a jednou na *jídlo*. V promluvách mimo záznam jsme se setkávali s oběma podobami, a to i v idiolektu jednoho mluvčího. Rovněž sloveso *jíst* bylo mimo záznam zachyceno v podobě s protetickým *j-* i bez něj, a to v poměru 5 : 2. Na mateřském území se *ídlo* vyskytuje na jihu Čech a na mikroareálu v Podještědí. V ČJA jsou pru Šumici doloženy varianty *jídlo* a *hidlo,* tvar *ídlo,* které náš výzkum zachytil nejčastěji, ČJA vůbec neuvádí.[103]

V nahrávkách jsme zaznamenali několik dalších slov bez protetického *j-* před *i, í* (např. *ináč, iního, istí, inačí, ít, iříčkové*[104]). Adjektivum *jiný* do dotazníku zahrnuto nebylo, ale v ČJA se pro Šumici uvádí *jinej*. V námi pořízeném materiálu se podoba s protetickým *j-* u tohoto slova vyskytla pětkrát, podoba bez rovněž pětkrát. Varianta bez *j-* se podle ČJA vyskytuje na severu Čech vyjma Mladoboleslavska a v jihozápadní části jihozápadočeské nářeční podskupiny. Varianta s protetickým *j-* je rozšířena na zbytku území Čech a vyskytuje se dubletně i v oblastech s tvary bezu proteze.[105]

[101] Tamtéž, s. 356.
[102] Tamtéž, s. 354.
[103] Český jazykový atlas 5, 2005, s. 360.
[104] Z kontextu bylo vyrozuměno, že se jedná o ptáky *jiřičky*.
[105] Český jazykový atlas 5, 2005, s. 358-360.

Odsun protetického *j-* jsme zachytili rovněž v adverbiu *ještě*. Dochází k němu téměř vždy, poměr tvarů bez proteze a s protezí je v našich nahrávkách 34 : 3. Tvar bez proteze je pro Šumici rovněž doložen v ČJA. *Ešťe* se vyskytuje ve všech českých nářečích v užším smyslu.[106]

Naopak zachování protetického *j-* jsme zaznamenali ve slově *jitrnice*, které jsme bez proteze vůbec nezachytili. *Jitrňice* se vedle podoby *itrňice* vyskytuje podle ČJA na severovýchodě Čech. Pro Šumici jsou doloženy oba tvary: jitrňice a itrňice.[107]

V nahrávkách z roku 1971 jsme stejně jako v našem výzkumu zaznamenali pouze tvar *jitrňice*. Na rozdíl od našich nahrávek se v nahrávkách z roku 1971 vyskytuje u adjektiva *jiný* výhradně tvar s protezí (3 výskyty). Adverbium *ještě* jsme zachytili v podobě s protezí i bez ní, a to v poměru 2 : 8. Jiná slova, u nichž bychom mohli zkoumat zachování či naopak odsun protetického *j-* se v nahrávkách nevyskytla.

Výskyt protetického *j-* závisí na jednotlivých slovech. V celkovém počtu převažuje v našich nahrávkách před vokálem *i* podoba bez proteze v poměru 29 : 20. U adverbia ještě převažuje podoba bez proteze výrazněji v poměru 34 : 2. Naproti tomu v nahrávkách z roku 1971 převažují před hláskou *i* tvary s protezí, a to v poměru 8 : 0. U adverbia ještě je situace stejná jako v nahrávkách z roku 2011, převažuje podoba bez proteze v poměru 8 : 2. Náš výzkum tedy dokládá tendenci odsunu protetického *j-* před vokálem *i*, které se podle ČJA i v námi zkoumaných nahrávkách v Šumici v roce 1971 důsledně vyskytovalo. Přítomnost či naopak absence protetického *j-* nebyla v r. 2011 závislá na jednotlivých uživatelích.

4.1.6 Epentetické *j*

V zavřených slabikách se objevuje vkladné *j* pouze před *ť* a *ď*. Vyskytuje se zejména v západních Čechách, dále v severních Čechách severně od Semil a řídce také ve středních Čechách[108]

V dotazníku jsme vkladné *j* sledovali na imperativech *buď* a *zaplať*. V imperativech se vkladné *j* vyskytuje častěji než v jiných tvarech. Je pravděpodobné, že tento jev má oporu ve formě imperativu 2. os. pl., kde je souhláska *j* výsledkem disimilačního procesu (např. *zaplaťte* > *zaplajte*).[109]

[106] Tamtéž, s. 366.
[107] Český jazykový atlas 5, 2005, s. 364.
[108] Bělič, 1972, s. 70.
[109] Český jazykový atlas 5, 2005, s. 374.

Nářeční podoba imperativu *zaplať* není pro Šumici v ČJA doložena. Všichni respondenti uvedli, že říkají *zaplať*, pouze jeden *zaplaj*. Když byli ale pro kontrolu vyzváni, aby řekli *zaplať pánbůh*, uvedlo *zaplaj pánbúch* pět respondentů z jednadvaceti. Ostatní zůstali u výslovnosti *zaplať* i v tomto spojení. Tento příklad dokazuje, že introspekci mluvčích v dotazníkovém výzkumu je třeba dále ověřovat. Imperativ *buď* vyslovil jeden z respondentů jako *buj*, ostatní jako *buď*. V nahrávkách jsme však zaznamenali jedenkrát podobu *buj* (*buj ráda*), podobu *buď* jsme nezachytili. V ČJA je pro Šumici doložen pouze tvar *buj*.[110]

Ve zvukových záznamech se objevilo epentetické *j* i v několika jiných případech (*votajť, helejť, votkajť, ajť, plajť*). Tyto tvary se vyskytly v nahrávkách celkem dvanáctkrát a až na jednu výjimku (jednou doložené *heleť*) vždy s epentetickým *j*. V nahrávkách z roku 1971 jsme nezachytili žádný imperativ a z ostatních tvarů jsme zaznamenali pouze částici *ať*, jedenkrát v podobě *ajť* a podruhé jako *ať*.

Podobu *zaplaj*, která vznikla odpadnutím *ď* z obtížně vysloviteného *jď*, ČJA neuvádí. *Buj* vzniklo stejným způsobem a vyskytuje se jako dubleta k *buď* podle ČJA ve středních Čechách, v jižní části západních Čech a na Českobudějovicku.[111]

Z našeho výzkumu vyplývá, že jako dubleta k *neňi* se v Šumici vyskytuje *nejňi*. ČJA uvádí pro Šumici pouze podobu *nejňi*. Ta převažuje nad podobou *neňi* i v našem výzkumu, a to v poměru 13 : 11. Vkladné *j* zde má podporu u ostatních forem prézentního paradigmatu, kde je souhláska *j* náležitě (*nejsem, nejsi* apod.). Vyjma západní Čechy a širší Podkrkonoší převládá *nejňi* (spolu s *neňi*) v celých Čechách.[112] ČJA dokládá pro Šumici podoby s epentetickým *j* (*buj, nejňi*).

V těchto tvarech vykazuje náš výzkum kolísání, v případě imperativu 2. os. sg. slovesa *být* dokonce převažuje podoba bez *j*, stejně jako v imperativu 2. os. plurálu slovesa *zaplaťit*. Tyto výsledky byly zjištěny dotazníkovým šetřením, nemusí tedy přesně odpovídat skutečnému stavu. Tomu nasvědčuje v nahrávkách výskyt několika dalších slov s epentetickým *j*, která se bez vkladného *j* vyskytují pouze ojediněle. Nejvíce se vkladné *j* vyskytuje ve tvaru *nejňi*, který jsme rovněž (a jako jediný) zaznamenali v nahrávkách z roku 1971. Výskyt vkladného *j* je tedy závislý na konkrétních lexémech. V idiolektech jednotlivých mluvčích se vyskytují formy jak s epentetickým *j*, tak i bez něj.

[110] Český jazykový atlas 5, 2005, s. 374.
[111] Český jazykový atlas 4, 2002, s. 610.
[112] Tamtéž, s. 608.

4.1.7 Změna *ú* > *ou* na začátku slova

K diftongizaci *ú* > *ou*, jejíž počátek je datován do stejné doby jako diftongizace *ý* > *ej*, nedochází na začátku slova ve spisovném jazyce ve stylisticky neutrálních slovech vůbec a i v nářečích je provedena méně důsledně než v jiných pozicích.[113] Tato změna se vyskytuje s malými výjimkami ve všech českých nářečích v užším smyslu.[114]

V dotazníku je tato diftongizace zkoumána pouze na slově *úterý*. Všichni respondenti uvedli tvar s diftongem *ou*. V nahrávkách jsme žádný doklad slova s *ú* ani *ou* na začátku slova nezaznamenali. Mimo nahrávky jsme zachytili tři případy, v nichž k diftongizaci na začátku slova došlo (*s ouvascem, oulisná, ouščejší*). Varianta s protezí nebyla zaznamenána, což umožňuje určit relativní chronologii proteze a diftongizace: proteze nastala zřejmě před diftongizací, neboť výsledky diftongizace jí nejsou dotčeny.

V nahrávkách z roku 1971 se vyskytlo dvakrát *outerej*. Dále jsme zachytili tvary *údolí* a *území*, u nichž k diftongizaci nedošlo. Další doklad slova, které začíná ve spisovné češtině na *ú*, se v nahrávkách nevyskytuje.

ČJA zkoumá diftongizaci *ú* > *ou* na slově úroda. Pro Šumici uvádí dubletní tvary *úroda* i *ouroda*.[115] Přímo tento lexém jsme v našem výzkumu nezaznamenali. Zachytili jsme však několik jiných lexémů, u nichž byla vždy diftongizace provedena. Naproti tomu v nahrávkách z roku 1971 jsme nalezli dva doklady diftongizované podoby a dva doklady podoby nediftongizované.

4.1.8 Změna *e* > *a*

Změna *e* > *a* se vyskytuje v ojedinělých slovech na celém území. Největší koncentrace této změny je ale v západních a jižních Čechách.[116] Ke změně dochází především po původních měkkých souhláskách ve skupinách *če, še, že, ře* a *je*.[117]

V dotazníku byl tento jev zkoumán na slovech *jehla* a *kačer*. U obou slov byla u všech respondentů v souladu s ČJA zaznamenána podoba s provedenou změnou *e* > *a*. U slova *kačar* docházelo k diferenciacím v kvantitě – tři respondenti uvedli *kačár*, zbylých osmnáct *kačar*. Varianta *jahla* se v Čechách vyskytuje podle ČJA v jihozápadočeských nářečích a

[113] Český jazykový atlas 5, 2005, s. 100.
[114] Bělič, 1972, s. 103.
[115] Český jazykový atlas 5, 2005, s. 100.
[116] Bělič, 1972, s. 129-130.
[117] Český jazykový atlas 5, 2005, s. 130.

v přilehlém úzkém úseku středočeských nářečí.[118] Podoba *kačar* je rozšířena hlavně na Plzeňsku.[119] V nahrávkách se ani jedno ze slov nevyskytlo, nebylo tedy možné je ověřit. Změnu *e* > *a* jsme v nahrávkách zaznamenali ve slově *sršáň*. V nahrávkách z roku 1971 jsme žádné ze slov, ve kterém docházívá ke změně, nezaznamenali.

Výskyt tohoto jevu v šumickém interdialektu jej přiklání k nářečím jihozápadočeským, neboť změnu *e* > *a* lze považovat za jeden z typických znaků této nářeční skupiny.[120]

4.1.9 Změna *ě* > *í*

Ke změně *ě* > *í* dochází v důsledku dloužení *ě* > *ie*, které je způsobeno zřejmě metatonií, a následné monoftongizace *ie* > *í*.[121] Podoby s dlouhou samohláskou se ve větším počtu případů než v jiných nářečích a ve spisovné češtině vyskytují v jihozápadočeských nářečích.[122]

V dotazníkovém výzkumu je tento jev sledován na slově *pěna*. Všichni respondenti se shodli na *pína*, která je pro Šumici doložena i v ČJA. V nahrávkách byla tato varianta několikrát potvrzena. *Pína* se na mateřském území vyskytuje v jihozápadních nářečích bez Táborska a severního Jindřichohradecka.[123]

V nahrávkách z roku 1971 se doklad na tento jev nevyskytuje.

4.1.10 Souhláskové skupiny

Skulina uvádí několik souhláskových skupin, u nichž dochází v Šumici ke zjednodušování. Jedná se o zjednodušování souhláskové skupiny *hř* > *ř* a dále o odsun konsonantu *s* ze souhláskových skupin *skř*, *skr a str*. Ke zjednodušování souhláskových skupin *hř* a *stř* dochází v Šumici i podle ČJA, dublety se v těchto případech nevyskytují. Údaje o ostatních souhláskových skupinách ČJA pro Šumici neuvádí.

4.1.10.1 Změna *hř* > *ř*

[118] Tamtéž, 2005, s. 132.
[119] Český jazykový atlas 3, 1999, s. 538.
[120] Voráč, 1955, s. 13.
[121] Český jazykový atlas 5, 2005, s. 196.
[122] Bělič, 1972, s. 133.
[123] Český jazykový atlas 5, 2005, s. 196.

K zániku *h* ve skupině *hř* před souhláskou dochází téměř ve všech nářečích, před samohláskou je zjednodušování skupiny *hř* méně časté. V českých nářečích v užším smyslu je tato změna provedena.

Skulina[124] uvádí, že v Šumici ke zjednodušování souhláskové skupiny *hř* dochází. V ČJA je pro Šumici doložen tvar *řeben*.[125] Do dotazníku byla zahrnuta dvě slova, která zkoumala tuto změnu – *hřeben* a *hříva*.

Ve slově *hříva* uvedlo devatenáct respondentů *řívi*, dva repondenti *hřívi*[126]. K podobě *hříva* uvádí ČJA: „Forma *říva* (s odsunutou hláskou *h*) se soustřeďuje do teritoria svč. nářečí a na přilehlé Zábřežsko a velkým výběžkem zasahuje na jih až k Slavonicům. Jako forma dubletní se vyskytuje ve velkých oblastech na záp. a již. okraji Čech.“[127]

U slova *hřeben* uvedli všichni variantu bez souhlásky *h.* Ta je podle ČJA typická pro celé území Čech vyjma rozsáhlou oblast v západních Čechách, vymezenou zhruba městy Plzeň, Klatovy, Strakonice, Příbram a Rakovník. Podobu *řeben* uvádí pro Šumici i ČJA.[128]

V nahrávkách jsme zkoumaná slova *hříva* a *hřeben* nezaznamenali, ale mimo záznam jsme se setkali vždy pouze s *řeben* a *řívi*. Z jiných slov začínajících na souhláskovou skupinu jsme zachytili některá bez iniciálního *h* (*řebík, řídel, římalo*), jiná s ním (*hřibi, hřbitov, hřích, hřít*). V nahrávkách celkově převládá nezjednodušená skupina *hř* nezjednodušená. V nahrávkách z roku 1971 se žádná slova se souhláskovou skupinou *hř* (ani zjednodušenou) nevyskytují.

Náš výzkum ukázal, že na rozdíl od ČJA, který uvádí v Šumici zjednodušení souhláskové skupiny jako jedinou možnou variantu, je současná situace v šumickém nářečí rozkolísaná.

4.1.10.2 Změna *stř > tř*

Další souhlásková skupina, která bývá zjednodušována zánikem první souhlásky, je skupina *stř*. Zjednodušená varianta *tř* se hojně vyskytuje v široké oblasti středočeských nářečí.[129]

Zjednodušení souhláskové skupiny *stř* je doloženo v ČJA hned na několika slovech.[130] Do našeho dotazníku byla vybrána slova *střecha* a *střevíc*. V obou případech se respondenti

[124] Skulina, 1976, s. 383.
[125] Český jazykový atlas 5, 2005, s. 390.
[126] Singulár *hříva* se v Šumici vůbec nepoužívá.
[127] Český jazykový atlas 5, 2005, s. 392.
[128] Tamtéž, s. 390.
[129] Bělič, 1972, s. 68.
[130] Český jazykový atlas 5, 2005, s. 394-400.

plně shodli na variantách bez počáteční souhlásky *s*. Obě slova jsme zaznamenali několikrát i v nahrávkách či v projevech mimo záznam a vždy rovněž pouze jako *třecha* a *třevíc*. Na mateřském území je podle ČJA *třecha* rozšířeno ve středočeských dialektech a v západní části jihozápadních dialektů.[131] *Třevíc* se vyskytuje jako dubleta ke *střevíc* rovněž ve středočeských a jihozápadočeských dialektech.[132]

V nahrávkách je doloženo ještě několik příkladů zjednodušení skupiny *stř* > *tř* (*zatřelenej, tředa, natřiháte, fprotřet, třízlíček, třádat, protředňí, protřeďí*). Variantu *tř* jsme v Šumici zachytili jako nedubletní, a to i přesto, že nám jedna žena tvrdila: *„Říkáme tředa i středa, jak to příde.“* V nahrávkách z roku 1971 se v přirozeném projevu vyskytují rovněž pouze podoby se zánikem konsonantu *s*. Zaznamenali jsme v nich však i podobu s celou souhláskovou skupinou *stř*, a to právě ve slově *středa*. Slovo bylo uvedeno při výčtu dnů v týdnu na pokyn explorátora, vyskytlo se tedy ve stylizovaném elicitovaném projevu, který nelze považovat za spontánní. Ani jeden z těchto projevů, v nichž je *středa* doloženo, tedy nelze považovat za spontánní. Je spíše dokladem toho, že Češi ze Šumice mají povědomí o tom, jakou podobu má název tohoto dne ve spisovné češtině.

4.1.10.3 Další souhláskové skupiny

Zaznamenali jsme také několik dalších slov se zjednodušenými souhláskovými skupinami. Dvě substantiva jsme zachytili v podobě se zjednodušenou souhláskovou skupinou i bez ní: *penlička* i *pentlička*, *lašťofka* i *vlašťofka*. Jedinou podobu jsme zachytili u substantiva *kaňička* a u předložky *krz*. Ani jedno z těchto slov se v ČJA nevyskytuje. Tyto jevy však dokládají, že tento typ tzv. změn v proudu řeči se v Šumici vyskytuje i v r. 2011.

4.1.11 Záměna retnic

Bilabiální *w* se na většině území změnilo v retozubné *v*. V některých případech však bylo vystřídáno retnicí *b*.[133] Tento jev byl v dotazníku sledován na slovech *pavouk* a *couvat*. Všichni respondenti uvedli variantu *pabouk*. V nahrávkách se toto slovo nevyskytlo. *Pabouk* se podle ČJA vyskytuje téměř na celém území Čech. Výjimku tvoří malé území západně od Klatov a severní Čechy.[134]

[131] Tamtéž, s. 394.
[132] Český jazykový atlas 1, 1992, s. 200.
[133] Bělič, 1972, s. 76.
[134] Český jazykový atlas 2, 1997, s. 158.

Do dotazníku bylo zařazeno také sloveso *couvat*. Všichni respondenti se opět shodli na variantě s hláskou *b* – *coubá*. Ani toto slovo však nebylo doloženo v nahrávkách. Na mateřském území se tato varianta vyskytuje v západní polovině středočeských nářečí s přesahy na Mladoboleslavsko, do Podještědí a na jihu na Příbramsko.[135] Ve zkoumaných nahrávkách z r. 1971 se tento jev nevyskytl.

4.1.12 Vkladné *l* ve slově *mlíč*

Slovo *míč* má celou řadu neobvyklých nářečních podob, což je mimo jiné odrazem citového vztahu k této rekvizitě dětských her.[136] V Šumici byla zaznamenána forma *mlíč*, tedy *míč* s vkladnou hláskou *l*. Slovo *míč* bylo zařazeno i do dotazníku, všichni respondenti odpověděli shodně *mlíč*. Vkladné *l* se v tomto substantivu objevilo i v nahrávkách z roku 1971. Tato podoba je v ČJA doložena výhradně v pro jihozápadních Čechách.[137]

4.1.13 Změna *á* > *í*

K přehlásce *'á > ie > í* (*> i*) došlo převážně u skupiny sloves, u nichž došlo v předhistorické době ke stažení skupin *-ěja-*, *-aja-*, *-ьja-* v *-á-*.[138]

Tento jev, na který se nezaměřovala žádná položka dotazníku, jsme zachytili v Šumici ve slovese *hřít* a jeho odvozeninách (*vohřít*, *vohřítí*). Podle Běliče je tato podoba slovesa nejvíce zastoupena v západních, jižních a zčásti i východních a severních Čechách.[139] ČJA mapuje přehlasovanou podobu *hřít* v téměř celých jihozápadních nářečích.[140] V nahrávkách z roku 1971 se tento jev nevyskytuje.

4.1.14 Změna *d* > *r*

Hlásková změna *d* > *r* je zapříčiněna změnou způsobu artikulace. Je rozšířena jak v pozici před souhláskou, tak v pozici intervokalické (tzv. rotacismus). ČJA dokládá tento jev na Šumici u adjektiva *hedvábný – hrbávnej*.[141]

[135] Český jazykový atlas 5, 2005, s. 444.
[136] Český jazykový atlas 1, 1992, s. 114.
[137] Český jazykový atlas 1, 1992, s. 116.
[138] Bělič, 1972, s. 124.
[139] Tamtéž, s. 125.
[140] Český jazykový atlas 5, 2005, s. 58.
[141] Český jazykový atlas 5, 2005, s. 451.

V nahrávkách i v nenahrávaných projevech jsme zachytili několik případů změny *d* > *r* (*ďerek jédu, uš sou ďerečkama, to tera se mi nelíbilo ňikerakš, s hervábim, přere dnem*). *Hervábí* jsme zachytili pouze v této podobě, ostatní tvary jsou dubletní. Tuto skutečnost reflektoval i jeden místní muž: *„Ňekerí říkaji ďerek, ale já ne.“*

V nahrávkách z roku 1971 se také projevila dubletnost podob se změnou *d* > *r* a bez ní. Zaznamenali jsme jak podobu *ďereček* (jedenkrát), tak podobu *ďedeček* (dvakrát). Rovněž *teda* jsme zachytili v podobě *tera* (jedenkrát) i *teda* (čtyřikrát). Jiná podobná slova se v těchto nahrávkách nevyskytla.

Změna *d* > *r* ve slově *hedvábný* je provedena téměř na celém území Čech. Nářeční obměny *ďerek, ďereček* jsou zmapovány pro oblast jihozápadočeských nářečí a severozápadní okraj nářečí středočeských.[142] Změna je v současnosti nejvýrazněji uchována na Chodsku.[143]

4.1.15 Změna *o* > *ó* > *ou* v kořeni *doul-*

V nahrávkách i mimo ně byla několikrát zachycena změna *o* > *ó* > *ou* v adverbiích *dolů, dole* (např. *tam doule, šla tam doulu*). K podobám *dolu, dole* se tato varianta vyskytla v poměru 9:1. V nahrávkách z roku 1971 se vyskytl kořen *doul-* třikrát, kořen *dol-* pouze jednou. V Čechách se tato varianta podle ČJA vyskytuje pouze na Rakovnicku.[144]

4.1.16 Výslovnost typu *mušet*

Sloveso *muset* je v Šumici rozšířeno v podobě *mušet*. Spisovné *muset* jsme nezaznamenali. Rovněž v nahrávkách z roku 1971 se vyskytuje pouze podoba *mušet*.

Tato podoba je široce rozšířená v jihozápadočeských nářečích. Odráží měkčí *β* v přejímaném německém slovese *muoβen*.[145] Domníváme se však, že *š* je možné vysvětlit také jinak: už ve stč. existovalo *musiti // muséti*, přičemž u prvního z nich je regulérní podoba v 1. os. sg. préz. ind. akt. *mušu*.

[142] Tamtéž.
[143] Voráč, 1955, s. 45.
[144] Český jazykový atlas 5, 2005, s. 520-522.
[145] Utěšený, 1986, s. 24.

4.1.17 Výslovnost typu *hlibokí*

V nahrávkách i mimo ně jsme zachytili podobu *hlibokí*. Forma *hlubokí* nebyla zaznamenána. *Hliboký* jsme zachytili jako jedinou variantu rovněž v nahrávkách z roku 1971. Ke vzniku tvaru *hlibokí* zřejmě vedla formální a pojmová souvislost mezi slovy *hluboký* a *vysoký*, která způsobila ještě větší sblížení po stránce formální.[146] Podle ČJA se tato forma vyskytuje v jihozápadočeské i středočeské nářeční oblasti.[147]

4.1.18 Mezislovní znělá asimilace před jedinečnými souhláskami a před samohláskami

Znělá spodoba před jedinečnými souhláskami na švu slov se vyskytuje v širší jihočeské oblasti, ve které dochází zároveň ke znělé asimilaci před *v*. K té dochází i v západních Čechách, kde však před jedinečnými samohláskami ke znělé asimilaci nedochází. V jihočeské oblasti se vyskytuje znělá spodoba také před samohláskami. Nejdůsledněji dochází ke znělé asimilaci na Prachaticku.[148]

Nahrávky ukázaly, že stav asimilace před jedinečnými samohláskami i před vokály je v Šumici značně rozkolísaný. V našich nahrávkách se vyskytuje v mnoha případech před jedinečnými souhláskami znělá asimilace (např. *tag jak*, *snad ne*, *dokud mi*, *krz ňi*). Znělá asimilace však tvoří pouhých 25 % všech případů, kdy se na mezislovním švu vyskytuje neznělý a jedinečný konsonant. V případě nahrávek z roku 1971 je to 35 %.

Častěji dochází ke znělé asimilaci v případech před hláskou v. Znělou asimilaci jsme v našich nahrávkách zaznamenali v téměř 40 % případů, v nahrávkách z roku 1971 dokonce v 83 % případů.

Před samohláskami jsme v našich nahrávkách z roku 2011 nezaznamenali znělou asimilaci. Jiný výsledek byl zjištěn v nahrávkách z roku 1971, ve kterých ke znělé spodobě docházelo před vokály ve 25 % případů.

Výskyt znělé asimilace před jedinečnými souhláskami je v Šumici stále nejednotný, přesto je oproti roku 1971 znatelná tendence k vyrovnání ve prospěch podob bez asimilace. Tato tendence je výraznější u vokálů, před nimiž ke znělé asimilaci v našich nahrávkách na rozdíl od nahrávek z roku 1971 nedochází. Za předpokladu, že byl stav v době odchodu kolonistů z území Čech podobný jako dnes, by byla rozkolísanost tohoto jevu dokladem mísení dvou různých českých nářečí. Aktuální tendence v asimilaci znělosti směřuje ke stavu

[146] Hujer, 1968, s. 82.
[147] Český jazykový atlas 5, 2005, s. 178.
[148] Voráč, 1976, s. 73.

typickému pro většinu Čech; souvisí to zřejmě i s rozšířením protetických hlásek, které fungují jako hraniční signál, takže asimilace jako další hraniční signál je v těchto případech nadbytečná a může ustoupit. K definitivní odpovědi by bylo třeba prozkoumat i rozšíření rázu.

4.1.19 Výsledky výzkumu hláskosloví

Na základě uvedených dat můžeme říci, že šumická čeština je z hlediska hláskosloví poměrně rozkolísaná. Zaznamenali jsme několik jevů, u nichž se objevuje rozkolísanost bez ohledu na konkrétní slovo či mluvčího (protetické *j*, zjednodušování souhláskové skupiny *hř*, znělá asimilace před jedinečnými souhláskami a vokály). Některé jevy jsou naopak jednotné. Jedná se zejména o tzv. obecně české jevy (protetické *v*, úžení *é* > *í*, změna *ý* > *ej*). Shoda panuje také v některých jevech, které jsou typické pro některá ze dvou konkurenčních nářečí: jihozápadočeská (změna *í* > *ej* po sykavkách, změna *e* > *a*, *ě* > *í* ve slově *pína*, vkladné *l* ve slově *mlíč*, *'á* > *í* ve slově *hřít*, tvar *mušet*) či středočeská (zjednodušení souhláskové skupiny *stř*). Zaznamenali jsme také jev, jehož doklad je v Čechách zaznamenán pouze v malé oblasti kolem Rakovníka (*o* > *ó* > *ou* ve kořeni *doul*). Hlásková podoba šumické češtiny je tedy, usuzujeme-li ze zkoumaných jevů, spíše podobná nářečím jihozápadočeským, je však třeba stále brát na vědomí fakt, že v době odchodu kolonistů na území Rumunska mohla být situace v Čechách odlišná od té, která je popsána v ČJA.

4.2 Tvarosloví

V této kapitole je uvedeno několik základních tvaroslovných jevů šumického nářečí. Postupujeme po jednotlivých slovních druzích. U každého z nich jsou nejprve uvedeny ty jevy, které byly zařazeny do dotazníku, a následně také jevy, které jsme zjistili z nahrávek. Vybrali jsme takové rysy šumické morfologie, které jsou buď typické pro nářečí jihozápadočeská nebo středočeská, nebo které se výrazně liší od současné spisovné češtiny.

4.2.1 Substantiva

4.2.1.1 Analogické tvary substantiv vzoru „stavení“ podle měkkých adjektiv

Skloňovací typ „stavení“ bývá v nářečích často omezen a nahrazen skloňováním podle středního rodu měkkého adjektivního typu „jarní“. Tento jev se hojně vyskytuje v západních, středních i jižních Čechách.[149]

Analogické tvary substantiv vzoru „stavení“ podle měkkých adjektiv sledovala v dotazníku jedna položka – dativ sg. slova *dříví*. Všichni respondenti uvedli podobu *dřívímu*. Nahrávky tuto koncovku potvrdily i v dativu sg. substantiva *staveňí* (*k staveňímu*).

V nahrávkách byl zaznamenán i doklad lokálu sg. těchto neuter, ve kterém rovněž došlo k příklonu k měkkému adjektivnímu skloňování (*v jednom staveňím*). Nářeční výzkum pro ČJA zjistil obě tyto pádové formy substantiv vzoru „stavení“ na Rakovnicku s sporadicky na Klatovsku[150]

V nahrávkách se ukázalo, že analogickému skloňování podle adjektiv dochází i v genitivu singuláru neuter vzoru „stavení“ (*s tohodletoho staveňího, dali mi drobet péřího, ze fšeho živobiťího, máme hodňe sekáňího, diš je víc náleďího, do toho chrasťího, abi nebuďil ze spaňího liďi, kolem staveňího*) i v genitivu plurálu těchto substantiv (*z jejich staveňích*). Jiné skloňování než podle „jarní“ se v nahrávkách u substantiv typu „stavení“ vůbec nevyskytlo. V nahrávkách z roku 1971 jsme zaznamenali pouze genitiv singuláru těchto substantiv, a to vždy ve tvaru podle měkkých adjektiv (*čas sekáňího, do chrasťího, do rošťího, ot staveňího*). Tento typ analogického skloňování je tedy v šumické češtině generalizovaný a stabilní.

[149] Bělič, 1972, s. 159.
[150] Český jazykový atlas 4, 2002, s. 114.

4.2.1.2 Genitiv singuláru mužských neživotných substantiv

Koncovka *-a* v genitivu sg. neživotných maskulin se v nářečích vyskytuje častěji než ve spisovném jazyce. Směrem k východu její zastoupení vzrůstá.[151]

V dotazníku se na genitiv sg. neživotných maskulin zaměřily dvě položky – jedna zkoumala genitiv substantiva *stůl*, druhá substantiva *nos*. Důvodem k zařazení dvou položek zkoumající stejný jev byla různost koncovek v genitivu těchto substantiv uvedená pro Šumici v ČJA. Tam jsou uvedeny tvary *stola* a *nosu*.[152]

Ve tvaru genitivu sg. maskulina *stůl* byli respondenti nejednotní. Pětina respondentů (tj. čtyři respondenti) uvedlo, že používá koncovku *-u*, tedy tvar *stolu*, zbývajících 80 % uvedlo koncovku *-a* – *stola*. V nahrávkách genitiv sg. tohoto substantiva nezazněl. Na mateřském území je koncovka *-a* doložena podle ČJA právě u slova *stůl* nejčastěji. Její výskyt přesahuje z Moravy a Slezska až do Čech v souvislém pásu až po Vysoké Mýto a Ledeč nad Sázavou. Dále je doložena v úzkém pruhu obcí kolem Plzně. Na území Čech se vyskytuje vždy dubletně s tvarem *stolu*.[153]

Ke shodě všech respondentů došlo u položky *nosu*. Všichni se shodli na tvaru s koncovkou *-u*. Tato koncovka byla zaznamenána u tohoto substantiva i v nahrávkách (*vono je to píchá do nosu; to už je zlí, diš mu dá do nosu*). Tento jev se u tohoto substantiva vyskytuje na celém území Čech.[154]

V nahrávkách jsme zaznamenali kromě zmíněných dokladů pouze jeden případ genitivu singuláru neživotných maskulin (*do čumáku*). V nahrávkách z roku 1971 jsme žádné takové substantivum nenašli.

Výskyt *o*-kmenové koncovky jsme tedy zjistili pouze u substantiva *stůl*, u kterého je její výskyt častý i na území Čech. U ostatních substantiv odpovídá stav dnešní spisovné češtině.

4.2.1.3 Skloňování substantiv vzoru „moře“ a „město“ podle vzoru „kuře“

Přiřazení k jinému deklinačnímu typu je důsledkem snahy zabránit tvarové homonymii. V případě přechodu některých neuter vzoru „moře“ a „město“ k *nt*-kmenům se jedná rovněž zřejmě o motivaci sémantickou. K *nt*-kmenům se tak přiklání zvláště ta

[151] Bělič, 1972, s. 151.
[152] Český jazykový atlas 4, 2002, s. 76.
[153] Tamtéž, s. 76.
[154] Tamtéž, s. 76.

substantiva, jejichž význam nějak souvisí s mláďaty (např. *vejce, hňízdo*).[155] Přechod k tomuto skloňovacímu typu je častý zejména v západních nářečích.[156]

Do dotazníku byla zařazena substantiva *vejce* a *hnízdo*. U obou slov uvedli všichni respondenti koncovky *nt*-kmenů – *vejcete, hnízďete*. Tvar *vejcete* je v ČJA doložen pro celé Čechy, zato tvar *hňízďete* se podle ČJA vyskytuje pouze na jihozápadní Moravě a v oblasti kolem Olomouce.[157]

V nahrávkách byl přechod k *nt*-kmenům zaznamenán rovněž u substantiva *pastviště* (*s pastvíšťete*). V nahrávkách z roku 1971 jsme žádné substantivum, u kterého by mohlo potenciálně dojít k přechodu k *nt*-kmenům, nezaznamenali.

4.2.1.4 Nominativ plurálu životných maskulin

Koncovka nominativu plurálu *-í* je původní koncovkou nominativu plurálu někdejších mužských *i*-kmenů. Rozšíření tvarů s koncovkou *-í* na území Čech se u jednotlivých slov značně odlišuje.[158] Nejvíce je tato koncovka rozšířena v západních Čechách.[159]

Nominativ pl. životných maskulin je v dotazníku zkoumán na slovech *kluk* a *host*. Ve tvaru *klucí* panovala u všech respondentů shoda. V Čechách se tato forma vyskytuje v jihozápadních nářečích s přesahem na Slavonicko.[160]

Většina respondentů uvedla koncovku *-í* i v nominativu plurálu *hosťí*. Pouze dva dotázaní uvedli koncovku *-i, hosťi,* která je ve spisovném jazyce jednou z kodifikovaných podob. Výskyt koncovky *-í* je v Čechách doložen opět zejména na západě území.[161]

Koncovka *-í* je v Šumici v nominativu plurálu životných maskulin důsledně využívána. Svědčí o tom i hojný výskyt této formy v nahrávkách (např. *Polácí, souseďí, kaťí, Češí, bratří, vdofcí, sokolící, zloďejí*). Koncovka *-í* proniká rovněž do nominativu pl. zájmena *všichni* (*fšichňí, fšicí*). Tvary s koncovkou *-i* jsme v nahrávkách nezaznamenali.

Výskyt koncovky *-í* jsme zaznamenali i v nahrávkách z roku 1971 (např. *Češí, souseďí, kamaráďí*). I zde se ukázalo, že tvary s koncovkou *-í* jsou jediné, které se v Šumici v nominativu plurálu životných maskulin vyskytují. Jedná se tedy o další zřejmě stabilní případ generalizovaného užití analogické koncovky v Šumické češtině.

[155] Český jazykový atlas 4, 2002, s. 82.
[156] Bělič, 1972, s. 158.
[157] Český jazykový atlas 4, 2002, s. 84, 86.
[158] Tamtéž, s. 152-154.
[159] Bělič, 1972, s. 154.
[160] Český jazykový atlas 4, 2002, s. 154.
[161] Tamtéž, s. 158.

4.2.1.5 Nominativ plurálu *i*-kmenových feminin

V nominativu pl. *i*-kmenových feminin se u některých slov prosazuje koncovka *ja*-kmenů *-e*. Územní rozložení tohoto jevu se liší slovo od slova.

V dotazníku se na nominativ pl. *i*-kmenových feminin zaměřila slova *zeď* a *noc*. U prvního z nich se respondenti shodli na formě *zďe*. U slova *noc* se odpovědi lišily – čtyři respondenti uvedli podobu *noci* a šestnáct respondentů variantu *noce*. Jeden dotázaný uvedl, že používá obě formy. U slova *noc* tedy v Šumici převládá *ja*-kmenová koncovka, uvedlo ji 80 % našich respondentů. V nahrávkách se ani jedno ze slov v příslušném tvaru nevyskytlo.

Podle ČJA se v Šumici vyskytuje u obou slov *ja*-kmenová koncovka. *Zďe* se na mateřském území vyskytuje v západních, severních a východních Čechách. *Noce* se používá západně od měst Nová Paka, Benešov a Železná Ruda.[162]

Ja-kmenovou koncovku jsme zachytili v nahrávkách dvakrát na slově *pomoc* (*tag nám dávaji zas na pole pomoce, tihleti pomoce*). V nahrávkách z roku 1971 se žádné z *i*-kmenových feminin v nominativu plurálu nevyskytuje.

Ukázalo se tedy, že v šumické češtině je koncovka *-e* v nominativu plurálu *i*-kmenových feminin živá.

4.2.1.6 Tvary genitivu plurálu

Skulina uvádí, že se v genitivu plurálu vyskytují v Šumici koncovky *-ích* a a *-úch*.[163] Koncový formant *-ch* se podle Běliče v nářečích připojuje ke genitivním plurálovým tvarům vlivem zakončení lokálu pl. adjektivní a zájmenné deklinace.[164] Tento jev je charakteristický pro střed Čech. Vyskytuje se zde dubletně s formou bez koncového formantu.[165]

Přidávání *-ch* v genitivu plurálu bylo v dotazníku sledováno na slovech *soused* a *vlasy*. Tvar *vlasúch* uvedli všichni repondenti, *sousedúch* všichni vyjma jednoho muže. Ten uvedl formu *sousedú*. Muž má manželku z Eibentálu, tato skutečnost však zmíněný tvar zřejmě neovlivnila, protože v Eibentálu se rovněž ke genitivu plurálu připojuje formant *-ch*.[166]

Tvary genitivu plurálu s koncovkami *-ích* a *-ách* jsou v Šumici běžným jevem. V nahrávkách je tato skutečnost doložena celou řadou výskytů (např. *deset rokúch, dříví z lesúch, pjed ďeťích, hodňe vjecích, je tadi víc klukúch, moc liďích, máme tadi víc psíkúch neš*

[162] Český jazykový atlas 4, 2002, s. 180-182.
[163] Skulina, 1976, s. 384.
[164] Bělič, 1972, s. 163.
[165] Český jazykový atlas 4, 2002, s. 188.
[166] Utěšený, 1964, s. 28.

kraf, u Stázúch). V nahrávkách se ale vyskytují rovněž podoby bez *-ch* (*pjet kouskú dobitka, mňel dvacet tři rokú, padesát rokú, u jedňech liďí*). Z celkového počtu výskytů genitivu plurálu tvoří tyto tvary jen 8 %, je tedy možné soudit, že tvary s *-ch* zcela převažují.

U slov, která jsou ve spisovném jazyce v genitivu plurálu bez koncovky, k vyrovnání genitivu s lokálem nedochází (např. *máme hodňe kňích, pjet kraviček, teď máme mís*).

V nahrávkách z roku 1971 jsme zaznamenali pouze dva genitivy plurálu, oba se zakončením *-ch* (*plno vofcích, dvacedevjed dňích*).

4.2.1.7 Tvary instrumentálu plurálu

V instrumentálu plurálu je zvlášť patrná výrazná tendence k unifikaci koncovek různých deklinací, a to i přes hranice rodů.[167] Skulina uvádí pro Šumici koncovky *-ma, -ima, -ama*.[168] Zakončení na *-ma* navazují na tvary instrumentálu duálu. Tyto koncovky se vyskytují na celém území Čech.[169]

V nahrávkách i mimo ně jsme zaznamenali koncovku *-ma* (doklady z nahrávek: *s třema ďetma, táta z ďetma, s volma*), *-ama* (*dvouma ďírama, proutkama vopletená, s tima autama*). Tvar *volma* uvádí ČJA pro jižní polovinu Čech a východní část severočeských nářečí.[170] Jedenkrát se vyskytla koncovka *-ima*, a to ve tvaru *vjecima*. Tato forma se na českém území vyskytuje pouze ojediněle, podle ČJA jen na severu Čech a dále na několika místech v okolí Tábora a Jindřichova Hradce. Jedenkrát jsme také narazili na diftongizovanou koncovku *-ejma* (*s procestvejma*).

V nahrávkách z roku 1971 jsou rovněž doloženy tvary instrumentálu plurálu pouze se zakončením *-jema* (*hrábjema*), *-ama* (*zubama, medvjedama, lopatama, podáfkama*) a jedenkrát dokonce i *-ema* (*psema*). Koncovka *-ema* je původní koncovka instrumentálu duálu *jo*-kmenových maskulin.

Tvary instrumentálu plurálu se ve většině případů neliší od tvarů užívaných na území Čech. Výjimku tvoří několik málo tvarů, které se v Čechách vyskytují pouze na malém území (*volma, vjecima*). Tvary *psema* a *procestvejma* nejsou v ČJA doloženy (ani jim podobné), a nelze tedy určit jejich nářeční příslušnost.

[167] Český jazykový atlas 4, 2002, s. 272.
[168] Skulina, 1976, s. 384.
[169] Bělič, 1972, s. 160.
[170] Český jazykový atlas 4, 2002, s. 274.

4.2.2 Adjektiva

4.2.2.1 Tvary přivlastňovacích adjektiv v singuláru

V nářečích má narozdíl od spisovného jazyka většina tvarů přivlastňovacích adjektiv koncovky složeného skloňování (typ „mladý“).[171] Do dotazníku byly zařazeny dva tvary posesivních zájmen, obě od vzoru „otcův“. První položka sledovala nominativ sg. maskulin neživotných, druhá položka nominativ sg. neuter.

U obou položek se respondenti shodli na složené deklinaci. Všech jedenadvacet dotazovaných uvedlo tvar *sousedovej dúm*. Jedná se o tvar podle vzoru „mladý“, ve kterém došlo k diftongizaci *ý > ej*. Tato podoba se na území Čech vyskytuje mezi Rakovníkem, Roudnicí nad Labem, Prahou a Příbramí.[172] V nahrávkách jsme tento tvar zachytili pouze jednou – *to je táta Frantovej*. Jiný doklad přivlastňovacího adjektiva v nominativu singuláru maskulin jsme nezaznamenali.

Tvar *bratroví pole* uvedlo čtrnáct respondentů, tedy dvě třetiny dotázaných. Ostatní uvedli formulaci *pole mího bratra* s tím, že posesivní adjektivum v tomto případě nepoužívají. Zajímavé je, že titíž respondenti posesivní adjektivum u předchozí položky uvedli. Když byli respondenti vyzváni, aby řekli tentýž tvar s tím rozdílem, že pole patří sousedovi, uvedli všichni *sousedoví pole.* Příčinou tohoto jevu tedy není to, jaký tvar je z posesivního adjektiva tvořen, ale to, z jakého slovního základu je odvozeno. U pole, které patří bratrovi, cítí někteří mluvčí nutnost vyjádřit vztah ono bratra ke své osobě, proto tvoří daný tvar genitivem s přivlastňovacím zájmenem *můj*.

Ve tvaru nominativu sg. neuter *bratroví* došlo k příklonu ke složené adjektivní deklinaci a k následnému úžení *é > í*. Tento tvar se podle ČJA vyskytuje v západní části středočeských nářečí.[173]

Z jiných pádů jsme zaznamenali v nahrávkách pouze jednou dativ sg. neživotných maskulin – *k tátovímu kabátu*. Tento tvar je typický pro většinu území Čech.[174] V nahrávkách z roku 1971 se žádné přivlastňovací adjektivum nevyskytuje.

[171] Bělič, 1972, s. 171.
[172] Český jazykový atlas 4, 2002, s. 312.
[173] Český jazykový atlas 4, 2002, s. 314.
[174] Tamtéž, s. 318.

4.2.2.2 Tvary genitivu a dativu/lokálu singuláru feminin adjektiv a rodových zájmen

V oblasti jihozápadních a jižních Čech se udržuje starý rozdíl mezi tvary genitivu sg. s koncovkou *-í* a tvary dativu a lokálu s koncovkou *-ej* (např. *z druhí strany* × *na druhej straňe*).[175] Tuto izoglosu lze považovat za přibližnou hranici jihozápadočeských a středočeských nářečí.[176]

V dotazníku jsme se zaměřili pouze na tvar lokálu, a to na položce *o té dobré knížce*. Genitiv jsme nezařadili proto, že v Čechách se na území středních i jihozápadních Čech, odkud krajané do Šumice přišli, vyskytuje koncovka *-í* (*-ej* je typické pro severní Čechy).[177] Všichni respondenti uvedli koncovku *-ej*, *o tej dobrej kňíšce*. Tytéž tvary byly v nahrávkách zaznamenány i u dativu (např. *k tej teťe, k tej nejmenčí ceře. k tej malej holce*). Jiné podoby těchto tvarů jsme v nahrávkách ani mimo ně nezaznamenali.

V genitivu se dle očekávání vyskytuje koncovka *-í*, jak dokazují četné příklady z nahrávek (např. *s tí dvanáctí třídi, s tí druhí válki, s tí druhí strani*). Tvary genitivu v jiné podobě jsme nezachytili.

V nahrávkách z roku 1971 byla zjištěna stejná situace jako v nahrávkách z roku 2011. Ve tvarech genitivu singuláru se vyskytuje koncovka *-í* (*u jední teti, s tí menčí chasi, do jední rokličkí*), ve tvarech dativu a lokálu singuláru je doložena pouze koncovka *-ej* (např. *k takovej sviňi, po tej rokličce, k tej máčeňici, po pravej straňe*).

Situace v Šumici se tedy od roku 1971 nezměnila a je stejná jako v jihozápadních a jižních Čechách. Tato opozice genitiv vs. dativ/lokál dobře ukazuje zachovalost šumického dialektu ve srovnání se stavem zachyceným v ČJA.

4.2.2.3 Zakončení rodinných jmen

Zakončení rodinných jmen v nominativu na *-ojc* je typické pro jihozápadočeská nářečí.[178] Skulina uvádí, že tato koncovka je v Šumici u rodinných jmen nejproduktivnější, zřídka se vyskytuje i přípona *-ovic*.[179]

Náš výzkum zaznamenal v nominativu převahu koncovky *-ojc* (*Šefcojc, Hadačojc, Kalinojc, Mudrojc, Hrkalojc. Schořojc*). Celkem se vyskytla sedmkrát. Dvakrát jsme zaznamenali koncovku *-oví* (*Kalinoví, Šúchoví*), která vznikla zřejmě vyrovnáním s tvarem

[175] Tamtéž, s. 169.
[176] Tamtéž, s. 225.
[177] Tamtéž, s. 169-170.
[178] Bělič, 1972, s. 50.
[179] Skulina, 1976, s. 384.

nominativu plurálu *klucí*, který se v Šumici vyskytuje. Tento tvar se podle ČJA vyskytuje na území Čech pouze kolem Mladé Boleslavi.[180]

Rovněž v dalších pádech se vyskytuje koncovka *-ojc* (*vedle Kalinojc, pod Mudrojc*). Výjimku tvoří genitiv s předložkou *u*, ve kterém mají rodinná jména zakončení *-úch* (*u Šúcháčkúch, u Jožkúch, u Náckúch, u Schořúch*). Tato koncovka, která se na mateřském území vyskytuje v členitém areálu ve středočeských a jihočeských nářečích (jedná se zejména o oblast Rakovnicka, Příbramska, jižního Berounska a východního Táborska)[181] , se v jiných pádech ani vazbách v Šumici nevyskytuje, je tedy funkčně omezena.

Ve zkoumaných nahrávkách z roku 1971 se rodinná jména nevyskytují.

4.2.3 Zájmena

4.2.3.1 Tvary zájmen v lokálu singuláru (typ *o ňom*)

Na rozsáhlém území jihozápadní poloviny Čech se vyskytuje v lokálu singuláru *on* tvar *ňom* analogický s tvrdou zájmennou flexí (tj. *ňom* jako *tom, kom*). Izoglosa vede přibližně od České Lípy přes Ledeč nad Sázavou na jih ke Slavonicím.[182]

Všichni respondenti odpověděli při vyplňování dotazníku tvarem *vo ňom*. Tentýž tvar jsme zachytili pětkrát v nahrávkách (např. *já i po ňom spala, jedna Češka to vo ňom viprávjela, voňi sou po ňom*). Pouze jedenkrát byl zaznamenán tvar *ňem* (*máš na ňem ňákou kaňičku*). V nahrávkách z roku 1971 se příslušný tvar nevyskytl.

V Šumici tedy převažuje tvar ňom, který je v Čechách rozšířený v jihozápadní polovině Čech. Do této oblasti spadá území jihozápadočeských nářečí a převážná část středočeských nářečí.

4.2.3.2 Dativ osobního zájmena *já* v nepřízvučném postavení

V současném spisovném jazyce jsou přípustné tvary *mně* i *mi* s tím, že tvar *mi* je vyhrazen nepřízvučné pozici. V nářečích však tato distribuce mizí a v nepřízvučných pozicích se objevuje i forma *mně*. Na většině území Čech se vyskytuje tvar *mi*, na Klatovsku, Strakonicku a Prachaticku dubletně s podobou *mně*. V severních Čechách převažuje *mně*.[183]

[180] Tímto způsobem vznikl tento tvar na Moravě (viz Český jazykový atlas 4, 2002, s. 328).
[181] Český jazykový atlas 4, 2002, s. 332.
[182] Český jazykový atlas 4, 2002, s. 354.
[183] Tamtéž, s. 340.

V dotazníku jsme dativ osobního zájmena v nedůrazovém postavení sledovali ve spojení *podej mi talíř*. Devatenáct respondentů uvedlo tvar *podej mi talíř*, zbývající dva *podej mně talíř*. Jeden z respondentů, který uvedl tvar *podej mně talíř*, žije v domácnosti s manželkou z Eibentálu, ale zda má tato skutečnost vliv na tento tvar nemůžeme posoudit, protože výsledky jazykového bádání v Eibentálu nejsou součástí ČJA a Utěšený (1964) se o tomto jevu rovněž nezmiňuje. To, že tvar *mi* je v Šumici užíván častěji než tvar *mně*, dokládají také nahrávky, ve kterých se vyskytuje v nepřízvučném postavení pouze tvar *mi* (např. *řekňite mi, ta mi nepomohala, ti mi vidrželi i dvje léta*).

V nahrávkách z roku 1971 se v nepřízvučné pozici vyskytuje pouze tvar *mi* (např. *zdálo se mi, rozbil mi to, votpuste mi*).

4.2.3.3 Přivlastňovací zájmena

Tvary přivlastňovacích zájmen jsou na většině území Čech stažené, shodné s tvrdým skloněním. Výjimku tvoří u většiny tvarů střed Čech a Českobudějovicko.[184]

V dotazníku se na tvary přivlastňovacích zájmen zaměřily dvě položky – *můj* v nominativu singuláru neuter (*moje pole*) a *můj* v dativu singuláru maskulin (*mému tátovi*). Formu *moje pole* uvedlo sedm respondentů, *mí pole* čtrnáct respondentů, tedy dvě třetiny. Nestažená forma je konkrétně u tohoto tvaru doložena ve středu Čech a na Českobudějovicku.[185]

U druhé položky zaměřené na tento jev uvedli složený tvar *mímu tátovi* všichni respondenti. Tato forma je charakteristická pro větší část Čech s výjimkou Benešovska, Táborska a okolí Prahy.[186]

Stažené tvary (s následným úžením) přivlastňovacích zájmen byly zaznamenány i v nahrávkách (např. *mímu bratrovi, za mího života, pantáta mího sina, jednomu bratranci mímu*). Nestažené tvary nebyly v singuláru, na který jsme se při zkoumání tohoto jevu zaměřili, zachyceny vůbec. Výsledky z nahrávek se tedy neshodují s výsledky z dotazníku. Je možné, že respondenti uváděli staženou formu ze snahy po správnosti.

V nahrávkách z roku 1971 se tvary přivlastňovacího zájmena *můj* nevyskytly.

[184] Český jazykový atlas 4, 2002, s. 366.
[185] Tamtéž, s. 366.
[186] Tamtéž, s. 366.

4.2.3.4 Plurál ukazovacího zájmena *ten*

Plurálové tvary zájmena *ten* nebyly do dotazníku zařazeny, ale v nahrávkách se tyto vyskytovaly často, a to v podobě *tich, tima, tim* apod. (např. *do tich státňích škol, jenom takových tich liďích, s tima slepičkama míma, tim slepičkám*). Tato forma je hláskovou obměnou tvaru *tých,* který vznikl podle složené adjektivní flexe. Na českém území se vyskytuje na západě Plzeňska.[187]

4.2.4 Slovesa

4.2.4.1 Analogické plurálové tvary imperativu zakončené na *-ite*

Bělič k těmto tvarům říká: „Výrazný rozdíl v tvarech rozkazovacího způsobu je mezi nářečími dále v tom, že vyrovnání někdejších dvou typů, na *-i, -eme/-emy, -ete...* a *-i, -ime/-imy, -ite*..., které existovaly v starším jazyce, nastalo na části území ve prospěch typu jednoho, na části ve prospěch druhého.“[188] K vyrovnání ve prospěch druhého typu došlo v jihozápadních Čechách.[189] Z dnešního hlediska je tento jev možno interpretovat jako připojení koncovky *-te* k zakončení imperativu 2. os. singuláru na *-i*.[190]

Zakončení imperativu na *-ite* netvoří na jihozápadě Čech souvislou oblast. Nejvýrazněji se vyskytuje v části západní (Kralovicko, Rokycansko, Plzeňsko, Klatovsko, Domažlicko) a řídce se vyskytuje i jižněji (Sušicko, Strakonicko, Prachaticko).[191] Zakončení *-ite* se vyskytuje pouze u sloves 1. a 2. třídy.[192]

V dotazníku jsme plurálový tvar imperativu sledovali na slovese *sednout*. Všech jedenadvacet dotázaných odpovědělo, že používají tvar *sedňite*. V ČJA je koncovka *–ite* v imperativu tohoto slovesa doložena pro Čechy pouze na Chodsku.[193] Zakončení na *-ite* potvrdily bezvýhradně i nahrávky (např. *řekňite mi, nejezďite, sedňite si, vezmite si*).

V nahrávkách z roku 1971 nebyl žádný imperativ doložen.

[187] Český jazykový atlas 4, 2002, s. 386.
[188] Bělič, 1972, s. 193.
[189] Tamtéž, s. 193.
[190] Český jazykový atlas 4, 2002, s. 482.
[191] Voráč, 1955, s. 65.
[192] Utěšený, 1986, s. 42.
[193] Český jazykový atlas 4, 2002, s. 482.

4.2.4.2 Tvary 3. os. pl. indikativu prézentu sloves 4. třídy

Pro středočeská nářečí a severní část jihozápadočeských nářečí je charakteristické zakončení 3. os. pl. indikativu prézentu sloves 4. třídy na *-eji*. Jedná se o zkrácení koncovky *-ejí*, která je výsledkem přehlásky stč. koncovky *-ějú*.[194]

Tvar 3. os. pl. indikativu prézentu byl v dotazníku sledován na slovesu *nosit*. Všichni respondenti uvedli podobu *noseji*. Doklady tohoto tvaru byly zachyceny rovněž v nahrávkách (např. *Valaší to držeji, česki mluvjeji, voňi potom choďeji do tam, nevjeďeji*). Jiná podoba 3. os. pl. indikativu prézentu sloves 4. třídy nebyla v Šumici zachycena.

Stejná situace byla zjištěna v nahrávkách z roku 1971. Jiné tvary 3. os. plurálu indikativu prézentu sloves 4. třídy než s koncovkou -eji nebyly zaznamenány (např. *držeji, choďeji, strojeji*).

4.2.4.3 Tvar slovesa *být* ve funkci spony ve 2. os. sg. préz. ind.

Původním atematickým tvarem 2. os. sg. indikativu prézentu slovesa být je podoba *jsi*. Novotvar *seš* vznikl podle sloves 1. slovesné třídy (*neseš*).[195] Na položku v dotazníku odpověděli opět všichni respondenti shodně tvarem *si*. Ten je podle ČJA typický pro velký úsek Čech západně od izoglosy Mladá Boleslav, Praha, Beroun a Ledeč nad Sázavou.[196] V nahrávkách se tento jev vyskytl pouze dvakrát, a to ve tvaru si (*diš ti si takovej spravedlivej, že si krásnej*). Tvar seš jsme nezaznamenali. Důvodem nízkého počtu dokladů je zřejmě skutečnost, že jsme v Šumici prováděli sběr materiálu ve dvou a respondenti tedy neměli důvod používat 2. os. sg.

4.2.4.4 Infinitiv a příčestí minulé sloves typu „kupovat“

Ve slovesech 3. prézentní třídy typu „kupovat“ se v Šumici v infinitivu a příčestí minulém vyskytuje analogicky podle prézentních tvarů *-u-* v kmenotvorné příponě *-uva-*.[197] Tento tvar je podle ČJA typický pro západ Čech.[198]

Do dotazníku tento jev zahrnut nebyl, neboť jsme očekávali získání dostatečného množství příkladů z nahrávek i spontánních promluv přímo na místě. Tento předpoklad se

[194] Český jazykový atlas 4, 2002, s. 446-448.
[195] Tamtéž, s. 606.
[196] Tamtéž, s. 606.
[197] Haiderová, 2007, s. 88.
[198] Utěšený, 1962 , s. 204.

plně potvrdil. V nahrávkách jsme zaznamenali celou řadu dokladů kmenotvorné přípony *-uva-* (např. *pucuvali, vona se spakuvala, začal si fšecko richtuvat, se nad ňim smiluvala, pracuvala*). Přesto však v nahrávkách mírně převažují podoby s kmenotvornou příponou *-ova-* (např. *voňi bojovali, tak se tam přisťehoval, furt tam pracoval, vús panoval, pokřikovali*). Podoby s *-ova-* tvoří 54 % všech výskytů.

V nahrávkách z roku 1971 také převažuje kmenotvorná přípona *-ova-*, tvoří dokonce 64 % všech výskytů.

Za předpokladu, že nářeční situace v první polovině 19. století byla srovnatelná se situací v druhé polovině 20. století, je dubletní výskyt těchto kmenotvorných přípon dokladem mísení různých nářečí. Přípona *-ova-* však může převažovat také proto, že se vyskytuje ve spisovné češtině.

4.2.4.5 Stavové perfektum

Skulina uvádí pro Šumici výskyt stavového perfekta.[199] To se v nářečích objevuje zejména u sloves se základem *-jít*. Stavové perfektum je vazba sponového slovesa *být* a deverbálního adjektiva, jehož základem je většinou příčestí *t*-ové.[200]

Podle ČJA tvoří výskyt stavového perfekta na území Čech malý areál na Mladoboleslavsku a Novopacku a dále několik dokladů lokalit na jihozápadě Čech. Pro Šumici jsou v něm uvedeny tvary *vodešel* i *je vodejitej*.[201]

Přímo do dotazníku nebyl tento jev zařazen z důvodu nesnadnosti jeho formulace bez toho, že by byl příslušný tvar explorátorem vyřčen. Při pořizování nahrávek se nám ale podařilo několik dokladů získat.

V nahrávkách i mimo ně jsme zaznamenali doklady potvrzující, že stavové perfektum je v Šumici stále živým jevem (např. *bili vodejití f Čechách, sem bil vodejitej, je fur z Rovenska přijitá*). Zachytili jsme i jeden tvar, který je vytvořen vazbou sponového slovesa a adjektiva vytvořeného z příčestí *n*-ového *(táta už je zemřenej)*.

Nejčastěji se v nahrávkách objevuje stavové perfektum s významem ‚odešel'. V nahrávkách se ale dvakrát vyskytuje vyjádření této skutečnosti shodné se spisovným jazykem – *odešel* (*odešli do Karanšebes, odešel na práci*). Častější je ale výskyt stavového perfekta, které jsme zaznamenali u tohoto slovesa v nahrávkách čtyřikrát a mimo ně dvakrát.

[199] Skulina, 1976, s. 384.
[200] Český jazykový atlas 4, 2002, s. 582.
[201] Český jazykový atlas 4, 2002, s. 582.

V nahrávkách z roku 1971 se ‚odešel' nevyskytuje v žádné formě. Nenalezli jsme v nich ani žádné jiné stavové perfektum.

4.2.5 Výsledky výzkumu morfologie

V oblasti morfologie je šumické nářečí češtiny poměrně jednotné. Zaznamenali jsme pouze několik málo jevů, ve kterých dochází ke kolísání (infinitiv a příčestí minulé sloves typu „kupovat", gen. sg. substantiva *stůl*, nom. pl. substantiva *noc*). Objevilo se také několik případů, kdy se informace zjištěné dotazníkovou lišily od informací zjištěných z nahrávek. Příkladem jsou tvary přivlastňovacích zájmen, které uvedla třetina respondentů u dotazníkové položky v nestažené podobě, ale v nahrávkách se vyskytly pouze podoby stažené.

Ve zjištěných charakteristikách tvarosloví šumické češtiny převažují ty, které jsou charakteristické pro jihozápadní nářečí (tvary imperativu, tvary genitivu a dativu/lokálu singuláru feminin adjektiv a rodových zájmen, zakončení rodinných jmen na *-ojc*, nominativ plurálu životných maskulin) či jejich část (např. plurál ukazovacího zájmena *ten*, lok. sg. neuter vzoru „stavení", převažující tvar gen. sg. substantiva *stůl*, nom. pl. substantiva *zeď*). Některé jevy jsou naopak shodné s nářečími středočeskými (gen. pl., tvar *bratroví pole*, 3. os. pl. indikativu prézentu sloves 4. třídy) nebo s některou z jejich částí (tvar *sousedovej dúm*). Ostatní jevy se vyskytují v obou nářečích a nemají tedy distinktivní funkci. Přesto jsme považovali za důležité je zmínit, protože dokreslují ráz šumického nářečí češtiny.

4.3 Syntax

Syntax šumického nářečí češtiny nebyla zatím podrobněji zkoumána. Skulina se této oblasti věnuje ve svých výstupech z výzkumu v Šumici jen velmi stručně a ČJA nereflektuje její ovlivnění rumunštinou. Proto jsme se rozhodli využít dotazník Vyskočilové, který je setaven na základě informací zjištěných v Bígru a který se zaměřuje právě na ovlivnění syntaxe rumunštinou. Konkrétně se jedná o zesílený zápor, některé předložkové vazby a užívání vokativu/nominativu při oslovování.

Do dotazníku jsme dále zařadili i některé položky, které jsou uvedeny v ČJA (záměna dativní a akuzativní vazby) nebo na něž upozorňuje Skulina (genitiv záporový, zdvojené předložky). V závěru uvádíme ještě některé typické znaky šumické češtiny, které jsme zjistili z nahrávek.

4.3.1 Zesílený zápor

Zesílené vyjadřování záporu je ovlivněno rumunštinou.[202] V dotazníkové části byl tento jev zkoumán ve dvou položkách – zápor slovesa *zlobit se* a *pracovat*. Respondenti však většinou neodpověděli podle očekávání. U první položky uvedla formu zesíleného záporu *nezlobim se ňikerakš* jen jedna respondentka. Ostatní odpověděli jednoduchým záporem *nezlobim se* (jedenáct respondentů) či zopakovali návodnou formulaci ze zadání *opravdu se nezlobim* (devět respondentů). Podobná situace byla i u druhé položky. Tatáž respondentka jako u předchozí položky použila *nepracuje ňikerakš*. Zbývající dotazovaní uvedli buď jednoduše *nepracuje* (devatenáct respondentů), nebo *nikdy nepracuje* (jeden respondent).

Mnoho dokladů tohoto jevu jsme však získali z nahrávek i z nenahrávaných promluv: *na poli ňikerakž bich nemušela, na Šumici já sem neslišela kňeze abi todleto taki řek ňikerakš, to teda se mi nelíbilo ňikerakš, vona sem nejde ňikerakš, ale tihle netříhaji ňikerakš.*

4.3.2 Předložkové vazby

V dotazníku se vyskytuje celkem devět položek zaměřených na vliv rumunštiny na předložkové vazby. Šest z nich se zaměřuje na záměnu předložek, dvě na vynechávání předložek a jedna na přidávání předložek vlivem rumunštiny. Rozhodli jsme se začlenit takové množství položek zaměřených na předložkové vazby proto, že této problematice

[202] Utěšený, 1964, s. 30-31.

nebyla dosud věnována příliš velká pozornost. Nejpodrobněji se předložkovými vazbami zabývá Viková ve své práci o bígerské češtině.[203]

. Pro skutečnost ‚být v práci' používají všichni dotazovaní vazbu *bít na práci*. *Jít na vojnu* ve smyslu ‚jít sloužit do armády' v Šumici vůbec neříkají, protože *vojna* zde má význam ‚válka'.[204] Pro vyjádření odchodu do vojenské služby uvedli všichni respondenti spojení *jít na vojančinu*. Tři respondenti navíc uvedli, že používají také doplňkový instrumentál *jít vojákama*. Předpokládaná kontaminace s rumunskou vazbou *jít do vojnu* nebyla zaznamenána. Pro ‚cestování' uvedli jen čtyři respondenti spojení *bít na cesťe*, zbývajících sedmnáct uvedlo vazbu ovlivněnou rumunštinou *bít po cesťe*. Vazba pro vyjádření ‚jedení jen chleba' není rumunštinou ovlivněna, všech jedenadvacet respondentů uvedlo *bít vo chlebu a vo voďe*. Několik způsobů vyjádření jsme zaznamenali u vazby slovesa *zlobit se*. Osm respondentů uvedlo *zlobit se za ňeco*, deset respondentů *zlobit se pro ňeco* a dva uvedli obojí. Jeden z dotazovaných uvedl *zlobit se krs ňeco*. ‚Být v těsné blízkosti něčeho, někoho' vyjadřují v Šumici někteří předložkou *vedle* (šest respondentů), jiní předložkou *podle* (patnáct repondentů). Předložka *podle* se vyskytuje i v některých nářečích na mateřském území, konkrétně zejména v severovýchodních Čechách. Její výskyt v banátských nářečích češtiny je však zřejmě ovlivněn rumunštinou.[205] V ČJA je uvedeno, že v Šumici se užívá tvar *vedle* a *bedle*, který je typický pro západní část Čech.[206] Tvar *bedle* jsme zachytili pouze jednou (*on bil bedle mňe*). V nahrávkách převažuje nad *vedle* tvar *podle*, a to v poměru 4 : 2. V nahrávkách z roku 1971 vyskytuje pouze jednou *podle*.

Do vyjádření prosby se promítá rumunská bezpředložková vazba – patnáct dotázaných uvedlo *prosit ňeco*, čtyři *prosit vo ňeco*, jeden respondent použil vedlejší větu předmětovou a poslední z respondentů nevěděl, jak na otázku odpovědět. Rovněž ve valenci slovesa *zeptat se* se projevuje vliv rumunštiny – dvanáct respondentů uvedlo vazbu *zeptat se na ňeco*, osm *zeptat se ňeco* a jeden respondent odpověděl, že používá obojí.

Ve vyjádření podobnosti se v Šumici po vzoru rumunštiny vždy používá předložková vazba. Převažuje *bít podobní k mámňe* (dvacet respondentů), jedenkrát jsme zaznamenali *bít podobní na mámu*.

Některé z těchto předložkových vazeb jsme zaznamenali i v nahrávkách: *choďili na práci, choďí i votpoledne na práci tadi podle nás, bilo to tadi podle nás, uhoďilo to do chlíva*

[203] Viková, 1994, s. 33.
[204] Substantivum *vojna* ve významu ‚válka' uvádí i Jungmann: ‚nepřátelství lidí nebo obcí a států chtějících se zničiti neb aspoň zvítěziti a podmaniti, boj, válka', pro význam ‚vojna' uvádí substantivum *vojanství*. (Jungmann, díl V., 1990, s. 17, 152).
Slovo *válka* jsme však na Šumici zachytili také, a to třikrát a vždy ve spojení s číslovkami *první* či *druhá*.
[205] Viková, 1994, s. 33.
[206] Český jazykový atlas 5, 2005, s. 524.

tam podle kostela, vedle ňich zústává, sou tam u ňej na práci, ta holka je podobná ke mňe. Jednou jsme zaznamenali i vazbu, kterou při vyplňování dotazníku neuvedl žádný z respondentů: *mňe zabrali do vojančini*.

V Šumici se vůbec nevyskytuje předložka *kvůli*. S týmž významem se užívá předložka *krz*, což je zjednodušená podoba předložky *skrz* (např. *bil zavřenej krs ňej, já krs to na ňej mám zlosť, to držim krz ňí, vaďili se krs mámu*). Ve významu ‚příčina, původ' uvádí tuto předložku i Jungmann.[207]

Název obce Šumice se pojí s předložkou *na*, stejně jako názvy ostatních českých osad (*na Šumici, na Rovensku, na Bígru, na Gerníku*). Předložka *na* se zde vyskytuje kvůli poloze obcí ve velké nadmořské výšce, často na vrcholcích kopců.[208]

Z nahrávek jsme zjistili ještě některé další zajímavé předložkové vazby: *pro zimu, po česki, ta bila na televizi, co sem slišela na rádiju, mi to říkáme po rumunski, jak je vrch, tak voňi sou tak po ňom, já sem s ňima naviklá, mluvíme na rumunski, hodňe vjecích říkáme do Ňemecka*.

Funkční rozložení předložek je v šumické češtině jiné než v dnešní češtině. Z našich zjištění vyplývá, že jsou předložkové vazby často ovlivněny rumunštinou. Některé rumunštinou ovlivněné vazby jsou používány výhradně (např. *být na práci*), u jiných se vyskytují dubletně s vazbami spisovně českými (např. *být na cestě* x *být po cestě*, *zlobit se za něco* x *zlobit se pro něco*, *podle* x *vedle*). Některé vazby, u nichž jsme na základě informací, které uvádí Viková[209] a které nashromáždila v Bígru rovněž Vyskočilová, předpokládali vliv rumunštiny, však v Šumici ovlivněny nejsou (např. *jít na vojančninu*, vazba *o chlebu a o vodě*). Rumunština má vliv jak na doplnění valenční, tak i nevalenční.

V nahrávkách z roku 1971 jsme zachytili z uvedených vazeb kromě zmíněného *podle* pouze jednou spojení *být na vojančině* (*diž bil na vojančině*) a dvakrát předložku *krz* ve významu ‚příčina, původ'. Jiné neobvyklé předložkové vazby jsme v těchto nahrávkách nezaznamenali.

4.3.3 Zdvojené předložky

Skulina uvádí, že se v Šumici vyskytuje několik případů zdvojených předložek, které tvoří frazeologické jednotky: *do na zimy, na pod brambory, kolem do vosmi hodin, pod za*

[207] Jungmann, díl IV, 1990, s. 125.
[208] Utěšený, 1963, s. 136.
[209] Viková, 1994, s. 33.

Bekovcem.[210] Do dotazníku jsme proto zařadili dva z těchto příkladů: *do na zimy* a *kolem do vosmi hoďin*. A to i přesto, že ČJA tento jev neuvádí.

Ukázalo se, že spojení *do na zimi* je používané, uvedli je všichni respondenti. Naproti tomu spojení *kolem do vosmi hoďin* neuvedl žádný z respondentů, všichni použili pro vyjádření časové pravděpodobnosti prosté *asi do vosmi hoďin*.

Z případů zdvojených předložek uvedených Skulinou jsme v Šumici zaznamenali pouze spojení *do na zimy*. Skulina vysvětluje vznik této zdvojené předložky takto: „Snad se dá vyložit její vznik podle vazby *šaty na zimu*. Tak mohla dostat vazba *šaty na zimu* jako celek novou řídící genitivní předložku *do*, tj. *šaty do na zimy*. Přitom se spojení *do na zimy* už necítí jako výraz předložkový, nýbrž jako adverbium. Došlo v něm k výrazné adverbializaci spojem zdvojených předložek s příslušným jménem: *donazimy*.“[211] Zdvojování předložek chápe Skulina jako starý nářeční prvek, který je navíc podporován rumunskými nářečími i spisovnou rumunštinou, v nichž je spojení různorodých předložek běžné.

Tato Skulinova zjištění neodpovídají přesně tomu, co jsme v Šumici zjistili my. Podle našich informátorů má spojení *na zimu* význam ‚podzim‘, jak dokazují slova jednoho místního muže: *„Až do na zimi, až než přijde zima, neš přijde zima, to je na zima, na zimu. Neříkáme podzim, ale na zimu.“ Do nazimy* tedy neznamená ‚do zimy‘, jak uvádí Skulina, ale spíše ‚než přijde zima‘. Tento význam nám potvrdili všichni dotázaní a dokládají ho i některá použití tohoto spojení, zjištěná v nahrávkách i mimo ně: *jiřini bili do na zimi, ješťe do na zimi budou sladkí, kdibi se to vilíhlo do na zimi, už začla na zimu*.

V Šumici jsme zachytili ještě další zdvojené předložky, a to *ze + za* a *z + od* (*ze za pece, z vot tí hromadi).* V nahrávkách z roku 1971 se žádné zdvojené předložky nevyskytují.

4.3.4 Vokativ/nominativ při oslovování

Vokativ je v šumickém nářečí při oslovování užíván častěji než nominativ. Ukazují to jak výsledky dotazníku, tak i nahrávky. V dotazníku uvedlo používání vokativu při oslovování čtrnáct respondentů a používání nominativu sedm respondentů. V nahrávkách se vyskytuje rovněž vokativ (např. *Ančo, Kubíčku, Naninko*) i nominativ (např. *zapňi si televizi, Jozef, dej pozor, Marjána*), přičemž 75 % ze všech výskytů tvoří vokativ. Nominativ se do šumické češtiny dostal zřejmě vlivem rumunštiny, ve které se ve vokativu často objevují

[210] Skulina, 1974b, s. 149.
[211] Tamtéž, s. 150.

stejné tvary jako v nominativu.[212] Rumunský vliv mohl ale jen posílit tendenci k nominativu při oslovování, přinesenou z českého území.

V nahrávkách z roku 1971 jsme nezaznamenali žádný případ oslovování.

4.3.5 Záměna dativní a akuzativní vazby

Do dotazníku byla zařazena konstrukce ‚bolí ho hlava'. V této podobě se vyskytuje v celých Čechách vyjma západních a jihozápadních Čech. Podle očekávání na základě ČJA odpovědělo všech jedenadvacet respondentů, že používá spojení *bolí ho hlava*.[213] V tomto jevu se tedy šumická čeština přiklání ke všem českým nářečím v užším smyslu vyjma nářečí jihozápadních. Jelikož v souvislosti se šumickým nářečím uvažujeme pouze o nářečích středočeských a jihozápadočeských, můžeme říci, že v tomto jevu lze šumické nářečí češtiny zařadit k nářečím středočeským. Je ovšem třeba opět brát v úvahu možnost jiného zeměpisného rozšíření sledovaného jevu v 1. pol. 19. století, než jaké zachytil ČJA.

V nahrávkách z roku 2011 ani z roku 1971 se žádný doklad tohoto jevu nevyskytuje.

4.3.6 Genitiv záporový

Ačkoliv není v ČJA uvedeno, zda se genitiv záporový v Šumici vyskytuje, nebo ne, zařadili jsme tento jev do dotazníku. Učinili jsme tak na základě Skulinova článku, ve kterém autor tvrdí, že zachování genitivu záporového je typickým rysem archaičnosti jazyka v Šumici.[214] Na českém území se tento jev podle ČJA už téměř nevyskytuje, používá se spíše na území Moravy a Slezska.[215]

Do dotazníku bylo případné užívání genitivu záporového sledováno na položce *neměl kabát/kabátu*. Genitiv záporový nepoužil žádný z respondentů, všichni uvedli akuzativ. V nahrávkách jsme rovněž genitiv záporový nezaznamenali. V nahrávkách z roku 1971, které jsme měli k dispozici, se genitiv záporový rovněž nevyskytuje.

[212] Viková, 1994, s. 32.
[213] Český jazykový atlas 5, 2005, s. 490.
[214] Skulina, 1976, s. 382.
[215] Český jazykový atlas 5, 2005, s. 502.

4.3.7 Instrumentál predikativní a doplňkový

Doplňkový instrumentál byl rozšířen ve staré češtině, v současné době se na území Čech nevyskytuje.[216] Tento tvar jsme v Šumici v nahrávkách zachytili pětkrát (*mušel jít vojákem, taki se voblíkali maškarákama, šel vojákem, voblík se čertem, uďelali se maškarákama*)

Ještě frekventovanější je v Šumici predikativní instrumentál. V nahrávkách se vyskytuje desetkrát (např. *on bil komunistem, tadi bil policajtem, sme bili furt mi kostelníkama*), kdežto predikativní nominativ pouze jednou (*muj táta bil truhlář*).

V nahrávkách z roku 1971 jsme doplňkový instrumentál nezachytili a predikativní instrumentál byl zaznamenán pouze jednou (*sou medvjedama*).

4.3.8 Vyjadřování přivlastňovacích vztahů

V českých banátských nářečích v Rumunsku se vlivem rumunštiny nepoužívá zvratné přivlastňovací zájmeno *svůj*.[217] Místo toho se užívají nezvratná přivlastňovací zájmena *můj, jeho, jejich* apod. Tuto skutečnost doložily i naše nahrávky, ve kterých se zájmeno svůj vyskytlo pouze dvakrát, a to ve frazému *bát se svýho stínu*. Jinde jsme na místě zvratného zájmena znamenali pouze nezvratná přivlastňovací zájmena (např. *řek to jeho žeňe, dopisuval jeho bratrovi, von to jeho méno tam taki viďel, ten sin muj malej s jeho pantátou, souseďi zašli do jejich staveních*).

V nahrávkách z roku 1971 jsme zaznamenali jedno zvratné zájmeno (*máme tadi svojí muziku*). Nezvratné zájmeno jsme na místě, na kterém se ve spisovné češtině používá zvratné přivlastňovací zájmeno, nezaznamenali.

Jelikož máme pouze jeden doklad z roku 1971, nelze objektivně posoudit, zda došlo v tomto jevu za posledních čtyřicet let k nějakému posunu. Protože jsme však v našich nahrávkách kromě dvou stejných případů zvratné přivlastňovací zájmeno nezaznamenali, kdežto v nahrávkách z roku 1971 ano, dá se předpokládat, že došlo k ústupu používání zvratných přivlastňovacích zájmen.

[216] Český jazykový atlas 5, 2005, s. 487.
[217] Ciplea, 1971, s. 218.

4.3.9 Slovosled

Vliv rumunštiny na šumickou češtinu se projevuje také ve slovosledu. Nejčastěji se projevuje v kladení přívlastku shodného za substantivum[218] (*našel jednu kouli velikou zlata, mňeli sme krávi dvje velikí, ten sin muj malej, choďeji tadi prasata ďivokí, fčéra sme dobejvali jednomu bratranci mímu, mam takoví líki jedni*) v záporných vazbách[219] (*to teda se mi nelíbilo ňikerakš, vona sem nejde ňikerakš, ale tihle netříhaji ňikerakš, tohle uš je třeťí mňesíc, gdi neprší ňikerakš*) a dále např. v kladení křestního jména za příjmení[220] (*Kalina Amália, Kalina Katarína, Velich Matej, Kalina Jozef*).

V nahrávkách z roku 1971 jsme rovně zaznamenali několik případů kladení shodného přívlastku za substantivum (např. *do rošťího hustího, k takoví sviňi malí, kroupi takoví*).

4.3.10 Shrnutí výzkumu syntaxe

Ve skladbě šumické češtiny se projevila její archaičnost (např. instrumentál predikativní) i ústup této archaičnosti (absence genitivu záporového, který Skulina v 70. letech ještě uvádí).

Syntax šumické češtiny je značně ovlivněna rumunštinou. Nejvýrazněji se to projevuje v předložkových vazbách. V některých případech mají šumičtí Češi ještě povědomí o spisovně české vazbě, ale vazba ovlivněná rumunštinou ji vytlačuje (např. *být po cestě* x *být na cestě*). U některých vazeb však používají šumičtí Češi pouze vazbu ovlivněnou rumunštinou (např. *být na práci*), což svědčí o rozostření jejich jazykového povědomí. Vliv rumunštiny se dále projevil v užívání zesíleného záporu, neužívání zvratných přivlastňovacích zájmen a ve slovosledu.

[218] Utěšený, 1964, s. 31.
[219] Tamtéž, s. 31.
[220] Skulina, 1974a, s. 34.

4.4 Lexikum

Slovní zásoba je nejpohyblivější jazykový plán a nejvíce se v ní tedy projevují cizí vlivy. Do banátské češtiny tak pronikají slova z němčiny, rumunštiny i např. srbochorvatštiny a maďarštiny.[221] Zároveň se však díky izolovanosti vesnic od vlivu spisovné češtiny zachovávají takové nářeční prvky, které v Čechách jejím působením přestávají existovat.[222]

V této kapitole probereme postupně pět skupin slov, které jsou pro banátskou (a tedy i šumickou) češtinu charakteristické: české archaismy, regionalismy, germanismy, romanismy a banatismy.[223] V závěru kapitoly se zmíníme o některých vlastních jménech.

4.4.1 České archaismy

Slovní zásoba šumické češtiny je značně archaická, což je dáno minimálním kontaktem se spisovnou češtinou. V pokusu o synchronní srovnání zde uvádíme pouze ty výrazy, které jsou jako zastaralé hodnoceny v SSJČ (1960–1971) nebo která jsou označena za archaismy Utěšeným a Skulinou.[224]

V dotazníku bylo na používání archaismů zaměřeno pět položek: ‚půda' (*hůra*), ‚světnice' (*sednice*), ‚plot' (*hradba*), ‚snídaně' (*snídaní*), ‚prostěradlo' (*poslámka*) a ‚selka' (*sedlačka*). Kromě tvaru *sedlačka* (viz níže) se u všech těchto položek všichni respondenti shodli na používání archaického výrazu, tedy *hůra, sednice, hory, hradba, plouh, dvíčata, snídaní* a *poslanka.*[225]

Archaismus *hůra* se podle ČJA vyskytuje ve středních Čechách. Vznikl přenesením významu přes spojení *na hoře*.[226] V nahrávkách jsme tento výraz také zaznamenali (*bilo na húře, ta nás dicki nechala na húru*).

Slovo *sednice* vzniklo reinterpretací slova *světnice* poté, co se oslabila jeho souvislost s původní motivací (*světnice* byla ‚světlá, prostorná místnost') a prosadila se sekundární

[221] Ciplea, 1971, s. 211-212.
[222] Utěšený, 1962, s. 203.
[223] Maďarismy neuvádíme, protože se v banátských nářečích téměř nevyskytují. Tohoto jevu si všiml už Urban (1930): „Zajímavé však je, že nejméně se vyskytuje v řeči jihobanátských Čechů prvků maďarských. Padesátiletá úsilovná maďarisace neměla na ně velkého vlivu (s. 72)."
[224] Konkrétně v Utěšeného článcích *O jazyce českých osad na jihu rumunského Banátu* (1962), *Z druhé výpravy za češtinou v rumunském Banátě* (1964) a ve Skulinově článku *Bilingvismus českých kolonistů v rumunském Banátě* (1976).
[225] Místo očekávaného *poslámka* jsme zachytili pouze variantu *poslánka* (viz níže).
[226] Český jazykový atlas 1, 1992, s. 363.

motivace k *sedět* (*sednice* je ‚místnost, ve které se sedí').[227] Výraz *sedňice* je typický pro jihozápadočeskou oblast se západním úsekem oblasti středočeské.[228] Tento výraz jsme zachytili v nahrávkách pouze dvakrát (*tak sem přišel do sedňice, má to jenom sedňičku*).

Dalším archaismem, jehož výskyt zaznamenal i Skulina[229], je substantivum *hradba* ve významu ‚plot'. Izoglosa výskytu tohoto jevu je jednou z těch, které vymezují jihozápadočeská nářečí.[230]

Neutrum *snídaní* je vytvořeno z původního stč. *sniedanie*. Tvar *snídaně* vznikl na základě analogie s femininem *večeře*. Tvar *snídaní* se na mateřském území podle ČJA vyskytuje v jižní polovině Čech, izoglosa vede zhruba přes Plzeň, Prahu do Ledče nad Sázavou.[231]

Pro význam ‚prostěradlo' je v Šumici doložen výraz *poslanka*. Jedná se zřejmě o variantu substantiva *poslámka*, které je pro Šumici uvedeno v ČJA. Substantivum *poslámka* vzniklo lidovou etymologií ze slova *postlánka*, a to spojením se slovem *sláma*. *Postlánka* je deverbativum odvozené od *stláti*. Forma *poslámka* je soustředěna ve středočeské oblasti.[232] *Poslanka* se vyskytuje i v našich nahrávkách (*dáte poslanku nebo ňeco, do takoví bílí poslanki)*. V námi zkoumaných nahrávkách z roku 1971 se toto substantivum nevyskytuje.

Formu *sedlačka*, která už na území Čech není v ČJA dochována a vyskytuje se pouze na Moravě, použilo při vyplňování dotazníku dvanáct respondentů. Ostatní uvedli formu odvozenou z jiného kořene, a to *hospodyně*. Tento ekvivalent nebyl v ČJA mapován.[233] V našich nahrávkách se ani jedno pojmenování nevyskytlo, v nahrávkách z roku 1971 se dvakrát objevuje substantivum *hospodyně* (*hospodiňe nebo žena uvaří, choďeji po fsi kolem a ot staveňího ke staveňí po hospodiňích*).

Do dotazníku bylo zařazeno také slovo ‚čmelák', u nějž jsme na základě ČJA předpokládali v Šumici formu *meďák*. Tato forma se na mateřském území vyskytuje v severní části středočeských nářečí.[234] Uvedlo ji deset respondentů, ostatních jedenáct použilo pro označení ‚čmeláka' substantivum *brumbár*, které je podle SSJČ zastaralé.[235] Pozůstatky výskytu tohoto slova jsou v severočeských nářečích a na Třeboňsku.[236] V našich nahrávkách se vyskytla pouze podoba *brumbár* (*ňákej brumbár*), v nahrávkách z roku 1971 se nevyskytla

[227] Rejzek, 2009, s. 91.
[228] Český jazykový atlas 1, 1992, s. 352.
[229] Skulina, 1976, s. 385.
[230] Český jazykový atlas 3, 1999, s. 89.
[231] Český jazykový atlas 1, 1992, s. 204.
[232] Tamtéž, s. 312.
[233] Český jazykový atlas 3, 1999, s. 60.
[234] Český jazykový atlas 2, 1997, s. 146.
[235] Slovník spisovného jazyka českého, 1960, s. 173.
[236] Český jazykový atlas 2, 1997, s. 146.

ani jedna z podob. Jungmann uvádí pouze podobu *medák*, jejíž je *meďák* expresivní hlásková obměna.

Některé další archaismy jsme zachytili pouze v nahrávkách. Prvním z nich je sloveso *vaďit se* ve významu ‚hádat se', jehož výskyt zaznamenal i Skulina.[237] Kromě verba (např. *tam se vám to vaďí, vaďili se krs mámu, já kolikrát se i s ňekerejma i povaďim*) jsme zachytili i substantivum (*váda, vaďeňice*).

Dalším doloženým archaismem je substantivum *hory* ve významu ‚doly'. Šumičtí Češi však mají povědomí o tom, že v dnešní češtině se používá výraz hory, jak dokládá výrok jednoho muže, zachycený v nahrávkách : *tam táta muj pracuval v horách, f tich dolách tam na to uhlí.* Ve významu ‚hora' je v Šumici používáno slovo *vrch* (např. *a tajidle zas ďelali za tim vrchem, vilezli si fšichňí na vrch*). Banatismus *munče*, jehož používání ve významu ‚hora' uvádí Dobritoiu-Alexandru (1967), jsme v nahrávkách ani mimo ně nezaznamenali.

V nahrávkách se dále vyskytl archaismus *škamna*, znamenající ‚lavice' (*škamni – to co se seďí, tidleti škamni*). Dále jsme zachytili výraz *rychtář* ve smyslu ‚starosta' (*její manžel bil richtář na Šumici*). Ve významu ‚vrstevník' se v Šumici užívá archaismus *rostenec* (*naši rostencí*). Několikrát jsme také zaznamenali substantivum *veselka* ve významu ‚svatba' (např. *tadi bejvali veselki, mňeli sme veselku*). Šumičtí Češi však znají i výraz *svatba*, jak dokazuje tento výrok z nahrávek: *tak to nás taki povoláte na svatbu, na veselku*. V Čechách se podle ČJA vyskytuje podoba *veselka* zpravidla dubletně se *svatba*.[238]

V Šumici se používá také několik slov, která jsou ve spisovné češtině používána v jiném významu. Jedním z takových slov je substantivum *vojna*, které má v Šumici význam ‚válka' *(např. co sme si skusili po vojňe, ňíčko to nejňi po vojňe*). O tomto archaismu bylo psáno již v kapitole 4.3.2. Dalším substantivem s archaickým významem je *přítel*, znamenající ‚příbuzný' (*sou to naše přátele, chlapec virost ve vesňici u ňákejch přátel*). SSJČ tento význam uvádí jako zastaralý.[239] Zmiňuje ho rovněž Jungmann: „Přítel krevní po otci neb po mateři, příbuzností spojený."[240]

Zbývající archaismy, jejichž výskyt uvádí v Šumici Skulina[241] (*krůvek, napálet, skoro* – ‚brzo'), nebyly zaznamenány ani v nahrávkách našich, ani ve zkoumaných nahrávkách z roku 1971.

[237] Skulina, 1976, s. 385.
[238] Český jazykový atlas 1, 1992, s. 86.
[239] Slovník spisovného jazyka českého, 1971, 1144.
[240] Jungmann, díl III., 1990, s. 632.
[241] Skulina, 1976, s. 385.

4.4.2 Slova nářečně příznaková

V šumickém interdialektu se mísí prvky nářečí středočeských a jihozápadočeských ve všech jazykových rovinách, a tedy i v lexiku. V našem výzkumu jsme narazili na několik slov, která jsou typická pro jedno z těchto dvou nářečí. Informaci o lokalizaci nářečního lexému čerpáme z ČJA s vědomím, že v době, kdy Češi odcházeli do Šumice, mohlo být územní rozšíření jevu jiné.

V dotazníku se vyskytovalo několik položek, zaměřených na lexikální jednotky typické podle ČJA pro jihozápadočeská nářečí: ‚opěradlo' (*zábradlí*), ‚ohryzek' (*vokusek*), ‚pluh' (*plouh*), ošatka' (*vošitka*) a ‚míč' (*mlíč*). U všech těchto slov uvedli respondenti jednotně nářeční podoby, tedy *zábradlí, vokusek, plouh, vošitka* a *mlíč*. Dále měli dotazovaní uvést výraz pro ‚kleče'. Podle očekávání na základě ČJA uvedli všichni respondenti podobu *ručičky*, která je na území Čech typická pouze pro Strakonicko.[242] Některé další jihozápadočeské dialektismy jsme zachytili v nahrávkách. Prvním z nich je *suk* ve významu ‚větev' (např. *tak tadleti suki, tam bili suki*). Suk v tomto významu se vyskytuje v západní části jihozápadočeských nářečí.[243] Dále jsme zaznamenali tvar *nožíki* ‚nůžky', který je rovněž typický pro západ Čech.[244] Pro ‚ostružiny' se v Šumici používá výraz *nedvědice*.[245] Jedná se o hláskovou obměnu substantiva *medvědice*, které se v Čechách vyskytuje západně od Příbrami.[246] Výraz vznikl buď z lidové domněnky, že medvědi jedí ostružiny,[247] nebo vlivem němčiny, kde byl název *Beere* ‚bobule' vztažen ke slovu *Bär* ‚medvěd'[248]. Velice frekventovaný je v Šumici jihozápadočeský nářeční prvek *tuten*[249] (např. *bili taki jako tuten, vona asi potřebuje tuten, a že tuto a že tuto a že tuto*[250]).

Ze slov typických podle ČJA pro středočeská nářečí jsme do dotazníku zařadili ‚dvojčata' (*dvíčata*), ‚houser' (*husák*), ‚slepýš' (*měďák*), ‚jíška' (*praženka*), ‚máselnice' (*másnice*), ‚motýl' (*moura*). Ve všech položkách bylo opět doloženo používání forem, které jsou typické pro středočeská nářečí (nebo alespoň jejich část). Na podobách *husák, másnice* a *moura* se shodli všichni respondenti. Na podobě dvíčata, která je kromě středních Čech typická i pro část jižních Čech, se také shodli všichni dotázaní. Podobu *praženka* uvedlo

[242] Český jazykový atlas 3, 1999, s. 114.
[243] Český jazykový atlas 2, 1997, 194.
[244] Voráč, 1976, s. 99.
[245] V Šumici se vyskytuje rovněž ‚medvěd' v podobě *nedvěd* (např. *a ta jak má toho nedvjeda, to mušel bejt vlk nebo nedvjet*).
[246] Utěšený, 1986, s. 47.
[247] Machek, 1968, s. 357.
[248] Český jazykový atlas 2, 1997, s. 234.
[249] Jech, 1992, s. 78.
[250] Jedná se o neutrum, nikoliv o akuzativ feminina *tato*.

dvacet respondentů, jeden muž uvedl *zápražka*. *Zápražka* je tvar používaný na severozápadočeském a jihozápadočeském okraji Čech.[251] *Měďák* použilo při vyplňování dotazníku patnáct respondentů, zbývajících šest uvedlo *slepák*. *Měďák* je tvar vyskytující se spíše v jihozápadní části středočeských nářečí, *slepák* v části východní.[252] Ani jedno z těchto substantiv nebylo zachyceno v nahrávkách.

Do dotazníku bylo dále zařazeno adverbium pozdě. Ve spojeních typu *přišel pozdě* se vyskytuje téměř na celém území Čech dubletně s lexémem *dlouho*. Pouze na Chodsku a Klatovsku se vyskytuje jen *dlouho*.[253] Dubletně se tyto výrazy používají rovněž v Šumici. Při vyplňování dotazníku převládala v odpovědích forma *přišel dlouho* (osmnáctkrát), ale tři respondenti uvedli také *přišel pozdě*. V nahrávkách jsme tento jev zachytili jen jednou, a to v podobě *dlouho* (*to ste fstali dlouho*). V nahrávkách z roku 1971 není ani jedno z těchto adverbií doloženo.

V nahrávkách z roku 1971 jsme zaznamenali pouze dva jihozápadočeské dialektismy, a to *mlíč* a *tuten*.

4.4.3 Germanismy

Některé z germanismů byly pro češtinu 19. století charakteristické (např. *luft, krchov, šmakovat, koštovat*), jiné se dostaly do slovníku rumunských Čechů až v novém prostředí stykem s německými kolonisty (např. *šintovat* – ‚řádkovat brambory', *cug* – ‚vlak').[254]

Germanismů se v mluvě šumických Čechů vyskytuje celá řada. V dotazníku jsme se zaměřili pouze na ten lexikální germanismus, jehož výskyt je pro Šumici doložen v ČJA: *šlejfuvat* (‚brzdit').[255] Odpovědi respondentů se výrazně lišily. Pouze jeden dotazovaný uvedl germanismus *zašlejfovat*. Dva respondenti uvedli *zabrzdit*, pět respondentů *zastavit*. Tři respondenti použili částečný kalk z rumunštiny: *dát frnu* (rumunsky se zabrzdit řekne *a pune frână* – doslova *dát brzdu*[256]). Zbývajících deset respondentů neumělo na tuto položku odpovědět. V nahrávkách jsme zaznamenali germanismus *luft* ‚vzduch' (*sem plaval jako moura po lufťe, jedli sme na lufťe*). Sami šumičtí Češi si v případě této přejímky uvědomují její původ (*luft, to je furt ňemecki*). Dále jsme zaznamenali *špitál* ‚nemocnice' (*diš sem bila loni ve špitále, po špitálách hoďňe se to dávalo, co přivezli pro špitáli*). Jeden místní muž

[251] Český jazykový atlas 1, 1992, s. 208.
[252] Český jazykový atlas 2, 1997, s. 178.
[253] Tamtéž, s. 534.
[254] Utěšený, 1962, s. 205.
[255] Český jazykový atlas 3, 1999, s. 306.
[256] Rumunsko-český slovník, 2002, s. 115.

interpretoval *špitál* jako slovo rumunské (rumunská podoba je *spital*): *Do špitálu jak říkáme tadi. Tak se říká u nás lekarňe, rumunski to je špitál.* Protože se však substantivum *špitál* vyskytovalo už ve staré češtině,[257] jedná se spíše o germanismus, který si s sebou kolonisté přinesli z Čech. Zajímavé je v tomto případě také chybné povědomí o českém ekvivalentu (*lékárna* ve významu ‚nemocnice').

Z dalších germanismů se v nahrávkách vyskytla slova *biřtle* ‚uzenka, párek' (*biřtle, dáme je uhuďit*), *grípa*[258] ‚chřipka' (*ešťe si mňela taki tu zlou grípu*), *holt* ‚inu, tedy' (*holt s kim to ďelala, tak holt se neskazila*), *koštovat* ‚ochutnávat' (*můžete ho koštovat*), *krchov* ‚hřbitov' (*na vše svatí šel taki na krchof, choďí na krchof, pudem na krchof*), *ksicht* ‚obličej' (*s tou bradavičkou na ksichťe, má takle ksicht vod zemi, jenom zem po ksichťe, vona je bjeloksichtá*), *kvalt* ‚spěch' (*jak je kvalt*), *plac* ‚místo' (*tadi je placu dost, až za našima placama nahóře, jeden na place*), *presovat* ‚lisovat' (*začal mňe ta presuvat*), *pucovat*‚čistit' (*z jara se pucuje louka, ti to pucuvali*), *recht* ‚vhod, po chuťi' (*mňe to neňí recht*), *šance* ‚valy' (*ďelá s tim fšeljakí šance*), *richtovat* ‚připravovat' (např. *zrichtuvaní, máme to drobet jinádž zrichtuvaní, začal si fšecko richtuvat*), *šmakovat* ‚chutnat' (např. *sármi šmakujou silňe, nebaš jí šmakuje maso, vám bude šmakovat*) a *štont* ‚být s to' (*to nejsem štont uďelat*). Newerkla uvádí u všech těchto germanismů doklady v češtině už z období 15.–18. století, pouze u slov *recht, štont* a *ksicht* doklady neuvádí.[259] Je tedy možné, že tyto germanismy byly do češtiny přejaty až později, k čemuž mohlo dojít až na území Rumunska.

Vliv němčiny se projevuje i ve výslovnosti některých slov – např. *štát*[260] (*tak ťi platí štát*).

Některé z uvedených germanismů jsme zjistili i v nahrávkách z roku 1971: *biřtle* (*takoví ti biřtle, biřtle z masa*), *plac* (*na placích*), *pucovat* (*vopucuvali s chlupúch, nevipucovali aňi svoje, potom ešťe mušeli pucovat, že mušej pucovat*), *recht* (*co je recht*), *šmakovat* (*tomu šmakuje koleš, že mi šmakuje, k tej máčeňici mi šmakuje*). Navíc se v nich dvakrát vyskytuje germanismus *undrholt* ‚zábava' (*tomu říkáme undrholt, ten undrholt držíme*), který jsme v našich nahrávkách nezaznamenali.

[257] Machek, 1968, s. 621.
[258] Utěšený (1964, s. 29) uvádí *grípa* jako germanismus, je však možné, že se jedná o rumunskou lexikální jednotku (rum. *gripă* ‚chřipka').
[259] Newerkla, 2004.
[260] Utěšený, 1964, s. 29.

4.4.4 Rumunismy

V banátských nářečích češtiny se objevuje značné množství slov přejatých z rumunštiny. „Slova rumunského původu se vztahují na velmi rozmanité okruhy života, jako kroj, živočišstvo, domácnost, pastýřství, toponomastika, škola, právnictví, hospodářství a zejména dnešní správní zřízení.“[261] Většina rumunských prvků v banátské češtině pochází z 20. století a jejich přejímání pokračuje dodnes.[262]

Do dotazníku byly zařazeny dvě položky, u kterých jsou v ČJA pro Šumici doloženy rumunské ekvivalenty: *sos* (‚omáčka‘) a *šobolon* (‚potkan‘). *Sos* použili všichni respondenti. *Šobolán*[263] uvedli dva respondenti, kteří zároveň uvedli i spojení *německá myš*. Zbývajících devatenáct respondentů uvedlo pouze *německá myš*, spojení, které se na mateřském území vyskytuje zpravidla dubletně na některých místech jihozápadních a středních Čech. V nahrávkách se ani jeden z těchto výrazů nevyskytl. Z dotazníku jsme také zjistili výskyt rumunismu *libelůla* (vážka), který jsme však na základě ČJA v Šumici neočekávali.[264]

Z těch rumunismů, jejichž výskyt zachytil v banátských nářečích češtiny Ciplea (1971), jsme v našich nahrávkách zaznamenali následující[265]: *barkán* (rum. *borkan* – ‚hrnec‘: *ti mam naložení tadi v barkánu*), *broska* (rum. *broască* – ‚žába‘; v banátské češtině užíváno ve významu ‚děvče‘) (*bila tam ňáká broska*), *cujka* (rum. *ţuică* – ‚slivovice, kořalka‘: *máme cujki dost*), *egzamen* (rum. *examen* – ‚zkouška‘; Ciplea uvádí, že pro Banát je typická varianta s *-t* na konci, *eksament*; tuto podobu jsme však nezachytili; doklad: *na egzámenu*), *gradinice* (rum. *grădiniţă* – ‚školka‘: *mi říkáme rumunski gradiňice*), *pansament* (‚obvaz‘: *tam mňe s tim vobalili s tim pansamentem*), *potrivně* (Ciplea uvádí *potrivuje* z rum. *potrivi* ve významu ‚hodí se‘, odvozené adverbium *potrivně* má význam ‚vhodný, akorát‘; doklad z našich nahrávek: *potrivňe, to je jako prúmňerňe, to je rumunski*), *pumpier* (rum. *pompier* – ‚hasič‘; *jak haseji ti pumpijéři*), *režim* (rum. *regim* – ‚režim, dieta‘; *sou kerí maji redžim*) *skapat* (rum. *a scăpa* – ‚upustit, pustit‘: *ten se mňe skapal, co sem mňel skapat*).

Kromě těchto rumunismů jsme v Šumici zachytili ještě celou řadu rumunských slov.[266] Zejména u mužů je rumunštinou ovlivněna rumunská odborná terminologie: *palamáry* (rum. *pălimar* – ‚lano‘: *bilo to na tich palamárách, mňelo to takoví palamári*), *makará* (rum. *macara* – ‚jeřáb‘) a od něj odvozené konatelské jméno *makarádžista* (*sem ďelal na tom*

[261] Ciplea, 1971, s. 212.
[262] Tamtéž.
[263] Zachytili jsme pouze podobu *šobolán*, podobu *šobolon* nikoliv. Rumunský ekvivalent pro ‚potkana‘ je *şobolan*. Tomu více odpovídá podoba *šobolán* než *šobolon*.
[264] V ČJA je pro Šumici uveden tvar vodní moura. (Český jazykový atlas 2, 1997, s. 140.)
[265] Rumunské ekvivalenty a jejich překlady jsou uváděny podle Cipley (1971, s. 212-214).
[266] Rumunské ekvivalenty a jejich překlady byly zjištěny v Rumunsko-českém slovníku (2002).

makará, že sem bil makaradžistem), *kalifikári* (rum. *calificare* – ‚kvalifikace, hodnocení': *dali mi kalifikári*). Rumunské lexikální jednotky jsou používány také v případě, že označují skutečnosti, se kterými se čeští kolonisté setkali až na území Rumunska: *penzí* (rum. *pensi* – ‚důchod': *má velkí penzí, mám taki kousek penzího, já nemam penzí*), *mašina* (rum. *maşină* – ‚auto': *von mňel mašinu tadi ve fsi, číslo na tej mašiňe*), *karitas* (rum. *caritate* – ‚charita, dobročinnost': *moje klucí ďelali fšickí na karitase*), *štace*[267] (rum. *staţie* – ‚zastávka, stanice': *taji v Jabloňici na štaci*). Zaznamenali jsme také rumunské názvy některých měsíců: *noembr, oktombr, máj*. Používají je místo českých názvů, které však také znají: *v máji, f tom kvjetnu; listopad, mi říkáme noembr*. Název *máj* si však mohli rovněž přinést kolonisté z Čech. V nahrávkách z roku 1971 vyjmenovává jeden z mužů měsíce, a to pouze česky. Zachytili jsme i některá další rumunská substantiva: *direktor* (rum. *director* – ‚ředitel'), *fundament*[268] (‚základ'), *piré* (rum. *piure* – ‚kaše'), *sosety* (rum. *şosetă* – ‚ponožka'); dále adjektiva: *inversaní* (rum. *invers* ‚opačný'), *rózaví* (rum. *roşu* ‚červený'); i verba: *kolaborat* (rum. *colabora* ‚spolupracovat'), *obligat* (rum. *obliga* ‚nutit'), *siluvat* (rum. *silui* ‚znásilňovat, znásilnit').

U některých mezinárodních slov je vlivem rumunštiny používán jiný rod než v dnešní češtině: *rádio* (rum. *radio m.*; doklad: *máme ten rádijo*), *probléma* (rum. *problemă f.*; doklad: např. *jistou tu problému, je probéma tahle, to bila probléma*).

Sami šumičtí Češi jsou si užíváním mnoha rumunských slov vědomi (viz vyjádření místních: *mi to pleteme s Rumunama dohromadi, mi taji hodňe už mluvíme na rumunski*). U některých znají české ekvivalenty (*potrivňe, to je jako prúmňerňe, to je rumunski; listopad, mi říkáme noembr)*, u jiných ne (*ten kjak, tag mi tomu říkáme, ale nevim česki, jak se tomu říká; mi říkáme rumunski gradiňice, česki nevim*).

V nahrávkách z roku 1971 se vyskytuje rumunismů znatelně méně, je tedy zřejmé, že rumunština má na šumickou češtinu stále větší vliv. Způsobeno je to častějšími styky s Rumuny (vesnice jsou stále méně soběstačné, a tedy závislejší na obchodním styku s okolními rumunskými vesnicemi) a zejména tím, že mnoho mužů, kterým je nyní nad pětašedesát let, pracovalo mezi Rumuny, zatímco zástupci generace, jejíž jazyk byl zkoumán v roce 1971, pracovali na svých hospodářstvích. V nahrávkách z r. 1971 jsme zachytili pouze slovo *kamín* (rum. *camin cultural* – ‚kulturní dům'[269]: *tak tadi máme kamín, gde se scházíme*), *numero* (rum. *număr* – ‚číslo': *pár numer*), *lokulice* (rum. *lacolitate* – ‚obec,

[267] Může jít i o germanismus – Jungmann uvádí *štací* ve významu ‚místo' (Jungmann, díl IV., 1990, s. 502). Jako zastaralé hodnotí *štace* SSJČ a uvádí mimo jiné i význam ‚stanice' (SSJČ, díl III., 1966, s. 724).
[268] Šimek (1947) uvádí výskyt tohoto slova ve tvaru fundamentum i ve staré češtině. Jiné slovníky ho však neuvádí, a to ani Jungmann, dá se tedy předpokládat, že se jedná spíše o přejímku z rumunštiny.
[269] Ciplea, 1971, s. 213.

místo‘: *tam zme mňeli prvňí teda lokulici naší šumickou*). Dále jsme zachytili substantivum *kolíba*, u kterého však nedokážeme určit, zda ho kolonisté neznali ještě z Čech.[270] Sami šumičtí Češi je podle jedné z nahrávek z r. 2011 vnímají jako prvek rumunský (*na kolíbách, na salaších, jak se řekne česki*).

4.4.5 Banatismy

Protože se území Banátu vyznačuje velkou jazykovou pestrostí, je někdy těžké určit, z kterých jazyků se některé lexikální výpůjčky do českých nářečí v Banátu dostaly. Těmto slovům, tzv. banatismům, se věnovala rumunská lingvistka Teodora Dobritoiu-Alexandru. Banatismy vymezuje jako „srbismy, maďarismy a germanismy, které pronikly do českých nářečí v Banátě prostřednictvím rumunštiny“.[271] Skrze srbochorvatštinu se do prostředí Banátu dostala slova z bulharštiny a turečtiny.[272]

Z těch banatismů, které Dobritoiu-Alexandru uvádí, jsme zaznamenali v Šumici jen některé. V první řadě jsou v šumickém interdialektu rozšířeny banátské částice *baš, barem, makar.*[273] Částice *barem* se používá ve významu ‚aspoň‘ či ‚vždyť‘. Do rumunské češtiny se dostala ze srbochorvatštiny, která ji přejala z turečtiny.[274] V Šumici se používá často (např. *že barem to mám, abi bili barem tak dva tři metri, vona barem rostla ti ďeťi tadi, koukáme to barem vičisťit*).

Další částicí, která je zároveň i adverbiem, je *baš* s významem ‚právě‘, ‚právě tak‘. Do rumunského nářečí v Banátě se dostala prostřednictvím srbochorvatštiny z turečtiny.[275] Podle Utěšeného se *baš* používá hlavně v záporných spojeních, ve kterých má význam ‚moc‘.[276] Tato částice je v Šumici ze všech tří zde uvedených nejpoužívanější, většinou v záporných spojeních (*tadi se mi baš nevejdou, ti taki nejsi baš voblíklá, ne baš pjekňe sem spala, do tich státních se tadi nemúžou baš dostat, taki ne baš si du do kostela*), ale zaznamenali jsme i některé výskyty v kladných spojeních (*baš mu dali všeljakou kitku do ruki, já jí viďela ráno, baš, ráno*). Z našich dokladů vyplývá, že v kladných spojeních má tato částice funkci potvrzovací a v záporných spojeních funkci intenzifikační. Poměr, ve kterém se *baš* v nahrávkách vyskytuje v záporných a kladných spojeních, je 15 : 2.

[270] Jungmann (díl II., 1990, s. 103) uvádí *kolíba* ve významu ‚chata, chalupa‘.
[271] Dobritoiu-Alexandru, 1967, s. 376.
[272] Tamtéž.
[273] Utěšený, 1962, s. 205.
[274] Dobritoiu-Alexandru, 1967, s. 376.
[275] Tamtéž, s. 376.
[276] Utěšený, 1962, s. 205.

Poslední z námi zjištěných obecně banátských částic je *makar*; má význam ‚aspoň' a na Šumici rovněž ‚ačkoliv' Jedná se o přejímku z řečtiny.[277] V našem výzkumu jsme zaznamenali tuto částici pouze jednou, a to v podobě *makr* (*i makr že sou starší*).

Ani jedna z uvedených částic se v nahrávkách z roku 1971 nevyskytuje.

Dále jsme z banatismů zaznamenali substantivum *kanta* (‚kbelík'), které pochází ze srbštiny (např. *uš mam kolik kanet tadi, gde mam tu kantu*). Z této lexikální jednotky je tvořeno deminutivum *kantička* (*to je kantička*). Dalším ze zaznamenaných banatismů je *magrín* (‚akát'). Výraz pocházející ze srbského *bagrena* se do šumického nářečí dostal přes rumunské *măgrin*. Zajímavé je, že v Šumici znají i český ekvivalent tohoto banatismu (*mam tam tich agátů hodně, tich magrínúch*).

Do dotazníku byly zařazeny dvě položky, u nichž jsme na základě ČJA očekávali výskyt srbských přejímek: ‚kukuřice' (*kokorice*) a ‚rajské jablko' (*paradajs*). *Kokorice* i *paradajs* se sice vyskytují v moravských a slezských nářečích, v případě banátských nářečí se však jedná o výpůjčku ze srbštiny.[278] Tuto hypotézu podporuje i fakt, že s kukuřicí se kolonisté setkali poprvé až v Banátu.[279] Lexikální reprezentace významu ‚kukuřice' se v Šumici vyskytuje v několika podobách: *kokorice* (sedmnáct respondentů), *kukurice* (tři respondenti) a *kukuřice* (jeden respondent). V nahrávkách jsme opět zachytili důkaz povědomí o výrazu spisovněčeském: *mi říkáme kokorice, ne kukuřice*. V nahrávkách se vyskytly tvary *kokorice, kokořice, kukurice, kukuřice*, a to v poměru 3 : 1 : 3 : 1. Převládají tedy varianty bez hlásky *ř*. V nahrávkách z roku 1971 jsme zachytili pouze tvar *kokorice*. Pronikání tvaru kukuřice je ukázkou zvyšujícího se povědomí o české podobě tohoto lexému.

Výpůjčku *paradajs* uvedlo všech jedenadvacet respondentů. Znají rovněž český ekvivalent *rajče*: *truhlički na paradajsi, na ti rajčata*. V nahrávkách z roku 1971 jsme tuto srbskou lexikální jednotku nezaznamenali, stejně jako žádný jiný banatismus.

4.4.6 Sémantické kalky

Hlavní doménou kalků je sloveso. Ve významotvorné stránce podléhají rumunskému vlivu zejména frazeologická spojení.[280] Dvě z těch, která uvádí Utěšený[281], jsme v Šumici zaznamenali. Prvním z nich je *držet dobytek* ve významu ‚chovat' (*abisme mňeli gde držet kravičku, ti* /slepice – pozn. A. F./ *aňi nedržeji*). Druhým zachyceným kalkem je *dát něčemu*

[277] Dobritoiu-Alexandru, 1967, s. 376.
[278] Jech, 1992, s. 80.
[279] Secká, 1995, s. 100.
[280] Utěšený, 1964, s. 31.
[281] Tamtéž, s. 31.

voheň ve významu ‚něco zapálit' (*komunisťí tomu dali voheň*). V nahrávkách z roku 1971 se vyskytuje spojení *vzít oheň* s významem ‚zapálit se' (*ono to nevzalo voheň*).

V nahrávkách se jednou objevila otázka *Kolik tadi múžete bejt?* ve smyslu ‚jak dlouho tady můžete být'. Použití *kolik* ve významu ‚jak dlouho' je zřejmě kalkem z rumunského *cât timp*, které znamená doslova ‚kolik času'.[282] Tento tvar lze ale vyložit i jako elipsu (*kolik dnů, hoďin apod*.)

4.4.7 Antroponyma

Propria jsou specifickoku vrstvou slovní slovní zásoby. Jejich funkcí je rozlišovat a zobecňovat konkrétní jednotliviny jako jedinečné objekty. Propria se dále dělí podle toho, jaké objekty označují. V následující kapitole se zaměříme na antroponyma, tedy na jména lidí. Náš výzkum sice nebyl primárně zaměřen na sběr proprií, ale antroponym jsme zaznamenali značné množství, a považujeme proto za přínosné se o nich zmínit. Dokladů jiných proprií jsme zaznamenali jen malé množství, a proto je v této práci neuvádíme. Podrobněji se vlastními jmény zabývá Skulina (1974a).

Většinu dokladů antroponym a jejich tvarů jsme v Šumici zjistili od jedné ženy, která nám vyjmenovávala jména i příjmení svých sousedů chalupu po chalupě. Některé doklady jsme zachytili i od jiných mluvčích v nahrávkách, zejména křestní jména v domáckých podobách.

V Šumici se vyskytují křestní jména, která byla typická pro český venkov v 19. století.[283] Z ženských jmen jsme zachytili *Alžběta, Amálie, Anna, Antonie, Helena, Jiřina, Kateřina* (v podobě *Katarína*), *Kristýna, Marie, Matylda, Michaela, Veronika*, z mužských *Antonín, Ferdinand, František, Johan, Josef, Karel, Matěj, Petr, Rudolf, Štefan, Václav*. Z ženských jmen je nejčastější *Marie* (7 žen), z mužských jmen *Karel* (4 muži). Některá jména jsou mezi vesničany používána v domácké podobě: *Anča, Bjetka, Malčí* (Amálie), *Tóna* (Antonie), *Verunka, Anton, Ferda* (Ferdinand), *Kólí* (Karel), *Rudí, Štéfí, Venca*. Dále jsme zaznamenali jména *Bianka* a *Klaudie*, která obě patří malým děvčatům.

Vlivem endogamie se v Šumici zachovalo poměrně omezené množství příjmení. V nominativu mívají zakončení na *-ojc*.[284] V současné době se na Šumici vyskytuje pouze

[282] Rumunsko-český slovník, 2002, s. 60.
[283] Skulina, 1974a, s. 33.
[284] Viz kapitola 4.2.2.3.

dvanáct příjmení:[285] *Draksl* (5), *Hadač* (4), *Herzal* (2), *Jakubovský* (1), *Kalina* (19), *Olah*[286] (4), *Olteanu*[287] (6), *Sýkora* (2), *Štika* (4), *Šůcha* (12), *Velich* (5), *Veverka* (11).

Z důvodu častého opakování stejných jmen i příjmení nejsou v Šumici výjimkou přezdívky. Zaznamenali jsme přezdívku vzniklou na základě povolání *Šefcojc* (vlastním jménem *Sýkorovi*). Tato přezdívka se uchovala podle profese kolonistů, kteří přišli z Čech. Velmi častá jsou pak rodinná jména po chalupě (*Mudrojc, Jožkojc, Schořojc, Hrkalojc, Náckojc*). Podle původních majitelů se říká i samotným obydlím, nejen jejich obyvatelům. V těchto případech se používá buď zakončení *-ůch* (*u Šúcháčkúch, u Jožkúch, u Náckúch, u Schořúch*) nebo zakončení *-ojc* (*vedle Kalinojc, pod Mudrojc*).

4.4.8 Shrnutí výzkumu lexika

V šumické češtině se objevuje několik archaismů. U většiny z nich neznají šumičtí Češi dnešní české ekvivalenty – výjimku tvoří pouze substantiva *veselka* a *hory* (ve významu ‚doly'). Ze slov nářečně příznakových jsme zaznamenali jak slova typická pro nářečí jihozápadočeská (či jejich části), tak pro nářečí středočeský, a to v poměru 7 : 6. V šumické češtině se vyskytuje mnoho germanismů, z nichž některé byly pro češtinu 19. století typické a v Šumici se dodnes nedubletně užívají (např. *luft, šmakovat, koštovat*). U některých germanismů neznáme jejich doklad z doby před odchodem kolonistů na území dnešního Rumunska – není tedy vyloučeno, že je přejali až tam. V šumické češtině dochází také k přejímání rumunských lexikálních jednotek. Jejich koncentrace je vyšší u mužů, protože ti se ve svých zaměstnáních pohybovali více mezi Rumuny než ženy, které zůstávaly doma v hospodářstvích. Rumunské výpůjčky se zpravidla přiklánějí k některému českému deklinačnímu typu a zařazují se tak do systému českého jazyka. V porovnání s nahrávkami z roku 1971 jsme v našich nahrávkách zaznamenali rumunismů podstatně více – stále je však třeba mít na zřeteli fakt, že pracujeme s rozdílně rozsáhlými nahrávkami. V Šumici jsme zaznamenali také několik banatismů, tj. slov, která jsou společná pro celou oblast Banátu. V nahrávkách z roku 2011 se nejčastěji vyskytují banátské částice, zejména *baš* a *barem*. Přejetí těchto částic je důkazem přizpůsobování češtiny banátskému prostředí, ve kterém jsou právě tyto částice hojně užívány. Částice mají více významů, a to takových, které se v běžné mluvě často používají – i tento faktor, tedy jejich výhodnost a potřebnost, zřejmě přispěl k jejich přejetí. V nahrávkách z roku 1971 jsme žádnou z těchto částic nezaznamenali.

[285] V závorce uvádíme počet nositelů tohoto příjmení (žen i mužů).
[286] Maďarské jméno – muž je Maďar, žena Češka; v domácnosti žijí se svými dvěma syny.
[287] Rumunské jméno – muž je Rumun, žena Češka; v domácnosti žijí se synem, snachou, vnučkou a vnukem.

4.5 Slovotvorba

Protože se ČJA v samostatném oddílu slovotvorné složce nevěnuje, nebylo možno do dotazníku zařadit ke srovnání slovotvorné jevy. Výjimku tvoří v ČJA sufix *-ště*, na jehož variantu v šumickém dialektu se zaměřují dvě naše dotazníkové položky. Zbývající slovotvorná specifika charakterizujeme na základě nahrávek.

Složce slovotvorné se věnuje malá pozornost i při výzkumu českých nářečí v Banátu. Skulina[288] pouze uvádí, že konzervativní ráz šumického nářečí češtiny je zřetelný i ve slovotvorbě. Dokládá to výrazy *chlívec* v deminutivním významu, *holckej*, *koňackej*, *ničko*, *lechčejš*. Některé další slovotvorné charakteristiky banátských nářečí češtiny uvádí Utěšený[289]: zakončení adjektiv *-ňí* (*vobecňí třída*), dále přípony *-ijáš* (*raubijáš*), *-ár* a zřídka *-ář* (*počtár*). Přípona *-ár* má podle Utěšeného rovněž význam zhrubující (*rošťári*). V následující kapitole uvedeme ta z výše zmíněných slovotvorných specifik, která byla v Šumici zachycena.

4.5.1 Neutra s příponou *-ště/-íště*

Sufix *-ště* (*-íště*) se podle PMČ používá pro názvy specifikační (specifikuje na základě synekdochy důležité části substancí, obvykle rukojeti) a pro názvy míst (odvozování názvů otevřených prostranství).[290] Do dotazníku byla začleněna slova z obou těchto významových okruhů, a to slovo *hrabiště* a *pastviště*.

U obou položek uvedlo všech jedenadvacet respondentů podoby se sufixem *-íště* (*hrabíště, pastvíště*). Varianta *hrabíště* se podle ČJA vyskytuje v severním úseku středních Čech.[291] Podoba *pastvíště* není v ČJA doložena (doložen je pouze tvar *pastviště*, který se vyskytuje v jihozápadočeských nářečích i na většině území nářečí středočeských), neuvádí ji ani Jungmannův slovník. Tento tvar vznikl pravděpodobně splynutím sufixu *-ště* ve slově *pastviště* se sufixem *-íště* ve slovech typu *hrabíště*.

V nahrávách z roku 2011 se vyskytl pouze lexém *pastvíště* (*dolú s pastvíšťete*). V nahrávkách z 1971 jsme žádné neutrum s příponou *-ště*, popř. *-íště* nezaznamenali.

[288] Skulina, 1976, s. 384.
[289] Utěšený, 1962, s. 204-205.
[290] Příruční mluvnice češtiny, 1996, s. 132.
[291] Český jazykový atlas 3, 1999, s. 248.

4.5.2 Deminutiva

Deminutivum *chlívec* se jedenkrát objevilo v našich nahrávkách (*vižene je ze chlífce*) i v nahrávkách z roku 1971 (*vitáhli zme ho s chlífce ven*). Tento archaický slovotvorný typ je dosud dochován v jihozápadočeských nářečích.[292] U jiného substantiva jsme v deminutivním významu sufix *-ec* nezaznamenali.

Deminutiva jsou v šumické češtině často doloženým jevem, jejich slovotvorba se však až na uvedený případ neliší od dnešní spisovně-české. Zaznamenali jsme zdrobněliny maskulin tvořené sufixem *-ík* (*psík, klacík, červík, koňík, taťík, pitlík*), *-ek* (*baráček, kapínek, kousek, křížek, mlejnek, řetízek, baráček, vršek*), *-íček* (*lejíček, třízlíček, vohňíček*) a *-eček* (*ďereček, stromeček*). Deminutiva ženského rodu se odvozují příponou *-ka* (*chvilka, kňížka, kuchiňka, miska, sekirka*), *-ička* (*babička, bradavička chvilička, kmotřička, kravička, kulička, modlidbička, pentlička, písňička, polovička, roklička, sedňička, truhlička, vlašťovička*). Zdrobnělinu neuter jsme zachytili pouze jednu, a to se sufixem *-átko* (*prasátko*). V nahrávkách z roku 1971 se vyskytují deminutiva se sufixem *-ek* (*kousek, vršek*), *-ička* (*babička, kmotřička, roklička*) a *-íčko* (*sluňíčko*).

4.5.3 Adjektiva druhově posesivní

Jako další doklad konzervativního rázu šumické češtiny uvádí Skulina[293] druhově-posesivní adjektiva *holckej* a *koňackej*. Utěšený[294] interpretuje adjektivum *holckej* jako důkaz ztráty citu pro české tvoření slov.

Výraz *holckej* jsme v nahrávkách nezachytili, posesivní adjektivum odvozené od substantiva *holka* se v nich však jednou vyskytlo, a to v podobě *holčiný* (*holčiní méno*). Se sufixem *-ký* jsme zachytili adjektivum *klucký* (*kluckí méno*). V ČJA nebyl nalezen žádný dochovaný výskyt tohoto adjektiva na území Čech, tento jev lze tedy v souladu s Utěšeným interpretovat jako ztrátu citu pro české tvoření slov. Ve zkoumaných nahrávkách z roku 1971 se tento typ adjektiv nevyskytuje.

[292] Utěšený, 1986, s. 44.
[293] Skulina, 1976, s. 384.
[294] Utěšený, 1964, s. 30.

4.5.4 Stupňování adverbií

Podoby 2. stupně advebií typu *teplejš* tvoří podle ČJA významnou slovotvornou hranici jihozápadních Čech.[295] V nahrávkách promluv šumických Čechů jsme jich zaznamenali několik (*prutčejš, pomalejš, dolejš, heščejš, krásňejš*). Tvary *prutčejš* a *heščejš* se třikrát opakovaly (u různých mluvčích), ale vždy v této formě. Zachytili jsme však i podoby tvořené sufixem *-ejc* (*dřívávjejc, dálejc*), které jsou podle ČJA typické pro střední Čechy.[296] Adverbia *dřívávjejc* i *dálejc* v této podobě se v nahrávkách několikrát opakovaly u různých mluvčích. V nahrávkách z roku 1971 se vyskytla pouze tři adverbia ve 2. stupni (*dřívjejc, dálejc, dílejc*).

Do stupňování adverbií se tedy promítají charakteristiky jak západočeských nářečí, tak nářečí středočeských. Distribuce sufixů *-ejš* a *-ejc* je závislá na adverbiu, ze kterého je 2. stupeň tvořen.

4.5.5 Níčko

Příslovce *níčko* a jeho obměny jsou podle ČJA nářečním jevem typickým pro jihozápadní Čechy a pro západní část nářečí středočeských (západně od Vltavy), kde se *níčko* vyskytuje jako dubleta k adverbiím vytvořeným od základu *teď-*.[297] Skulina[298] uvádí toto adverbium jako doklad archaičnosti slovotvorby šumické češtiny. Po jeho vzoru řadíme tedy tento jev do kapitoly o slovotvorbě, ačkoliv by se spíše hodil do kapitoly o lexiku.

V nahrávkách jsme zachytili několik podob tohoto adverbia[299]: *ňíčko* (16), *ňíčkon* (4), *ňíčki* (5), *ňíčkin* (1), *níčko* (2), *níčkon* (2) a *níčkoň* (1). Tvar *nejčko*, jehož existenci pro Šumici uvádí ČJA,[300] jsme nezaznamenali. V nahrávkách z roku 1971 se vyskytuje pouze tvar *ňíčki* (2).

V našich nahrávkách jsme zachytili také adverbium *teď* (5) a jeho obměnu *teďkon* (2). V porovnání s adverbii vytvořenými od základu *n(ň)íč-* se jich však vyskytuje výrazně méně (v našich nahrávkách v poměru 7 : 31). V nahrávkách z roku 1971 jsme adverbium *teď* nezaznamenali.

[295] Utěšený, 1986, s. 44.
[296] Tamtéž.
[297] Český jazykový atlas 5, 2005, s. 535.
[298] Skulina, 1976, s. 384.
[299] V závorce je uveden počet výskytů.
[300] Český jazykový atlas 5, 2005, s. 535.

V šumické češtině převažuje tvar *níčko* a jeho obměny nad tvarem *teď* a jeho obměnami. V porovnání s ČJA jsme zaznamenali výrazně více variant. Varianty nejsou vázány na mluvčí, v promluvě jednoho mluvčího se vyskytuje i několik variant adverbia níčko.

4.5.6 Slovotvorná adaptace přejatých sloves

Viková ve své práci o bígerské češtině upozorňuje na skutečnost, že při přejímání sloves z rumunštiny se nepoužívá kmenotvorná přípona *-ova-*, která je u nově tvořených slov ve spisovné češtině nejproduktivnější, ale přípony *-it* a *-at*. Tento jev je způsoben zakončením mnoha rumunských sloves na *-a* a *-i*. K těmto slovesům se tedy při adaptaci pouze připojí infinitivní koncovka *-t*.[301]

Tento způsob přejímání sloves jsme zaznamenali i v Šumici: *skapat* (rum. *scăpa* – ‚zmizet'), *kolaborat* (rum. *colabora* – ‚spolupracovat'), *obligat* (rum. *obliga* – ‚nutit'). Zachytili jsme však i rumunismus *siluvat* (rum. *silui* – ‚znásilňovat, znásilnit'), ve kterém se vyskytuje kmenotvorná přípona *-uva-* Vytvoření tohoto verba pomocí kmenotvorného sufixu *-uva-* je pravděpodobně ovlivněno jeho výslovností [silu]. V nahrávkách z roku 1971 se žádné sloveso přejaté z rumunštiny nevyskytuje.

4.5.7 Shrnutí výzkumu slovotvorby

Archaický ráz šumického interdialektu se promítá i do slovotvorby, jak dokazuje deminutivum *chlívec*. Sufix *-ec* byl v deminutivním významu produktivní ve staré češtině, jeho produktivita klesala po 10. století.[302] Dále se stejně jako v jiných jazykových rovinách vyskytují i v této rovině jevy typické pro jihozápadočeská nářečí (adverbium *níčko* a jeho obměny, adjektiva typu *pomalejš*), středočeská nářečí (adjektiva typu *dřívávjejc*) či alespoň jejich část (sufix *-íště* v substantivech typu *hrabíště*). Ve slovotvorbě se zároveň projevuje částečná ztráta jazykového citu, jak ukazuje námi zachycený výraz *kluckej*. K přejímání sloves z rumunštiny docházívá nejjednodušším možným způsobem, a to pouze připojením infinitivní koncovky *-t* k rumunskému slovesu, které končí na samohlásku, reinterpretovanou jako český kmenotvorný sufix. Žádnou výraznou změnu slovotvorných postupů jsme v porovnání s nahrávkami z roku 1971 nezaznamenali.

[301] Viková, 1994, s. 57.
[302] Lamprecht aj., 1986, s. 289-290.

ZÁVĚR

Cílem této práce bylo podat charakteristiku nářečí češtiny v obci Šumice v rumunském Banátě. Zajímala nás míra archaičnosti šumického dialektu češtiny a stupeň jeho ovlivnění jinými jazyky. Naším úkolem bylo rovněž zařadit jednotlivé jazykové jevy do některé z českých nářečních skupin a na základě toho určit, ke které z těchto skupin se šumické nářečí češtiny nejčastěji přiklání. Naše poznatky jsme také srovnávali s výstupy výzkumu ze 70. let, které jsou prezentovány v ČJA a v několika článcích J. Skuliny. Jako srovnávací materiál nám sloužil také přepis nahrávek z roku 1971, který jsme pořídili s laskavým svolením pracovníků Dialektologického oddělení Ústavu pro jazyk český AV ČR v Brně, kteří nám nahrávky zpřístupnili.

Archaičnost šumického nářečí češtiny je způsobena izolovaností obce od vlivu jazykového vývoje na území Čech. Projevuje se nejzřetelněji v lexiku. V dotaznících a nahrávkách jsme zaznamenali celkem šestnáct slov, která jsou v SSJČ klasifikována jako „zastaralá“. Pouze u dvou z těchto slov znali informátoři ze Šumice jejich spisovně-český ekvivalent (*veselka, hory*). Archaický ráz šumické češtiny se dále promítá i do roviny syntaktické (instrumentál predikativní) a slovotvorné (sufix *-ec* s deminutivním významem). Oproti výzkumu ze 70. let byl však zaznamenán ústup některých archaických rysů, např. genitivu záporového.

Nářečí češtiny v Rumunsku jsou ovlivněna jazyky, se kterými česká nářečí většinou nepřichází na mateřském území do styku. V šumické češtině se nejvíce projevuje vliv rumunštiny. Nejvýrazněji je ovlivněna slovní zásoba, která je nejpohyblivějším jazykovým plánem a nejvíce se v ní tedy projevují cizí vlivy. Výpůjčky z rumunštiny se vztahují na rozmanité okruhy života, zejména na současnou administrativní správu. Koncentrace rumunismů je vyšší u mužů, což je způsobeno jejich zaměstnáváním mezi Rumuny. V šumické češtině se dále vyskytuje několik sémantických kalků, jejichž hlavní doménou je sloveso a které se objevují zejména u frazeologických spojení (např. *dát něčemu oheň* – ‚zapálit‘, *držet dobytek* - ‚chovat dobytek‘). V syntaxi se vliv rumunštiny nejvýrazněji projevuje v předložkových vazbách. Některé vazby ovlivněné rumunštinou již zcela vytlačily české předložkové vazby (např. *být na práci*). Působení rumunštiny na syntax šumické češtiny se dále projevuje v užívání zesíleného záporu a neužívání zvratných přivlastňovaccích zájmen. Rovněž ve slovosledu je patrný rumunský vliv (např. kladení přívlastku shodného za řídící větný člen). Zda od 70. let 20. století vliv rumunštiny posílil, nemůžeme přesně určit, jelikož nemáme k dispozici srovnatelné množství materiálu. Dá se však předpokládat, že

vzhledem ke snižující se soběstačnosti vesnic a stoupající potřebě kontaktu s okolními rumunskými vesnicemi vliv rumunštiny na nářečí češtiny v Šumici sílí.

Z dalších jazyků se v šumickém nářečí češtiny nejvíce projevuje němčina a srbochorvatština, nejvýrazněji opět v lexiku. Většinu germanismů si kolonisté přinesli z Čech, ve kterých byly v první polovině 19. století obvyklé (např. *luft, šmakovat, koštovat*). U některých výpůjček z němčiny se však kvůli absenci dokladů jejich výskytu v češtině začátku 19. století můžeme domnívat, že je kolonisté přejali až na území Rumunska (např. *recht, štont*). Slova přejatá ze srbochorvatštiny, která jsme v Šumici zaznamenali, jsou typická pro celou oblast Banátu. Souhrně se nazývají banatismy a do banátských nářečí se dostaly prostřednictvím rumunštiny. Náš výzkum zachytil banátské částice *baš, barem* a *makar* a dále např. banatismy *magrín* – ‚akát' a *kanta* – ‚kýbl'.

V šumickém nářečí češtiny jsme zjistili jevy, které jsou dnes podle ČJA typické pro celé Čechy, pro celou jihozápadočeskou či středočeskou nářeční skupinu nebo jen malá teritoria uvnitř těchto skupin. Z nářečních prvků převažují ty, které jsou v současnosti typické jihozápadočeskou nářeční skupinu. Zkoumané jevy, které jsou typické pro celou nářeční skupinu jihozápadočeskou, převažují nad jevy středočeskými v hláskoslovné rovině v poměru 6 : 1, v rovině morfologické 4 : 2 a v rovině lexikální 7 : 6. Celkově tedy převažují jihozápadočeské rysy nad středočeskými v poměru 17 : 9. Výsledky našeho výzkumu se v tomto liší od ČJA, podle nějž v Šumici převládají prvky středočeské nářeční skupiny.

Narozdíl od ČJA jsme zachytili u mnoha jevů více variant (několik tvarů *níčko*, hlásková skupina *hř* ve zjednodušené i nezjednodušené podobě, označení ‚čmeláka' *brumbár* a *meďák* apod.). V některých případech byly dublety zjištěny pouze z dotazníkového výzkumu, nahrávky však rozkolísanost nepotvrdily (např. tvary přivlastňovacích zájmen).

Souhrnně lze konstatovat, že za posledních čtyřicet let nedošlo v mluvě šumických Čechů k žádnému výraznému posunu. V šumickém nářečí češtiny se dochovaly některé archaické rysy, jejichž četnost je však oproti roku 1971 nižší. V šumické češtině převládají rysy jihozápadočeské nářeční skupiny, v čemž se náš závěr liší od závěru J. Skuliny, který konstatoval v Šumici převahu rysů nářeční skupiny středočeské. Vliv rumunštiny lze pozorovat zejména v rovině lexikální a syntaktické. Zda rumunizace šumické češtiny stoupá, nelze z našeho výzkumu jednoznačně dokázat, přesto je však na místě předpokládat, že ano a že tento trend bude i nadále pokračovat. Velkou roli sehrávají obchodní a u mužů zejména pracovní kontakty s Rumuny.

Náš výzkum připravil mnoho úkolů budoucímu bádání. Vzhledem k rozsahu práce jsme zde nemohli popsat všechny hláskoslovné, morfologické, lexikální, syntaktické a slovotvorné jevy, které se v Šumici vyskytují a které jsme zachytili v nahrávkách. Bylo by přínosné zaměřit se v dalších výzkumech právě na tyto jevy. Rovněž pomístní jména, nápisy na náhrobcích a další specifické vrstvy slovní zásoby nebyly v Šumici dosud řádně probádány. Nabízí se také možnost srovnání šumické češtiny s nářečími dalších, méně izolovaných obcí v rumunském Banátu. Přínosný by byl rovněž výzkum mluvy představitelů dalších generací, kterých je však v Šumici velmi málo a zdá se, že vzhledem k chybějícím pracovním příležitostem bude trend stěhování do měst pokračovat.

POUŽITÁ LITERATURA

a) citovaná literatura

BALHAR, J. aj. *Český jazykový atlas 1–5*. Praha : Academia, 1992–2005. ISBN 80-200-0014-3, 80-200-0574-9, 80-200-0654-0, 80-200-0921-3, 80-200-1339-3.

BĚLIČ, J. *Nástin české dialektologie*. Praha : SPN, 1972.

CIPLEA, G. Rumunské prvky v českých banátských nářečích v rumunském Banátě. *Slavia*. 1971, roč. 40, s. 211–219.

DANEŠ, I. Příspěvek k otázce adaptace a asimilace Čechů v rumunském Banátu. *Český lid*. 1982, roč. 69, s. 51–58.

DOBRITOIU-ALEXANDRU, T. Banatismy v nářečích českých osad Svatá Helena, Gernik, Rovensko, Biger, Sumice a Clopodie. *Slavia.* 1967, roč. 36, s. 374–382.

GESCE, A.; GESCE, D. *Dějiny a tradice české menšiny v Rumunsku*. Craiova : Didactica Nova, 2008.

HAIDEROVÁ, K. *Jazyk české menšiny v rumunském Banátu : obce Gerník a Svatá Helena.* Olomouc, 2007. Diplomová práce (Mgr.). Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakutla, Katedra bohemistiky.

HAVRÁNEK, B. aj. *Slovník spisovného jazyka českého*. Praha : Academia, 1960, 1966, 1971.

HEROLDOVÁ, I. Čeští reemigranti v rumunském Banátu. *Český lid*. 1983, roč. 70, s. 240–243.

HEROLDOVÁ, I. Vystěhovalectví z českých zemí. *Český lid*. 1986, roč. 73, s. 45–48.

HUJER, O. *Příspěvky k historii a dialektologii českého jazyka*. Praha : ČSAV, 1961.

IONESCU, A. I. *Rumunsko-český slovník.* Voznice : Leda, 2002. ISBN 80-85927-98-5.

JECH, J.; SECKÁ, M.; SCHEUFLER, V.; SKALNÍKOVÁ, O. *České vesnice v rumunském Banátě.* Praha : Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV, 1992. ISBN 80-85010-36-4.

JUNGMANN, J. *Slovník česko-německý I–V*. Praha : Academia, 1990.

KOKAISL, P. aj. *Krajané : po stopách Čechů ve východní Evropě*. Praha : Za hranice - Společnost pro rozvojovou spolupráci při Provozně ekonomické fakultě ČZU v Praze, 2009. ISBN 978-80-254-5924-9.

LAMPRECHT, A. aj. *České nářeční texty*. Praha : SPN, 1976.

LAMPRECHT, A.; ŠLOSAR, D.; BAUER, J. *Historická mluvnice češtiny.* Praha : SPN, 1986.

MACHEK, V. *Etymologický slovník jazyka českého*. Praha : Academia, 1968.

NEWERKLA, S. *Sprachkontakte Deutsch – Tschechisch - Slowakisch : Wörterbuch der deutschen Lehnwörter im Tschechischen und Slowakischen : historische Entwicklung, Beleglage, bisherige und neue Deutungen.* Frankfurt am Main : Lang, 2004. ISBN 3-631-51753-X.

Prázdniny u krajanů [online]. 2010. Dostupný z WWW: < http://banat.cz/>

REJZEK, J. *Český etymologický slovník.* Voznice : Leda, 2001. ISBN 80-85927-85-3.

URBAN, R. *Čechoslováci v Rumunsku*. Bukurešť, 1930.

VORÁČ, J. *Česká nářečí jihozápadní I, II*. Praha : ČSAV, Academia, 1955, 1976.

SECKÁ, M. Češi v rumunském Banátu. In *Češi v cizině*. 8. 1995, s. 92–114.

SECKÁ, M. Češi v Rumunsku. In *Češi v cizině*. 9. 1996, s. 96-104.

SKULINA, J. Bilingvismus českých kolonistů v rumunském Banátě. In *Studia balcanica bohemoslovaca*. 2. 1976, s. 382–389.

SKULINA, J. Vlastní jména osob i zvířat a traťové názvy u šumických Čechů v rumunském Banátě. *Zpravodaj Místopisné komise ČSAV*. 1974a, roč. 15, s. 33–36.

SKULINA, J. Zdvojené předložky do + na, na + pod, kolem + do, pod + za v českém nářečí na území rumunského Banátu. *Naše řeč*. 1974b, roč. 57, č. 3, s. 149–153.

Svatá Helena. Krajané v českých vesnicích rumunského Banátu [online]. 2008. Dostupný z WWW: <http://www.svata-helena.eu/>.

ŠIMEK, F. *Slovníček staré češtiny* [online]. Praha : Orbis, 1947. Verze 0.4.2. Oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i. Dostupný z WWW: <http://vokabular.ujc.cas.cz>.

UTĚŠENÝ, S. Celkový pohled na jihočeský region. In CUŘÍN, F. *Jihočeská vlastivěda*. České Budějovice : Jihočeské nakladatelství, 1986. S. 9– 60.

UTĚŠENÝ, S. O jazyce českých osad na jihu rumunského Banátu. *Český lid*. 1962, roč. 49, s. 201–209.

UTĚŠENÝ, S. Vlastní jména zvířat a osob u Čechů na jihu rumunského Banátu. *Naše řeč*. 1964, roč. 47, č. 4, s. 208–216.

UTĚŠENÝ, S. Z druhé výpravy za češtinou v rumunském Banátě. *Český lid*. 1964, roč. 51, s. 27–32.

VIKOVÁ, V. *Bígerská čeština : nástin jazykové monografie české vesnice v Rumunsku*. Praha, 1994. Diplomová práce (Mgr.). Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Katedra českého jazyka.

b) prostudovaná literatura

BRANDEJS, S. Zpráva o stavu českých osad v Banátě. In *Naše zahraničí*. 3. 1922, s. 164–166.

BROUČEK, S. Nad výzkumem českého etnika v zahraničí. *Český lid*. 1990, roč. 77, s. 129–138.

HAIDEROVÁ, K. Jazyk mladé generace rumunských Čechů v Banátu. *Bohemica Olomucensia*. 2010, roč. 2, č. 3, s. 81–87.

KLOFEROVÁ, S. *Mluva v severomovravském pohraničí*. Brno : Masarykova univerzita v Brně, 2000. ISBN 80-210-2470-4.

LANGHAMMEROVÁ, J. (ed.). *Český Banát : život a tradice českých obyvatel rumunského Banátu*. Praha : Národní muzeum, 2009. ISBN 978-80-7036-250-1.

PAVLÁSEK, M. *Úpadek tradice a změny v životě obyvatel Svaté Heleny*. Brno, 2006. Bakalářská práce (Bc.). Masarykova univerzita, Filozofická fakulta.

SALZMANN, Z. Přezdívky v Bigaru. *Naše řeč*. 1993, roč. 76, č. 3, s. 146–156.

SALZMANN, Z. Bibliografie prací o rumunských Češích a Slovácích. In *Češi v cizině*. 12. 2004, s. 144-176.

UTĚŠENÝ, S. Zeměpisná jména u Čechů v Rumunsku. *Zpravodaj místopisné komise ČSAV*. 1963, roč. IV., s. 134–139.

Vokabulář webový [on-line]. Verze 0.4.2. Oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i. Dostupný z WWW: <http://vokabular.ujc.cas.cz>.

PŘÍLOHY

Příloha 1: Ukázky souvislých projevů

Při přepisu nahrávek jsme se řídili upravenou verzí *Pravidel pro vědecký přepis dialektických zápisů* (1951), která je použita v publikaci *České nářeční texty* (1976). Řídili jsme se těmito zásadami:

- podle výslovnosti se odlišují znělé a neznělé souhlásky
- měkkost souhlásek *ď, ť, ň* se označuje i v slabikách psaných podle pravopisu *di, ti, ni – dě, tě, ně*, tedy *ďi, ťi, ňi – ďe, ťe, ňe*
- pro *i/í, y/ý* se užívá pouze znaku *i/í*
- neoznačuje se tzv. spojitá výslovnost mezi slovy, rázová výslovnost ani slovní přízvuk
- nepoužívá se zvláštního znaku pro znělé *ch* ani znělé *ř*
- znělé protějšky hlásek *c, č* se zapisují *dz, dž*
- neoznačují se faktické pauzy, interpunkce je užívána shodně se spisovným jazykem
- tři tečky ... jsou užívány pro označení neukončené výpovědi
- řeč explorátora se uvádí jen tam, kde je to nezbytné, a uvádí se ve spisovném znění v závorkách

Žena, nar. 1935

No bili dvá bratří. Jeden bil velmi bohatej, jeden velmi chudej. Ten chudej ďelal u toho bohatího a hlídal mu pšeňici na poli. A najednou sliší ňeco šumňet, ňeco šumí. Tag viskočil z vot tí hromadi a vona bílá žencká, bila bíle voblečená a mňela uš takle kláski v ruce. Je to i namalovaní f tí kňíšce to bilo. A von jí takle chiťil za tu ruku, vona takle ti kláski mňela, a povídal jí: „Proč kradeš mímu bratrovi pšeňici, já jí hlídám.“ „Já jí nekradu, já mu jí zbírám po stíble a dávám mu jí do kopki. Já sem jeho šťesťí.“ A von povídá: „A kde já bi sem taki našel takoví šťesťí?“ „Najdeš ho, ale mušíš jíd daleko.“ A zmizela, víc jí neviďel. No tak přišel domu, řek to jeho žeňe, ta mu upekla jednu placku, abi mňel na cestu, a šel. Šel lesem po ňákej pješiňe a... Né, to neš tam došel, vo to já to přeskočila. Diž višel ze dveřích, že pude, ze za pece viskočila bída. A vona že se ho bude držet, že ho nemúže nechat. A von jí řek: „Túle se strčíš do tí vlažički a v já si ťe vemu sebou.“ Vona to bila jedna skleňice. A řeg „do vlažički.“ A nes bídu sebou. Gdiš přišel lesem ňekam daleko, tak tam bil jeden močál. A von jí dal do toho močálu tu skleňici, tam jí zašlapal a šel dál. Přišel do jední vesňice a hledal si práci. A jeden človjek se našel, že mu dá kopat sklep. Abi mu vikopal sklep. Ten kopal sklep a

našel jednu kouli velikou zlata. A diš přišel hospodář, tak mu to zlato vokázal. A von mu pojídá: „Diš ti si takovej spravedlivej, tak pojď, rozďelíme si to. Necháš si i ti polovičku, polovičku já.“ Rozďelili si to. Diš si to rozďelili, tag von si tu polovičku prodal a tam, tam si fšecko zrichtoval. Staveňí, pole, šecko, co bilo třeba, řeknu domácnos. Šelj... šecko šudi. Přivet si tam i roďinu a bil tam. A furt dopisuval jeho bratrovi, abi se přišel na ňej poďívat, že von uš je taki bohatej. A bratr nešel. Ale vod jednoho času, diš ten furt mu dopisuval, tak se sebral a šel. Diš tam přišel, tak mu to bilo ke zlosťi, že jeho bratr je taki bohatej. Ten mu ešťe nakoupil i dárki pro ďeti a řek mu šecko. Jak tá, jak ta ženckā zbírala ti kláski a jak ta bída viskočila ze za pece. Von mu to šecko vipovjeďel a kam jí, kam se jí, kam jí da, kam že se jí tam sprosťil. Ten co uďelal. Šel a tu bídu hledal. A našel jí. A diš jí našel, tak diš tu vlažičku votklopil, tag vona višla, chiťila se ho takle za ramena a ďivná, jenom kosťi to bili. Ďivná, ďivná. A ešťe ti nohi mňela f tej skleňičce takle daní. A von jí pojídal, abi šla tam k jeho bratrovi, že je bohatej, abi se ho držela. „Ten se mňe skapal[303]*. Tis mňe visvoboďil, tebe se držed budu.“ A bída se straťila, von šel domú. Šel kouseg dál po... Chiťili ho zloďejí, dárki, co mňel pro ďeti, mu ukradli, ešťe ho i viplaťili a šel. Než došel domú, přišlo krupoviťí, rozbili, rozbilo mu to po poli všecko. Nemňel co sklízet. Zustal chudej. Tágže naposlet psalo tak: „Tak se stane nepřejícímu člověku.“*

Žena, nar. 1939

Říkali, no aňi né že říkali, to víme mi, že vona tajidle nemňela bej Šumice, tajidle. Diš se jede do tich Bóžovic, tak zrovna ňíčkon tak sme tam se koukali, tak jako se jede po velkej cesťe a potom takle jak se jede do tich Bóžovic, tag na tejdle straňe po takovej doliňe, tak aš jako takle kousek dál jako pot takovim lesem, tak tam bila rovina a tam teda bila, jako že bude Šumice. A sou tam prej ešťe ňíčkon viďet, jak se kopali, liďi si nejdřív ďelali sklepi, víte, a nat tim že začnou stavjet. Tak sou tam ti jámi ešťe viďet. Jó ale neumňel žánej rumunski, víte. Tak přišla ňáká inženírka, nevim votkajť, s Domašní, tajidle s Kórní, to sou tajidle vesňice ke Karanšebe a to tak uďelala, že je visťehuvala sem, voňi tajidle mňeli kolíbí, víte, naďelení nebo takoví baráki. Víte tajidle bil jenom les a voňi ďelali ti pod mašini, ti dřeva co se dávaji pot ti, pod vlak, víte, se dávaji takoví ti. No tak to se tajidle viřezávalo a ďelalo se to a kadej si uďelal tu, takovej baráček, gde spávali a co, a tam že si uďelaji vesňici. A vona je potom visťehuvala sem a tamto, tam dala tim jejich a ti sou až aš u Karanšebes. Ale ti pole viďet dřívávjej s ces, ti pole. Tagže je vošiďila. Tak to říkávali. Potom že prej ňáki tidleti ti šefcové,

[303] Pustil.

teda jak to bili, tak ti žé jí dali nevim co tej fur tej inženírce a vona jim hnet tajidle, jag vídete ze vsi vot toho kříšku, tak to je tadi jen ťich Šefcú, víte, jenom tadito. Potom ti druhí liďi si mušeli vzít... Každej si vičisťil kus pole a tam si uďelal staveňí. Jako bi sem řekla vosumnác a dvacevosum. Já sem to bi si bila nezapamatovala, ale múj sin tag mňel prvňí, prvňe von mňel mašinu tadi ze fsi. Víte tenkrát ešťe nebili tadi mašini aňi cesta sem nebila. A von mňel todleto číslo na tej mašiňe, akorát ten rok, kerej se sem vi přisťehovala Šumice.

Žena, nar. 1940

A potom se tam dá ten kjak. Tag mi tomu říkáme, ale nevim česki, jak se tomu říká. Ze žalutku. Tele, s telete žaludek, posolíme, dobře vipereme, posolíme. A ňekegdi je tam to mlíko, ňegdi ne, nemuší tam bejt. Ale je to jako pevňejší, víte, s tim mlíkem, diš se to... A dá se to močit. (S mlíkem a nebo s vodou?) *Z vodou, to se dá z vodou, ale slanou. Ale mi, ňekerí tak to daj ten sejra do toho a visolej to a daj to uhuďit, víte. A pak si uříznou kousek a kousek toho žalutku a daji to močit do vodi a s tim to ďelali. Ale já to tak nemá ráda, protože to je suchí, neš se to namočí. Tak si to takle namočim najednou, tejden muší se máčet f sirováce. S toho slatkího, f tej sirováce tejden.* (A sirovátka je co?) *To, to budeš viďet. Ale muší to bej fur vosolení, protože je to v leťe a furt slaní, abi to bilo. A tam to stojí tejden a potom to heski přeceďim, budete viďet zejtra, nebo ve tředu můžeme jí přece, abiste viďeli. Silňe přeceďit, abi to bilo... Vono je to pokalení, ale je to čistí. A je to f tom ta síla s toho žalutku. A pak tam dáž žberačku, jako tajidle sem dala víc, protože je víc mlíka. A diš je míň mlíka, ž... jednu žberačku tí vodi, necháš to chvilku ešťe, abi to sedlo, a ňíčko to rozmíchám. Míchat a znova to přihřeju, abi to bilo teplejší kapínek, neš diš se podojí. Teplejší, podruhí to muší bejt teplejší.* (Teď už se to nevaří?) *Né, já to zhasla, uš to bilo dost teplí. A vono potom, víte, vijde tvrdej, diš se to dobře přihřeje. Hadr namočim, abi se to nelepilo.* (A ten žaludek se nejí, to se dává prasatům?) *Ten už vileju, ten je vimočenej, víš. Vona se jen ta síla s toho vimočí. Ten kják, mi tomu říkáme kják. A to je rumunski, kják. To je takoví sražeňí, srazí to tak mlíko. Ňákej brouk, brumbár. Ňíčko to ešťe připálim drobet a budu to míchat, míchat, aš se to vodďelí. (*A tak se tam oddělí ten sýr a nahoře syrovátka?) *Nahoře bude sirovátka*. (A tu pag zase slejete a dáte do toho další žaludek? Stále dokola?) *Žánej žaludek, to uš je šechno.*

Muž, nar. 1941

Potom já toho bejka sme si virostli mi, jak říkám. Ale já neim ten prvňí den, diš sme tam sekali, tak sem to pojídal paňi mojí, manželce. Podám: „Ančo," An, Anka se menovala,

„Ančo, toho bejka zejtra víc mi nepoušťejte na pastvu, ďelá komedíje šeljakí a nechťel bich, abi ňekoho poštochal, rozbil nebo abi pánbú chraň, ňeco abi se nám nestalo ňekomu.“ A vona pojídá: „Ti furt sereš do kalhot jako malí ďeťi, ti se bojíš sám svího sťínu.“ Poám: „Bojim, seru neseru, ale todle je problema, račiš mušíme skrátka to skráťit rači dřívjejc, neš ak abi se stala ňáka chiba.“ No a já tam večer mušel sem tam jít, nechali sme tam šecki stroje, tak sem si vzal večer baterku, sekirku na ruku, psíka sem si vzal. Se ďivim, že tadi neňi se mnou, mam ho pušťeního. Vzal sem si psíka se mnou a tu baterku a ešťe sem si vzal do kapsi trošičku pozdravovat se tam. Trošičku kořali. Taki mi to šmakovalo a šmakuje mi to i ňíčko, že, to teda se nech, nebojim aňi se nestiďim, že mi to šmakuje. Dokud mi šmakuje pít a jíst, tak je to dobrí, múžu i pracovat. No a du tam a pojídám jí to a pak von tam Štefan, teda ten sin muj malej, z jeho pantátou a s tima jeho švagrama, taki mňel dva švagri, Venca to je švagr s tim mim sinem. Sem tam šel, tak sem se s ňima potkal tajidle, diž voňi šli na krátko takle horem tam po cesťe sem do vsi. A tam nahóře, tam vot toho kříšku, tam drobet tam dálejc je tam takovej křížek na tom kopci, sem s ňima potkal. A taki mu to pojídám: „Halej, Štéfí, co je za problém.“ Co prej, táťíku. „Toho bejka mi tam ráno víc nepoušťejte na pastvu.“ A von i s touto problémi mi řek, co mi řekla je maminka jeho. Manželka. Ale vi prej serete do kalhot jako malí klucí a bojíte se sám svího sťínu. Jistou tu problému, co mi řekla jeho máma doma. Paňi moje, Ančа. Pojídám: „Já ťi to poídám.“ A šel sem. Tam sem si přišel. Mňeli sme tam vús, na voze tu korbu, tu truhlu, jak se říká. Tak sem si do toho nandal ňáký seno, psíka sem si uvázal za kolo na řeťízek tam, abi vode mi nevodešel mi prič, já sem se do toho tam mňel sem ňáký hadri, tak sem se tam natách, ti hadri, a teplo bilo, níčki v léťe jak je. Nepřikril sem se, natách sem se, ešťe sem se drobáčíčko pozdravil ze sklenky. A lech sem si a udřím sem. No a zadřím sem a spal sem chviličku. Kolik to bilo, pánbú ví. Najednou psík začal dorážet, je tam taková rokličkа vokolo. Do tí rokličkі. A já mňel tu baterku, takoví ti na dálku jak ženou. Tak honem, kam von šťekal, tak sem tam napálil. Von to bil ňáká zvjeř, ňákej bjezovec nebo co to bilo. Zvjeř pol lesňí, ďivoká. Tak sem ho poslal. Pojidám: „Hajdá, Reksí!“ Tak sme mu říkali, Reksí. „Reksí, chiť to, chiť to.“ Tak na tu leťel, prohnal to po tej rokli prič. Nechiťil to, uteklo to. No tak sem si znova za nákou chvíli ke dňímu už se začlo jako ke dňímu rozbjelívat, se začal ďelat den. Tag znova začal tam šťekat. Poám: „No ti, co todleto bude.“ Ale dorážel tam ňák silňe. No mušel bejt ňákej vlk, nedvjed. Co to bilo, nevim. Tak ti si taji choďej. Nedvjeďí, vlcí – všelijakí zvířata. Tag znova ho posílám a von šťekal, nedošel, uš se nepoušťel. Tak sem pojídal, to mušel bejt vlk a nebo nedvjed. Tak ňeco, ňáký vječí ňeco.

Muž, nar. 1942

Co pije nejdraší nápoj?
Nápoj, no. Blecha. Kref je nejdraší nápoj. Sou čitrí, šeljakí vodi, no šeljakí piťí, drahí, ale kref je nejdraší.

A co je nejvjerňejší člověku?
Veš. Veš je nejvjerňejší člověku. I diž ho vedou na šibeňici, tak se člověka nepusťí. Ale psa vodeženou, kaťí ho vodeženou. Ale veš se čjeka drží. Ta je nejvjerňejší člověku.

A co je nejťeší, jakí železo je nejťeší?
Všecko je ťeškí řeknem, ne? Ale co za železo je nejťeší? Hák f šibeňici, to je nejťeší železo. Diž ho člověk viďí, vijde, vedou ho tam a viďí ten hák, to je nejťeší pro člověka.

A co za železo je nejškodlivjejší?
Mi říkáme kulička s kveru. Diš ťe ňegdo třelí, ot... votpálí. To je nejškodlivjejší prosťe, ta třelba.

Co je to. Jednou ďírou tam a dvouma ven. A diš je to venku, tepraf je to tam.
Diš si voblíkáš, mi říkáme kalhoti.

Žena, nar. 1940

Tak na toho Petra jako bil svátek a ...Ale pak sem bila zapsaná aš prvňího. A to bilo dvaced devjet a aš prvňího mňe v ňák zapsali. Ale vim, že na toho Petra sem se naroďila. Taki uš sem toho přežíla dost. Muš choďil po prácí, bil po tom belkofci aš tánle za tima vršťkama na cestách. V zimňe si pekli, uďelali vohňíček na sňehu a vopekali si chleba na klacíku tam, abi se jim vohříl. Ve sňehu. A tajidle zas ďelali za tim vrchem, taki bila jedna fabrika na truhlički. Na kisňički ňáki. Tak. Taki choďili pješki. A já sem mňela kluka malího a s tim pantátou sem, jeho tátou, tak sme ďelali v poli. A te pozor, todle bilo celí rozvoraní, je viďet, gde bili voraňini. A pak máme víc polích. To bilo fšechno rozďelení a to se fšecko chťelo zďelávat. Ďíťe za sebou. A tag bili fšichňí líďi. Pomatuju, že sme tále jednou žali, jak s pot toho jabloňe je viďet voraňina aš k tomu trňí. A bilo to celí s pšeňicí vosetí aj tuta strana. A mi dvá sme to požali tále ten kus za eden den. Se srpem. Sami dvá. A hidz bil, dicki zme vlítli do chlátku, zas sme se vechlaďili, zas sme šli, zas... Vohnutí a žali celej den. Sme mňeli život a ešťe ňíčko, diš ňegdo povidá, že je zle, tak já se s to bojim říc. Já se to bojim říc, co sme mi skusili po vojňe.

Nebilo jídlo, nebili hadri, nebilo vobuťí. A práce dost. A ne, to nevjeďela si, bil hic, nebil hic, pršelo. Se šlo do pole. A ďíťej ťi za sebou, je maličkí. F peřince. Rozjinulas to, dalas tomu plenu a honem, abi to nezmrzlo, a ve chlátku to i plakalo a pracuvala si. A ňíčkom, diš máš ďíťe, tak ťi na plaťí štát, abi si si to dvje leta rostla. Tenkrát nebilo, dúchot nemňel žádne,j a diš si si nešla s tou prodejí, tak si nemňela lejíček. Tagže je rozďíl. Diš tadi řekli, že je zle. No je to zlí, že, víš, voňi říkaji, že ňíčko to nejňi po vojňe, a chťeli bi ešťe víc. Kerí maji hoďňe, tak viďeji, tamti má, ale já ne . No tak voňi bi chťeli ešťe víc. Ale mi sme spokojení. Jenom krs to ídlo, dig mi sme nemňeli ídlo. A hadri a ňic. Ňíčko za deset lej deš k cikánúm leckams do placu a voblečeš se.

Příloha 2: Vzor dotazníku

Rok narození .... Jméno a příjmení .....

Místo narození (pokud jiné než v Š., uvést, kolik let zde žije) .....

Místo narození otce ..... Místo narození matky .....

Místo narození manžela/manželky ..... Jazyk výuky ve škole .....

Jazyk, kterým mluví doma ..... Zaměstnání .....

Vyznání ..... Kdy a odkud přišla rodina do Banátu .....

Dotazník bude za Vás na základě metody řízené konverzace vyplněn výzkumníkem. Zjištěné údaje budou zapsány pomocí dialektologické transkripce.

A. Uveďte tvar, který běžně používáte.

1. Je tu ..... česnek. (cítit)

2. Před domem běhali dva ..... (kluci)

3. Všichni ..... byli spokojeni. (hosté)

4. Ráno budeme ..... šunku. (udit)

5. Tohle ..... nemám rád. (jídlo)

6. Než odejdeš, ...! (zaplatit)

7. ..... rád, že už jsi doma! (být)

8. Auto ..... (couvat)

9. Kůň má dlouhou ..... (hříva)

10. Uklidila nádobí ze ..... (stůl)

11. Dostal ránu do ..... (nos)

12. Dones to k tomu ..... (dříví)

13. Kuře se vylíhlo z ..... (vejce)

14. Pták vylétl z ..... (hnízdo)

15. Kolem zahrady byly ..... (zeď)

16. V zimě bývají dlouhé ..... (noc)

17. To auto je našich..... (soused)

18. Holky si dávaly kytky do ..... (vlasy)

19. Už jste slyšeli o ..... knize? (té dobré)

20. To je ..... dům. (bratrův)

21. Podej ..... talíř. (mi)

22. Pod naší chalupou je ..... pole. (bratrův)

23. Vyprávěj mi o ..... (on)

24. ..... pole je za chalupou. (můj)

25.Ta knížka se líbí ..... tátovi. (mému)

26. V zimě děti ..... čepice. (nosit)

27. ..... si a poslouchejte. (sedět)

28. Už ..... připravený? (být)

29. Bolí ..... hlava. (on)

30. Přišel ..... (pozdě)

31. Vyroste z něj ..... statný kohout. (do zimy)

32. Budeme tam asi ..... osmi hodin. (do)

33. Byla mu zima, protože neměl ..... (kabát)

34. Šli bok po boku, jeden šel .....druhého.

35. Jak řeknete, že se opravdu nezlobíte.

36. Jak řeknete o někom, že nepracuje (nikdy)?

37. Jak zavoláte na svého souseda (manžela, dceru, syna)?

38. Když někdo není doma a šel pracovat, tak je kde?

39. Když mladí museli sloužit v armádě, tak šli kam?

40. Jak jinak řeknete, že jste cestovali, byli jste .....

41. Když zavřou někoho do vězení, dají mu jen chleba a vodu, tak je tam celou dobu jen .....

42. Když jste něco (špatně) udělali, ale nic se vám za to nestane, nikdo se na vás ..... nebude zlobit.

43. Co přesně řeknete, když od někoho „něco“ chcete, prosíte ho .....

44. Co přesně řeknete, když chcete „něco“ vědět od někoho? (zeptat)

45. Dcera vypadá, že je po matce, je proto podobná .....

B. Jak říkáte.....

46. Dětem, které se narodily ve stejný den a jsou si podobné

47. Ženské obuvi

48. Místu, kde se pasou krávy

49. Plátěné pokrývce lůžka, na níž se leží

50. Té části židličky,o kterou se opírají záda

51. Prvnímu rannímu jídlu

52. Velké myši

53. Druhému dni po neděli

54. Beznohému plazu šedohnědé barvy (říká se o něm, že nevidí)

55. Nedojedenému zbytku jablka

56. Kulatému předmětu, se kterým se hraje fotbal

57. Polotekutému pokrmu, který se připravuje k masu

58. Zapražené mouce, sloužící k zahušťování polévek

59. Zařízení na výrobu másla

60. Prostoru (místnosti) pod střechou budovy, která zpravidla není obývaná

61. Obytné místnosti v domě

62. Samci od kachny

63. Samci od husy

64. Ženě sedláka (hospodáře)

65. Zastavit vozidlo

66. Malému vozu

67. Bílým bublinám na pivu

C. Obrázková část

68. Kukuřice

69. Hřeben

70. Střecha

71. Jehla

72. Rajče

75. Čmelák

76. Pavouk

77. Vážka

78. Motýl

79. Pluh

73. Ošatka

74. Plot

80. Kleče

81. Hrabiště

Příloha 3: Fotografie

Obr. 1 Pohled na Šumici z blízkého kopce

Obr. 2 Ulice v Šumici

Obr. 3 Ženy před kostelem (vlevo informátorka nar. 1942)

Obr. 4 Prostranství před domem

Obr. 5 Muži na návsi (vlevo informátor nar. 1941)

Obr. 6 Na pastvě (informátorka nar. 1940)

Obr. 7 Výroba sýra (informátorka nar. 1940)

Obr. 8 Informátorka nar. 1935

Obr. 9 Rodina informátora nar. 1934

Obr. 10 Kostel sv. Anny